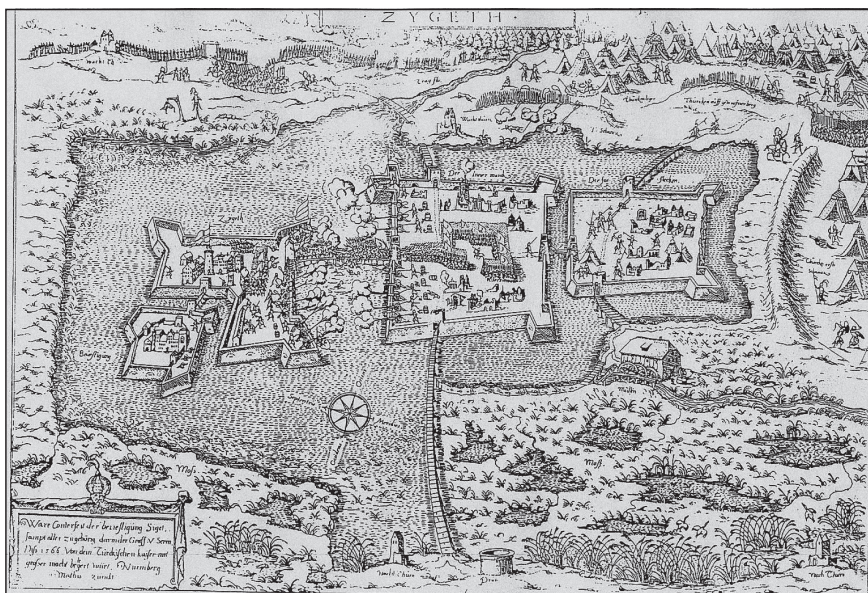

2016. 4.

NEGYVENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

SOMOGY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Szigetvár, M. Zündt metszete 1566-ból

Gondolatok Szigeth Fekete Virágai c. könyve kapcsán

„Higgyétek el: a régiség becse nem a romok pompájában fekszik.”

A múlt tisztelete, megbecsülése egyetemes és nemzeti történelmi örökségünk. A „régiség becse” – miként Kölcsey Ferenc írja a *Mohács* című esszéjében 1826-ban – valóban nem a „romok pompájában fekszik”. Sokkal inkább a szellemben és a lelkekben. A történelem vérzivataros századaiban ettől maradtunk meg magyarnak, ahogy szomszédaink osztráknak, csehnek vagy lengyelnek. Kölcsey és nemzedék-társai féltése azonban nem volt alaptalan. Az ő korának a nagy kérdése az volt: miként lesz a népből nemzet, hogy az ösztönös érzelmeket és hiedelmeket felváltsa a tudatosság. Az elmúlt évtizedekben pontosan a nemzetté válás eredménye: a biztos önazonosság-tudat került veszélybe, mert valami új épül szerte a világban s „áfiumként” terjed, amely a korábbi nemzet tudat alkotóelemeit hol csupán felülírja, hol kiktatja, lecseréli, vagy csak elhomályosítja. Ez ellen pedig épp a tudatosság, az érzelmi kötődések felerősítése az orvosság.

A mai magyarságnak számos más néphez hasonlóan egyre inkább csupán tananyag lett a történelem, de nem tudják azt érzelmileg megélni, így nem tapasztalhatják meg a lélekkel való visszatekintés katarzisz nélküli élményét. De lehet-e Szigetvárott és más nemzeti, történelmi emlékhelyeken katarzisz nélkül élni? Kicsalhat-e még erős férfiak szeméből is egy-egy könnycseppet a XVI–XVII. századi magyarság veretes büszkeségét vagy épp elesettségét felmutató verssor? A szigetvári Zrínyi Miklósról emlékező rockmusical, vagy a heroikus kitörés emlékhelyén a becsület és az adott szó emléke? Kicsalhat és kicsal, én magam vagyok tanúja több megható pillanatnak. De elég könnyű folyik-e a magyar múltért és a magyar nemzetért? Meddig képes a múlt megható lenni? Nem söpri-e el egész gondolkodásunkat, és vele együtt örökségvilágunkat az a virtuális álrealizmus, amely gyorsabban és hatékonyabban terjed, mint a középkor nagy pestisjárványai? Aki felkiált és szembemegy az árral, azt sokan igyekeznek eltaposni: van, aki ezt meggyőződésből teszi, hitet téve az új modernizmus forradalmi lendülete mellett; van, aki butaságból csupán, vagy a környezetének való megfelelésért; van, aki populizmusból, élve a tömegdemokrácia adta féligazságokkal. Ismét felsejlene a nemzethalál víziója? Vagy csak e sorok írója nem értette meg a XXI. század lényegét, s valami olyannal feszül szembe, ami feltartóztathatatlan? És hogyan kerül ebbe Szigetvár? Talán a hatalmas szultáni sereget felváltotta az új globális-digitális társadalom Alekto fúria vezette hódító hadereje? Ismét új harcot kell vívnunk? Lesz, ki behódol; s lesz, aki ellenáll. Félő, hogy mi, akik ellenállunk, mint a demográfusok és a szociológusok baby boom-nemzedéke (azaz az öregebbek), aligha találunk küzdőtársakat az y- és z-nemzedékekből, akiknek már a XX. század is XIX. századi avíttas világ. De próbáljuk meg, és küzdelmünkre esküdjünk fel, mint Zrínyi Miklós és katonái tették egykoron. Ha veszítünk, emlékünkhöz megmarad, s talán pár évtized vagy évszázad múlva utódaink közül valaki felfedezi, hogy a magyar nemzeti emlékezet körül mily csata dúlt Szigetvárott az elmúlt évszázadokban, és 2016-ban is, Zrínyi Miklós és katonatársai hősi halálának 450. emlékévében.

Nem kétséges, hogy az elmúlt évtizedekben nemcsak a magyar nemzeti emlékezet (miként sok más népe is, de nem ugyanannyira és nem ugyanúgy) bicsaklott meg, hanem a helyi öntudatok is: Szigetvárott éppúgy, mint másutt a magyarság világában, és a bennünket körülvevő népek városaiban is. Vannak rendezvények, vigasságok (divatos szóval: fesztiválok), csak azok sok esetben fényévnyi távolságban vannak attól, amire becsülettel és tisztelettel lehetne emlékezni majd. De vannak kivételek és felemelő helyzetek is. Mondhatnánk úgy is, hogy ellenerői a szellemi rombolásnak és vitézei a hagyományok megvédésének. A magyar történelmi múlt minden tisztelőjének öröm, hogy Ujkéry Csaba új könyvben állított emléket az 1566. évi szigetvári ostromnak. Írása erős bástyája a nemzeti emlékezetvilág szabadságharcának Szigetvárott, de szerte a magyar világban, s talán még azon túl is.

Ujkéry Csaba Szigetvár írója. A *Szigeth pajzsai* és a *Handzsár a tükörben* című korábbi regényei szülővárosa XVI–XVII. századi történelmének fordulópontjairól szólnak. Az előbbi az 1530 és 1566 közötti ostromokról, az utóbbi pedig a vár 1689. évi felszabadulásáról. A *Szigeth fekete virágai* című könyvében, amelyet a „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév Emlékbizottságának kérésére írt, az 1566. évi ostromra emlékezik rendhagyó módon: igyekszik mindkét tábor életét nemcsak a harcban, hanem a mindennapi emberi dolgok világában is bemutatni. Ebben követi a *Szigeti veszedelmet* és az *Egri csillagokat* is. A költő Zrínyi rendkívül fontosnak tartotta, hogy Szulejmán szultán táborát is bemutassa a maga eposzi kellékeivel: a lovagias Delimánt, a szerelmes Cumillát és a kegyetlen Demirhánt, hogy csak néhány szereplőt említsünk. Gárdonyi Géza törökképében visszaköszönnek személyes emlékei isztambuli utazásából, és mindaz, amit a XIX. század utolsó évtizedében a magyarországi török hódításokról és a hódoltsági berendezkedésről olvashatott. Ujkéry már a *Handzsár a tükörben* című, 1989-ben megjelent könyvében is arra törekedett, hogy a hódoltsági szigetvári életet élvezetesen és szakszerűen mutassa be. Regényében rávilágított arra, hogy a törököknek is hazája lett szülővárosa, s annak elveszejtése a szigetvári törököknek mily fájdalmat okozott. De mi volt ez ahhoz képest, ami 1566-ban történt?

Szigetvár 1566. évi ostroma a magyar történelem egyik legvéresebb és legdrámaibb, de egyben egyik leghősiesebb küzdelme volt. Szigetvár egy hónap leforgása alatt legkevesebb 30 000 ember temetője lett. A halottak többsége török katona, a többi pedig melléjük rendelt somogyi, baranyai, szlavóniai és szerémségi parasztember volt, akiket a török hadvezetés – mai szófordulatot használva – élő pajzsként használt a katonai építkezéseken és szállításokban. De a török ostromtábor több mint fele túlélte a küzdelmet, és élte tovább a maga vidám vagy szomorú életét. A szigetvári védők közül azonban csupán minden tizedik ember maradt életben. Többen a várban rekedt lakosok és katonacsallátagok, s kevesebben a katonák közül: talán két tucat fegyvert forgató vitéz a két és fél ezerből. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Szigetvár a magyar történelem egyik legnagyobb temetővárosa. A kerti ásók és a ló vontatta ekék, valamint korunk útépítő munkagépei még nem fordítottak ki egyetlen tömegsírt sem. Sem a Hárserdőnél, sem másutt. De előbb-utóbb ezek némelyike is

előbukkan, éppen úgy, mint Mohácson. A történelmi múlt emlékvilága bűvópatak-ként él velünk, hogy hol és mikor tör elő, azt földi ember aligha jósolhatja meg. Még annak ellenére sem, hogy már olyan eszköztár áll rendelkezésünkre, amely mélyen át tudja látni a talajt és az utakat is, amelyeken járunk.

Szigetvár keményen őrzi titkait, de vele együtt a népi emlékezet is a maga regéinek, történeteinek és szólásainak valódi gyökereit. Az 1943-ban született Ujkéry Csaba ennek világában nőtt fel. Már gyermekként hallhatta az egy-egy helyhez kötődő történeteket. Az akkori, jó nevű szigetvári gimnáziumban Molnár Imre tanár úr tudása és karizmája a fiatal Ujkérynek magával ragadó élmény volt: itta tanára szavait; olvasott, amit csak tudott; szeme és füle nyitott lett mindenre, amit a múlt üzenetként a XX. század közepső harmadára ráhagyományozott. Érettségiző diák volt, amikor 1959-ben megalakult a Szigetvári Várbaráti Kör, amelynek Molnár Imre tanár úr volt a lelke. Ha valami is elkerülte volna figyelmét, bár már Szigetvárról kezdte elsodorni a sors, 1966-ban erre felfigyelhetett. A város becsülettel emlékezett abban az évben is, 1966. szeptember 10–11-én, a szigetvári ostrom 400. évfordulójáról. Az akkori magyar politika a szigetvári megemlékezéseket nem tette országossá, mert a Zrínyi-hagyományt, kivéve abból néhány katonai vonatkozást, helyi ügyként kívánta kezelni: a Zrínyi-kultusz ne az egész nemzeté, hanem csak a szigetváriaké legyen! Ezt a város lakói különleges érdemként élték meg, mert ez a településnek a városi rang megadását is biztosította. Molnár Imre tanár úron kívül kevesen vették észre Szigetvárott, hogy ez a magyar nemzeti emlékezetpolitika megváltoztatását, a Zrínyiek örökségének a nemzeti tudatban való kicsinyítését is jelenti. Így lett Szigetvár magára hagyva a maga hatalmas történelmi örökségével. A „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékév Emlékbizottságának megalakulásától kezdődően határozott célja volt, hogy a Zrínyi-örökséget kivegye abból a szorításból, amelybe a pártállam helyezte, és amelyből a demokratikus Magyarország az elmúlt bő két évtizedben nem szabadította ki. Ha Molnár Imre tanár úrnak egy 1978-ban elhangzott beszédét felidézzük, egyértelműen rávilágíthatunk, hogy ő igazán tudta, mily hatalmas játék zajlik a szigetvári emlékezettel, s ez ellen a maga módján, szóval és tettel egyaránt küzdött. „Ma is kisebb-nagyobb közösségek hálózatában élünk – a családtól egészen a nemzetig –, és ma sem mindegy, hogy ezek csupán formális kötelekek-e, vagy pedig folyton érezzük belső összetartó erejét, a közös élményeken, tapasztalatokon, a hagyományokon alapuló belső kohézióját. Nem mindegy az, hogy valaki gyökértelen-e saját környezetében, vagy pedig állandóan érzi, látja elődeinek, az előtte jártaknak harcát, munkáját, az általuk teremtett értékeket, visszahagyott emlékeiket.” A „legszigetváribb szigetvári” – ahogyan Illyés Gyula a szigetvári latin-tanárt nevezte – szavai hatottak: máig élnek az idősebb szigetváriak emlékvilágában, még ha szülővárosuktól messzire is kerültek. Vajon van-e most Szigetvárnak Molnár Imréje? Működik-e az a felemelő áthagyományozás, amelyet Molnár Imre az idézett előadásában Kölcsey Ferentől, a már említett Mohács című esszéjéből például állított: „A haza múlt kora olyan, mint a szeretett atya élete, minek történeteiről ősz korában körülte tolongó gyermekeinek beszél. Hallgatják azok a harcokat, a veszélyeket,

a fájdalmat, dicsőséget; s mindezek nem az atyáéi már egyedül. Ő elhúny, de harcai, veszélei, fájdalma és dicsősége, gyermekeire maradnak osztályrészül. Ezek emlékezete köti össze az élőket az elnyúgodottal továbbra is; és e kötelék az egymásra következő nemzetségeket szellemi kapcsolatban tartja össze. Firól fira száll a hagyomány; s nem egy unokának keblében lángot gyújt. De mindnyájok előtt tiszteletben marad a dicső; s annak tudása, hogy mindnyájan véréből származtak, szíveiket egymástól elválni nem hagyja; s nemzetségi fényök közös fenntartására ingerli.”

Ujkéry Csaba könyvének főhőse Zrínyi Miklós. Még akkor is, ha az utószóban másként fogalmaz. Gárdonyi Géza is Bornemissza Gergelyt tette meg főalakjává, de az *Egri csillagok* mégis elsődlegesen a hősről, a legendáról, Dobó Istvánról szól. Ujkéry regényének szálait Cserenkó Ferenchez és Istvánffy Pálhoz köti. Rajtuk keresztül bontakozik ki Szigetvár drámája. Cserenkó túlélte az öldöklést, majd rabságából szabadulván horvát nyelven megírta a küzdelem történetét. Ezt a szlovén Samuel Budina Ljubljánában latinra fordította, és 1568-ban Bécsben megjelentette. A könyv nagy népszerűségnek örvendett, s hamarosan német és olasz fordításban is kiadták. (Az eredeti latin szöveget és annak magyar fordítását Molnár Imre tette közzé 1978-ban Szigetvárrott.) Cserenkó munkája Budina kiváló fordítása révén forrása lett mind Istvánffy Miklós történeti munkájának, mind a költő Zrínyi Miklósnak, de más kortárs, később történeti és irodalmi munkáknak is. Cserenkó Ferenc az ostrom történetének legfontosabb szemtanúja, így nem véletlen, hogy az ostrom emlékvilága elsődlegesen hozzá kötődik. A másik hős Istvánffy Pál, a történetíró testvére, aki a kitörésben többi tisztársával együtt elesett. A történetíró Istvánffy minden bizonynyal maga is kereste a testvére halálához vezető nyomokat. Valószínűleg találkozott olyanokkal, akik túléltek az ostromot, s így veretes emlékező mondatai további ismereteket adnak az ostrom titkaihoz.

Ujkéry Csaba már a *Handzsár a tükörben* című regényében is két szálon futtatja a cselekményt: a magyar és a török táborban is. Most is így tesz, s ezzel két oldalról világít rá a történetre: az eltérő érdekekre, az eltérő világokra, a nagyvonalúságok és a kegyetlenkedések civilizációs különbségeire. A könyvnek nem csupán a vár és a köréje vont ostromtábor a helyszíne, hanem a zsigóti szőlőhegy is, ahol a szultáni sátor állt. Ujkéry jól adja vissza a szultán küzdelmét életéért, s környezetének félelmét a nagyúrtól, hogy még halála előtt kivégezteti őket az ostrom sikertelenségeiért. De megjelenik a könyvben a tábortól való félelem is: a janicsárok bármikor átvehetik a sereg irányítását, és a zsigóti parancsnokságot kiiktatják a történelemből. Behrám, a török főszereplő jó választás arra, hogy az ostrom különböző pontjait be lehessen mutatni. Behrám nem csupán győztes, hanem maga is vesztes, mert szerelme belehal a szigetvári kórságba. Istvánffy Pál elesik, de szerelme gyermeket szül neki, így az ő élete az irodalom világában tovább folyik.

Ujkéry Csaba két korábban említett könyve kapcsolat a mai Törökország világához is. Erdal Şalikoğlu, aki az 1990-es években hazánkban szerezte orvosi szakvizsgáját, a magyar kultúra remek értője és tisztelője, a XVI–XVII. századi magyar–török zenei világ jól ismert előadója, mindkét könyvet lefordította törökre. Az

isztambuli doktor úr fontosnak érezte, hogy a törököknek megmutassa azt, miként is élték meg a magyarok Szulejmán szultán „pompás századát”. Ezért ültette át 2013-ban törökre az Egri csillagokat. Ujkéry Csaba és Erdal Şalikoğlu két és fél évtizede jó barátok. Amikor a nyugalmazott főbíró elkezdte írni regényét, az isztambuli doktor megkezdte a már kész fejezetek törökre fordítását. A *Szigeth fekete virágai* című kötet szinte egyszerre hagyja el a budapesti és az isztambuli nyomdát. Ez méltó bizonyítéka annak, hogy a magyarok és a törökök barátok, és azok már legalább háromszáz éve, s a megbékélés nemcsak arról szól, hogy érdekeink hosszú ideje egybeesnek, hanem arról is, hogy merünk és tudunk egymás tükrébe belenézni.

Ujkéry Csaba író, és nem történész. Jól él az írói szabadsággal, miként legalább egy tucat más írásában is. A szigetvári ostrom számos részletét csak elképzelni lehet. Ez Ujkéry Csabának könnyen megy. A város és a vár minden négyzetméterét ismeri. Bizonyos vagyok benne, hogy szinte hetente álmodik szülővárosával. Emlékszem, amikor átszellemülten magyarázta nekem, hol is állt az Óváros Siklói kapuja, vagy amikor megmutatta azt a helyet a mai zeneiskola mellett, az egykori Pécsi kapu közelében, ahol a török haderő betört az Óvárosba. Gyermekkorra óta sokszor gondolta át az ostromot, hánytá-vetette meg a hallottakat és olvasottakat újra és újra. Köszönjük, hogy megírta ezt a könyvet. Ezzel gazdagabbá tette a szigetvári emlékvilágot és a múlt örökségét feldolgozó magyar irodalmat.

A szigetvári Sarlós Endre festőművész rajzai díszítik a könyvet. A remek művész épp abban a világban élte életét, mint Ujkéry Csaba. Amikor Sarlós művész úr megrajzolta Szigetvár ostromát, a főbíró úr állandó vendége volt, hogy együtt rakják össze az egykori küzdelem eseményeit. Sarlós Endre könyve is már megjelent. Felelő, hogy a két igaz szigetvári alkotó ismét egy kötetben szerepel, s vallanak saját eszközeikkel az ő szigetvári emlékvilágukról.

Az egykori harcmezők a világban többnyire mezőkké és rétekké szelődültek. Tavasszal megszépülnek: virágok díszítik, s a színek próbálják a fájdalmakat feledtetni vagy a győzelmekre emlékeztetni. Az első világháborúnak a piros pipacs az emlékjelképe. Moina Michael, a frontokat bejáró amerikai professzor asszony – aki jó költő is volt – tette ezt az emlékezet virágává, mely kora nyáron szinte szőnyegként borította be a flandriai mezőket, angol, francia, amerikai és német katonák százezreinek sírhelyét. Egykori ellenfeleink az első világháborúra minden évben november 11-én emlékeznek, de akkor nincs élő pipacs. Dolgos lányok és asszonyok gyártják a papírpipacsokat az angolszász világban, s tűzik mindenkire, akire csak tudják. Rajtam is volt többször, őrzök is belőlük többet.

Ujkéry Csaba virágai feketék, mint a fekete tulipán. Nem hiszem, hogy nőnének ilyenek Szigetvárott. De a történelmi fájdalom felülírhatja a valóságot. Szigetvár fekete virágai, ha szigetvári szorgos lányok és asszonyok is elkészítik őket, éppoly megható, szívszorító papírvirágok lesznek, mint Flandria emlékező piros pipacsai lassan már egy évszázada. Legyen ez jel az utókornak, ha Szigetvárott fekete virágot látunk akár papírból is: tudjuk, mi van mögöttünk, és tudjuk, hogy Szigetvár olyan nemzeti kegyeleti emlékhely, amelyet tisztelnünk, védünk, ápolunk és őriznünk kell.

Részlet

Márciusi hideg eső permetezte a rügyező tájat, egy szélroham felkapta a bokrok aljáról a tavalyi avart, és a sáros útra sodorta. Aztán tovább, amíg a zörgő levelek meg nem akadtak egy másik bokor aljában, ahol a hóvirágok fehér fejükkel bólogatva hajladoztak. Már itt volt az ideje a szabadulásuknak, még akkor is, ha dideregni kell ebben az időben. A magasban köröző horgas csőrű, szürke madár prédát keresve, méteres szárnyait kiterjesztve vitorlázott a széláramban. Nem sokat törődött az esővel, de az is lehet, hogy ott már nem is esik, mert oly magasan szállt, hogy az már egy másik világ lehet...

Ezek a gondolatok jártak annak a lovasnak a fejében, aki két társa előtt léptetett, s hallgatta, mint fáradt, a megereszkedett dobok hangját, a paták cuppogását. Köpenye magára csavarva, hogy csak szablyájának vége látszott ki, amely néha kengyeléhez ütődött. Fáradtsága előredőlt testtartásából látszott, miként hátságának remegő izmaiból. Így voltak társai is. Nincs ezen mit csodálkozni, harmadik napja vannak úton Pozsony királyi városból, s közben alig pihentek szusszanásnyit.

A mezőről tölgyesbe érve vaddisznókondát riasztottak. Az állatok az avar alatt tavalyi makk után kutattak. De most, a vadászok lándzsáitól félve, horkanva rohantak tova, legázolva mindent, ami útjukba akadt. Nem kellett már sokat menni, a fák is ritkultak. Mocsaras vízszagot hozott a szél. A tölgyest felváltotta a füzes, a talaj egyre tocsogósabb lett. Aztán a fák közül kibontakozott a nagy víztükör, szegélyében sűrű nádasokkal, amint átölelték a szigetet, rajta a vár palánkjai és bástyái magasodtak.

– Istennek legyen hála! – sóhajtotta Cserenkó Ferenc, ahogy meglátta Szigeth-várát. Zrínyi Miklós kamarása és mindenese, aki ura feltétlen bizalmát bírta, nehéz küldetésben járt a pozsonyi diétán. Hírt kellett hoznia, miként döntöttek a nagyságos rendek, milyen sorsot szántak a már sok ostromot kiállt szigethi várnak.

Szilveszter éjjelét követően, a keresztény világban 1566-ot írtak a kalendáriumok első lapjára. A muszlimoknál 944-et, mert ők Mohamed próféta Jatrába menekülésétől – ami a 622. évben volt – számították az éveket. De ez a különbség nem számított az idő múlásában, különösen nem a sorsok alakulásában.

Miksa osztrák császár és magyar király hiába próbálta a török portán megvásárolni a békét. Hiába vitte követe zacskószámra az aranyakat, hogy a díván befolyásos tagjait megvesztegesse. A pénzt elfogadták, de nem tettek semmit. Nem is tehettek, hisz a hét földöv – a világ legnagyobb és legerősebb hadseregének – ura már előző évben elhatározta a hadjáratot. Élte vége közeledésével, hetvenkét év nehezedett már a vállára, rá akarta tenni a koronát hódításaira. Ez a Habsburg-uralom megdöntésével, Bécs elfoglalásával valósulhatna meg. Magyarországnak felét már elfoglalta, de a másik fele útjában van. Nem hagyhat maga mögött erősséget, amelynek katonái hátba támadhatják, seregének utánpótlását akadályozhatják.

Nyakas népség a magyar. A szultán 1521-ben ajánlatot tett, hogy engedjék át területükön csapatait Bécs ellen, és fizessenek évenkénti ajándékot. Ha elfogadják,

akkor fennmaradt volna a béke a magyar királysággal. De elutasították. Inkább elvéreztek Mohácsnál, és Lajos királyuk is odaveszett. Még ekkor sem foglalta el az országot. Kivonult, de a magyarok semmit nem tanultak, újra és újra útjába álltak. Ezért kell meghódítani a földjüket.

Miksa követe, Hosszútóthy György, kifizetve a magas portának a 80000 aranydukát elmaradt adót, Isztambulban töltötte idejét hónapok óta, mire bizonysgot kapott Szokollu Távil Mehmed pasa nagyvezírtől: „Felséges urunk kész a hadjáratra... az iszlám hadseregével indulóban van, lába már a kengyelben...” – mondta a pasa az egyik lábáról a másik lábára álló követnek.

Ennek valóságáról maga is meggyőződhetett. Nem volt titok, hogy eddig még nem látott sereget gyűjtött össze a szultán. A janicsársereghez csatlakoztak Anatólia, Rumélia, Görögország, Karamánia, Temesvár és Buda beglerbégjei csapataikkal. De jött a krími tatár kán, a moldvai és havasalföldi vajdák csapataikkal. Igaz volt a mondás: „legyen akkora a sereg, hogy ne lehessen megszámlálni”, mert csak kevesen tudtak nyolcvanezerig elszámolni. Ezekkel a hírekkel tért haza Bécsbe a császári követ.

A hírek súlyos terhét hordozva ugyan kinek lenne virágos jókedve? Még akkor is, ha a ragyogó nap tükröződne a vízen, és ibolyák illatától lenne terhes a szél. Lehajtott fejjel és ólmos tagokkal kanyarodott a kis csapat a pécsi útra, és tartott a sorompóval védett várkapu felé. Felette az őrtoronyból nem hallatszott figyelmeztető kürtszó, a lármaharangot sem verték meg a belső vár kerek tornyán, amint szokás volt, ha ellenség közelített.

Popratovics Farkas, amint kinézett a toronyból, távolról is felismerte a kamarást, akit már nagyon vártak a hírekkel. Eléjük indult. De nem úgy a kapuőrsegen szolgáló darabontok, akik csak pár napja kerültek a kapitány zsoldjába.

– Hé-ha! – kiáltotta Jakab, lándzsáját Cserenkó orrának szegezve. – Megálljanak kendtek! Kicsodák maguk, hogy csak minden nélkül tolakodnak erre befelé?

– Kicsodák-é? Isten barma! – háborodott fel Cserenkó. – Hát nem látod-é, hogy én vagyok a nagyúr kamarása?

– Nincsen kigyelmedre írva – vont a vissza fegyverét a katona.

– Meg aztán, hiába is lenne írva, mert azt el is köllene tudni óvasni! Tudsz te olyat?

– Hát...

– No látod! Erisszél már!

– De hisz azt mindenki mondhatja..., hogy ő kicsoda – erősködött a katona.

Ekkorra ért hozzájuk Popratovics, aki pár egyenes szóval meggyőzte a kapuőrseget, hogy nem idegenek, akik bebocsátást kérnek. Amint a kapitányi ház felé kísérte őket, váltig hallgatta Cserenkó dohogását: ezt is meg kellett érnie, hogy neki magyarázkodnia kell a kapunál.

– Ne háborogj, Ferenc... szigorodtak az idők azóta is, amióta elmentetek – mondta Popratovics. – A török kémeiket küld felderíteni az erősségeket. Ránk meg különösen kíváncsiak. Rongyember mindig akad pénzért a hazaárulásra...

– Hiszen értem én – felelte Cserenkó. – Csakhogy rég nem pihentem, és az én lelkem pitvarában is nagy a rendetlenség, amióta a diétáról eljöttem...

Ekkorra már megérkezett a hír nagyságos Zrínyi Miklóshoz, hogy megjött Pozsonyból a deputáció, ha annak igazán nem is lehet nevezni, mivel felszólalása ott nem volt. De György, felnőtt fia, aki ugyancsak a császár szolgálatában állt, elmondhatta üzenetét, hogy immár itt a veszedelem. Bizonyosság Naszuf aga pécsi bég híre: megindul Szolimán a tavaszban, Gyulát, Egert vagy Szigeth-várat megszorítani, aztán Bécset bevenni.

Gróf Zrínyi Miklós hajában és szakállában már nem lehetett fekete szálát találni. De ötvenkét évesen még ereje teljében volt. Egy éve házasodott újra. A kancellár szép szőke hűgát, Rosenberg Évát vette el.

Tehette, mert tudták róla, hogy a Subics nemzetségből származó horvát főúr elődei a dalmáciai Brebir várat kapták a királytól, és Brebiri grófnak nevezték magukat. Aztán hogy Zrín várat is megszerezték, lettek Zrínyiek. Örökös tengermelléki bánok, Spalato, Traupodestái. Ő maga Horvátország bánja és tárnokmester.

Dunántúl főkapitánya, aki a végveszedelemben magának kérte a szigethi erősség kapitányságát, mert tudta, hogy az nemcsak birtokainak, hanem Magyarországnak is bástyája. Ferdinánd király szívesen teljesítette kérését, és egyben felhatalmazta, ha a török megtámadná a várat, maga elmehet az ostrom elől, helyettesítve. De Zrínyi Csáktornyan végrendelkezett. Megölelte ifjú, szép feleségét, homlokon csókolta nemrég született fiúcskájukat, és elment Szigethbe, hogy felvegye a harcot a törökkel. Tette ezt annak ellenére, hogy Ferdinánd halála után az utódjával, Miksával nem volt felhőtlen a viszonya. Ez régről adódott. Ő a császár öccsét, Ferdinándot katonai erényeinél fogva alkalmasabbnak találta a trónra ezekben a zivataros időkben, és véleményét ki is mondta.

Most itt állt a kapitányi ház fegyvertermében. Mellette kuzinja, Alapy Gáspár, aki vicekapitányként járt el minden ügyben. Alacsony, fekete ember volt. Tán nem is igaz, hogy ő is a Subics nemzetségből származik. De ha az eszét és az ügyek intézésére való rátermettségét nézték, már senki nem kételkedett.

A teremben a falakon pajzsok és kardok, buzogányok, az állványon mellvért csillogott. A borongós idő kevés világosságot adott az egyébként is kis keretű, ölmozott üvegű ablakoknak. De az elég volt, hogy a fegyvereken megálljon, hangsúlyozva, mi a fontos a mai világban.

Cserenkó átázott köpenyét kint hagyta az ajtónállóra bízva, s maga a terembe lépve meghajolt.

– Nagyságos uram... megtértem...

– Hozott Isten – fogadta köszönését Zrínyi, és mindjárt folytatta –, de mielőtt mondókádba kezdenél, egy kupa bort hörpints fel, mert látom didergésedből, megvesz az Isten hidege...

Szokás volt a Nagyságos úr udvarában az érkezőt egy megérdemelt pohár borral fogadni. A szögletből előlépő szolga fatálcán nyújtotta az öblös poharat. A kamasz megragadta, és felemelve mondta:

– A Magasságos éltesen, Nagyságos uram...

– Miként mindnyájunkat – jött rá a felelet.

Ezt követően Cserenkó belekezdett a pozsonyi történetbe. Február eleje óta vitáztak az urak, és a hangulatuk még az esti borozgatásokkor sem vidult fel. Miksa császár nem tisztelte meg jelenlétével a diétát. Már előző év karácsonykor elutazott Augsburgba, a német birodalmi gyűlésre. Felmérvén a török veszélyt s a maga tehetőségét, segínyt akart szerezni, pénzben, katonában, mert ha Bécs elbukik, nem fog ott megállani az oszmán. A német tartományok fognak sorra kerülni.

A Pozsonyba összehívott országgyűlésre fiát, Károly főherceget küldte, képviselje és győzze meg a rendeket, akik korábban, a béke idején, a török betörésekkor igencsak harciasak voltak, és háborút akartak. De mostanra, amikor igazán nagy lett a veszély, elpárolgott a vehemenciájuk. Hallani sem akartak a háborúról, mert az azt jelentené, hogy a zsebükbe kell nyúlniuk. Adózniuk vagy katonát állítaniuk. S azok voltak többségben, akik a veszélytől távol bírtak uradalmakat. Nem az ő portájuk égett volna.

– A diéta „elég zajos volt, úgyhogy nála zajosabb még nemigen volt” – fejezte be a beszédét Cserenkó.

– Zajos volt – bölintott Zrínyi. – De mennyire ismerem én ezt, amikor nagy hanggal kell, és nem szablyával hadakozni. Hányszor durrant bennem a méreg... hát nem értik, hogy a portánk előtt állnak, már égnek a szalmakoszorúk, csak az van hátra, hogy a zsidelyre vessék?...

– Ha nem olvassák fel Nagyságod levelét, hogy biztos forrásból tudja, a nyárban soha nem látott sereggel jön maga Szolimán az országra, még azt a jobbágytelkenkénti kettő aranyforint hadiadót sem szavazták volna meg...

– Szép dolog, mondhatom – vágott Zrínyi öklével az asztalra. – Mintha a pogánnyal cimborálók ülnének a haditanácsban is! Naszuf bég szerint már biztos, hogy ellenünk jön a török... Emlékezzetek, hogy nemrég itt járva a komisszárok mindent felforgattak, vizsgáltak, kutakodtak, és végül Belczer főhadbiztos a négyszáz huszárt Szigethbe soknak találta és felére apasztotta. Negyvenezer forint zsoldot sikerült ezzel neki a kincstárnak megtakarítania... a várat a nagy veszélyben gyengíteni...

Alapy Gáspárnak, ha lehet, még sötétebb lett az arca. A gazdasági ügyekkel ő foglalkozott Balázs deákkal, ők vették számba a befolyt pénzeket, terményeket. A főhadbiztos intézkedése most is haragot váltott ki belőle. Ahogy szóba került, nem bírta ki, hogy gunyorosan meg ne szólaljon:

– Mint tudjuk, az aranyforint firenzei, a nevét Firenze városról kapta, deák neve florentinus, firenzei, ahogy mi mondjuk, florint. Még Károly Róbert királyunk rendelte, hogy Keresztelő Szent János képe legyen rávésve, Karolus rex körirattal. De azt is elrendelhetette volna, hogy megégesse a kezét annak, aki fősvénységből rontást hoz vele...

– Hacsak nem mi fogunk megégni... nagyságos uraim – mondta Cserenkó –, mert az a tűz, ami indulattól hajtva elindul Sztambulból, elérhet idáig...

– Amíg itt e nagy víz, mely övez bennünket, és vannak oltásra csebrek is, bíz-

hatunk... de úgy tűnik, elsőben magunkban, és nem másokban – mondta Zrínyi Miklós, és felállt. – Menj, pihend ki magad, aztán állj szolgálatomba... Lesz itt dolog, hogy tudjad... Ezer gyalogost fogadhatok még, itt marad a dunántúli főkapitányi hadam kétszázötven katonája. A városnak is van százötven fegyverrel bánni tudó férfia, és saját költségemen száz huszárt is tartok... Kifizettem a vitézek öthavi zsoldtartozását a saját erszényemből, ők biztosan maradnak... és még jönnek, egyre jönnek mások is...

Cserenkó, ahogy az úr távozott, Alapyval egyetértve, még egy kupa bort lehajtott. Aztán megkereste szállását, le sem vetkőzött, csak a csizmáját rúgta le. Végigdőlt szalmazsákján, és a salétrom verte fal felé fordulva magára húzta medvebőr bundáját. Igaz, hogy kicsit már megkopott, de egykori gazdáját maga lőtte Zrín vára közelében, a kék hegyek közt.

Edirne felett az ég derült volt. Néha egy báránnyelű úszott a nap elé, pár percre eltakarva mosolyát. Aztán tovament, hogy majd helyet adjon egy másiknak, de ez nem zavarta a jó időt. Milyen is lehetne más, amikor felkerekedik a padisah? Serege a város melletti mezőn a tél elmúltával már gyülekezni kezdett. A pejkek száguldása a világ égtájai felé egyre szaporította az idetartó harcosokat. De nemcsak a katonákat. Egymás után érkeztek kíséretükkel a szerájhoz tartozó méltóságok, akik a háborúk idején ez eddig nem csatlakoztak a hadba vonuló sereghez.

A hódító Szulejmán szultán eddig tizenkét győzelemmel végződő hadjáratot indított. Ebből hatot Üngürüz ellen, és a mostanit, minden eddigig meghaladó készültséggel. Ugyan miért jött el az edirnei mezőre Ejri Abdizáde Mehmed Cselebinisándzsi, a ruméliai és anatóliai kádiaszkerek, Hamir és Abdullah bin Abdullah. Murád efendi fődefterdár felügyelete alatt itt van az államkincstár. De itt vannak a padisah tisztviselői és szolgálói. A szépolvatója, aranyművese, orvosa, szakácsa és ételkóstolója, és ki tudja felsorolni, még kik. Az egész udvartartását magával hozta, csak utódja, Szelim maradt Konstantinápolyban, hogy kormányozza a birodalmat.

Valakinek a szelleme elkísérte. Hürremé, a haszeki szultánáé, az egyedüli feleségé; ahogy a gyaurok nevezték: Rokszolána, született Alexandra Liszovszka, a ruténiai. A vidám asszony, ahogy a szultán nevezte. Élete szerelme, aki hat éve maláriával költözött el e világból. Konstantinápolyban, indulása előtt Szulejmán elment a türbéjébe. Ott fohászzkodott, hogy segítse Allah, az Egyedüli Hatalmas és Kegyelmes a hadjáraton, hogy befejezhesse a nagy művet, hódításaira feltehesse a koronát Kizil Elmával, Bécs városával. Ezzel világbirodalmat hagy utódjára és a muszlim vallás dicsőségére.

Reggel a szajban elé gördült a lefüggönyözött kocsi. Ebben teszi meg 125 mérföldön keresztül az utat. Már ott álltak a méltóságok, megjelenésére várva. A szerdár, Szokollu Távil Mehmed nagyvezír mellett Semszi Ahmed pasa második vezír, Ferhád pasa harmadik, Ahmed pasa negyedik, Kizil Ahmed Musztafa pasa ötödik vezír. Ott volt Szemiz Ahmed pasa ruméliai beglerbég, Szál Mehmed pasa anatóliai és Cserkesz Szulejmán pasa karamániai beglerbégek. Egyvalaki még ott állt a fővezér

balján: Ali Portug, a portugál rabszolgából lett nikodémiai beglerbég. Az ostromok műszaki mestere ő, aki győzelmeket harcolt ki az oszmán birodalomnak.

Szulejmán szultán fekete kaftánban lépett ki a szajban alá. Arca előtt most nem volt a könnyű fátyol, mint ahogy azt mostanában viselni szokta. Látszott megszíjasodott arcán a kor, az elmúlt számos év nyoma. Kegyelemnek volt mondható, hogy megérhette, mint egyetlen elődje sem, a hosszú uralkodást. S mint ahogy azt a velük utazó Szelaniki Musztafa írta: „a testében azonban az öregségtől származó gyengeség és bágyadtság volt, és a köszvény betegség sokat gyötörte és kínozza”, de ez nem tántorította vissza, hogy a hosszú útra induljon.

A padisah megjelenésére kitört az üdvrivalgás. Ő, aki aggkorára mélységesen vallásos lett, csak Allah nevét hallotta meg. Tekintetét végighordozta az indulásra kész seregen. Többen látni vélték, mintha egy angyal állna mögötte kiterjesztett szárnyakkal. Talán maga Gábiel, aki Mohamed prófétának hozta el Allah rendelkezéseit, a Korán szúráit. Egymásra néztek a méltóságok és a harcosok. Különleges látomás, ugyan mit jelenthet? A Paradicsomot vagy a Gyehennát? Kinek mi jut majd útja végén, erre figyelmeztet az angyal.

– El-hamdüli-llah! Iléri! – kiáltotta a padisah, és keze előrelendülve mutatta az utat.

Az újra kitörő üdvrivalgást megtörték a mehterek dobjai és csincsái. A katonai zenekar hangjaira elindult a sereg. Szeme fényei a gyalogos janicsárok és a lovas szpáhik voltak. Ez elfoglalt helyükből és vonulásukból is következett. A fehér kecsés, vállukon puskájukat hordó, mint ahogy nevezték, új sereg katonái szigorú fegyelemben képzett harcosok voltak. Többségük keresztény gyermekként a devsirme következtében került török fogságba, majd a janicsáriskolába. A janicsárok akaratára még a padisah is figyelt. Előfordult, hogy zendülésükkel szultánokat taszítottak le a trónról.

A páncélos szpáhi lovasok katonáskodásukért kaptak a szultántól ziámetet. De nem örökre. Addig, míg megérdemelték szolgálatukkal. Ezért igyekeztek kitűnni a harcban. Sorolni lehetne, hogy a lovas akindzsik, a gurebák és a szilahdárok, aszabok, tüfendzsik és mások miként vonultak hadrendben. Nem említve a csepűrágó népséget, akik mindennel kiszolgálták a katonákat. Eladtak és szereztek.

A katonai zenekarok, hisz több mérföld hosszúságban tekergett a kanyargós utakon a sereg, hallótávolságon kívül egymást követték. Kellott a muzsika, hogy lelkesedést és erőt adjon a harcosoknak. Volt, amikor az ének is felzendült. Rendszerint fohászokodással végződött, és kimúltak a mérföldek a seregben menetelők lábai alatt.

Az aszaboktól kissé lemaradva, a könnyű ágyúkat vontató ökrös kocsik mögött egy ekhós szekér haladt. Hátsó takarója fellebbentve, hogy a melegben a levegő járja. Ugyan volt egy könnyű csipkefüggöny, amely a belsejét takarta, de néha az is fellibbent, és látni engedte a bent ülő fiatal nőket.

Az ekhós szekérra akindzsik vigyáztak. Ők szereztek az élelmet, előzetesen biztosították a csatatereteket. Száguldó könnyűlovasok voltak acélisakkal, bőrvértekben. Nem tartoztak abba a szigorú rendbe, mint a szpáhik vagy a janicsárok. Őrzés-

sel is megbízták őket, mint ez esetben is tette Ali Portug, a nikodémiai, hogy míg ő a dolga után jár, vigyázzanak kísérőire.

Egy deli vágatott társa kíséretében az ekhós szekérhez, mintha üldöznék őket, pedig csak unalmukat úzték így. Az egyiknek kezében egy ág, tele rózsaszínű virágokkal. A szekér végéhez léptetett. Az akindzsik engedték, mert tudták, hogy a lovas a beglerbéghez tartozik.

Behram Hirszlioglu a nevében – a hirszli törekvőt jelent – jelezte egyéniségét. Nem véletlenül került a beglerbéghez. Az iskolában kitűnt az adzsemioglanok közül. Nemcsak termete és egyiptomi arcszíne, ragadozómadár csőréhez hasonlatos orra, és mindezek mellett szokatlan kék szeme hívta fel magára a figyelmet, hanem kardforgatásban, lándzsavetésben is jeleskedett társai közt. A topcsik körül is szívesen forgolódott, érdekelték az ágyúk, a golyóbisok röppályája, és egyáltalán minden, ami a váríváshoz szükséges. Így hívta fel magára a nagy tekintélyű bég figyelmét.

Ali Portug kevés beszédű ember volt. Az hírlett róla, különleges tulajdonsága – ami egy embernek sem –, hogy átlát a várfalakon. Elég, ha csak körbelovagolja a meghódítani kívánt erösséget, és már tudja, hol vannak a gyenge pontjai. Hová kell állítani az ágyútelepeket, mit kell lerombolni, hogy aztán a hit oroszlánjai, megrohanva a réseket, hamarosan kitűzzék a szandzsák-iserífit, a próféta szent zöld zászlaját és a bíbor győzelmi lobogókat. Ugyan hogyan lehetne az másként, ha nem látna át a falakon?

A nikodémiai szandzsákbég, bár ezrek voltak körülötte, mégis magányos volt. Kerülte a felesleges társalkodást. Ő volt az, akiben különösen bízott a padisah, mert ahol eddig megjelent, a várfalak leomlottak. A szultán erre a hadjáratra is úgy rendelkezett, hogy az ostrom rohamainak előkészítése Ali feladata. Szabad keze van, és a szerdár, a vezérek is ezt figyelembe véve parancsolgathattak.

A kevésbeszédűség, s hogy nem látogatta a kávézókat és azokat a helyeket, ahol huri-szépségű leányok szórakoztatják a harcban megfáradt vezéreket, nem jelentett mogorvaságot. Arca felderült, ha meglátta a leányt, aki a közelében volt; bárhova is szólította a feladat, ekhós kocsiján társnőivel magával hozta. Ki volt Kara Ahter, a fekete csillag lánya, senki se tudta. Serdülőként került a beglerbég palotájába. Elkülönítve a háremtől, figyelmes nevelést kapott. Megtanulta a betűket, s a hangszer húrjait nálánál senki nem pengette szebben. S ha a bég fáradtan hazatért, rendszerint őt kérte magához hangszerével. Senki sem tudta, asszonyává tette-e, vagy talán a lánya, akit később talált meg...

Ahter gyönyörű volt. Fekete, göndörödő haja a derekáig ért, és alacsony termete ellenére testének formái hibátlanok voltak. Keblei és arca rögtön felhívták a figyelmét annak, aki ránézett. Arca kreol tengerkék szemmel. Nehéz volt szabadulni tekintetétől, ha valakin megállt. Suttogták az emberek, hogy a bégnak a kék szeműek a kedvencei. Valóban, mondták bólogatva, keveseknek adatik meg ezen a tájon, mert errefelé fekete és olajbarna szemek tekintenek a világba.

Amint Behram megjelent a kocsi mögött, Ahter arcjátékát maga elé húzta és a saroglyába térdelt.

– Hosgeldin... – mondta, és szeme fénylett.

– Hosbulduk – felelte az ifjú, miként az illet, és átnyújtotta a virágzó ágat a lánynak.

– Meggyfáról vágtam... sajnos gyümölcsét még nem hozhattam...

– Tesekkürederim – felelte a lány. – De tán majd annak is eljön az ideje... és nem feledkezel el rólam, mint mostanában...

– Bár tehetném... ha majd megpihenünk. Tán meglátogathatlak uram engedélyével.

– Hosszú az út odáig? – kérdezte a lány, miközben megszagolta a virágokat.

– Már nem olyan nagyon... túl a nagy folyón lesz a pihenő.

– Milyen virág az, amelynek nincs illata, csak szép, ugyan virág az? – kérdezte Ahter.

– Mint a szép leány... aki elérhetetlen. Éppen olyan – felelte Behram, és magához intve kísérőjét, Iszakot, megeresztették a gyeplőt, és visszafelé vágattak. Ahter csak akkor ült vissza társnői közé, mikor már elvesztette szeme elől őket.

– Güle... güle... – suttogta, és mintha a szélfuvallat jókedvét is magával vitte volna.

A lovasok a vonuló sereg azon részéhez értek, ahol aszabok kíséretében az ostrom munkáira összereltek meneteltek. Ők fogják majd az ágyútelepek sáncait, a várfalak alatti aknákat kiásni, építeni a bástyákhoz az ostromutakat, közben hátulról a korbácsos hajcsárok űzik őket munkára. Szemből majd a várvédők golyói tizedelik őket. Voltak, akiket szekerekkel együtt fogtak el és hozták magukkal. Szomorú menet volt ez. Azoké a keresztény jobbágyoké és parasztké, akik a balsorsuk következtében a hadak vonulásának közelében születtek vagy költöztek, és időben nem menekültek el útjukból. Ki volt adva a parancs az akindsziknak: minden munkára fogható férfit, serdült ifjút el kell fogni, csuklójukra kötelet vetni, és nem hallgatva rimánkodásukra, a sereghez terelni.

Lehajtott fejjel, többségük beletörődve sorsába, egymás lábnyomába lépve meneteltek. Amikor a lovasok a közelükbe értek, egyik gubás ember kidőlt a sorból. Egy szakadt ingű fiatalember, akinek arcán ütések nyomai kékeltek, mellé lépett, és próbálta felemelni.

– Hé, Tata... keljék már föl! Mindjárt jönnek és ütnek... hallja-e? – és szava beigazolódott. Melléjük lépve egy sötét tekintetű aszab botját felemelte, miközben kiáltotta:

– Murdár! Hajde! – De a fiatalember elkapta a lesújtó csuklót. Az aszab felszisszent, és másik kezével kirántotta a handzsárját.

– Durun! – kiáltott a katonára az éppen odaérő Behram.

Az leeresztette a kivont fegyvert. A fiatal férfi elengedte a botot tartó csuklót. Az öreg, akinek napbarnított arcát ráncok torzították, nehézkesen felült.

– Ne bánts, látod, hogy magához tért – szólt a katonára Behram. Az mérges tekintetet vetett rá, de meghajolt, és indult a menettel.

– Kérdezd meg tőle, kik ők – fordult Behram Iszakhoz, aki erről a földről származott, és nem felejtette el a nyelvet.

Közben az ifjú felségítette az öreget. Felkarját a vállára vette, aztán meghajtotta fejét, így köszönve meg a segítséget.

– Honnan jöttetek? – kérdezte Iszak, miközben egyre hátrafaroló lovát próbálta visszafogni. A fiatalember meglepődött a magyar szón.

– Mi, uram... sehonnan sem jöttünk, merthogy nem önszántunkból vagyunk itt. A Szerémségben fogtak el a martalócok nagyapámmal, hogy vásárról tartottunk haza. Mindenünket elvették, és idehajtottak... Még én valahogy bírom, de a szegény öreg... kegyelmezzetek! Engedjétek el, úgysem veszitek hasznát, hisz hálni jár belé a lélek... – az idős ember alig állt a lábán. Veresedő szeméből lassan csordogált a könny.

– Mi a neved? – kérdezte Iszak.

– Gábris... Balog Gábris...

– Erős vagy, mint egy bika... hát vigyázz magadra! Kár lenne ágyútölteléként végezned – mondta Behram után Iszak. – Az öreget meg engedd, jöjjön velünk, szabadon eresztjük... haljék meg otthon, ha hazaérhet még.

Az öreg kezdetben nem értette, mi történik. De hogy unokája elmagyarázta, csak a fejét rázta, és egyre mondogatott valamit, amit nem értettek.

– Nem akar – szólalt meg szomorúan Gábris. – Messze van a haza... inkább mellettem maradna, hogy legyen, aki eltemesse... De köszönöm jóságodat – hajolt meg.

A lovasok továbbbrúgtattak. Behram fejéből kitörlődött Ahter mosolya. Egyre az öreg megtört arca jelent meg előtte, mintha egy rég bezárt ajtó kezdene kinyílni. Nem emlékezett a szüleire, senkire, csak kiskorából egy asszonyra, aki nem nevezte fiának. Ő volt mellette, mégis csak nagyon halvány képek rajzolódtak ki róla. Inkább emlékezett az iskolára. Aztán amint rátalált a bég, megváltozott az élete. Nem foglalkozott azzal, hogy honnan jöhetett. Ahogy a foglyok menetelő hosszú sorát nézte, több ezren lehettek. Szürkeségük, mint amikor a hamut felkapja a szél, betérítette kedvét.

Szigethben harsány kürtszó riasztotta a délidő utáni pihenőbe vackolódotkat. Nemcsak a Várban, hanem az Óvárosban is felkapták a fejüket a polgárok. Akiknek sürgős dolguk volt, akár az istállók környékén vagy a falakon túli, Királyi kerteknek nevezett gyümölcsös és veteményesben, azok is iramodtak a biztonságot jelentő falak közé. Különösen a mostani időkben, amikor egyre fenyegetőbb hírek érkeztek a török sereg közeledtéről.

A Királyi kertek a Vár délkeleti Hegy bástyája felé, a tó partján kezdődött. Jó fekete földje volt, és közel volt az Óváros északkeleti falán levő Pécsi kapuhoz is. Az erősségben és a hozzácsatlakozó Ó- és Újvárosban voltak fák és konyhakertek, de a sziget vizenyős talaja nem volt a legjobb a művelésre, silány termést adott. Esősebb időkben, hogy a város utcáin közlekedni lehessen, pallókat, gerendákat kellett az utakra fektetni.

Nem volt sok utcája az Óvárosnak. A tó partjától nyugatra egy széles töltés, amelyen két szekér elfért, fogta föl a vizet, s vezetett fertályórányi járásra a Patai kapuhoz, s onnan utcaként a keleti Pécsi kapuhoz. Ezt keresztezte a másik utca északról, a Vár felőli kaputól déli irányban, a Siklósi kapuhoz. Ahol egymást metszették, ott volt a tér. Itt állt a templom és egykori Török Bálint úr háza. Ezekből az utcákból nyíltak a keskeny síkátorok, melyeken szűkösen fért el egy szekér. Volt belőle nemegyszer sokadalom, hogy most akkor ki curukkoljon vissza, hogy mások tovább tudjanak hajtani.

Az Óváros Siklósi kapuját keskeny híd kötötte össze a fapalánkkal védett Újvárossal, ahol a zsúpfedeles vályogházak, mint a gombák az erdőben, rendezetlenül terültek el. De mégis úgy, hogy közlekedni lehessen a Siklósi útra nyíló kapuhoz, amelyet vizesárok védett. Ha valaki bebocsátást akart a városba, csak a hídján keresztül mehetett be oda.

A Királyi kertekben a cseresznyefák úgy néztek ki, mint lakodalomra készülő menyasszonyok, akik függőkkel vannak feldíszítve, zöld lombjukban pirosuló gyümölcsseikkel. Egy idősebb, bocskoros ember, aki a zöldségeságások közt kapálgatott, gyakran tekingetett a fákra. Rajtuk szoknyájukat alul összecsomózott lányok, jókedvűen nevetgélve szedték kosaraikba a cseresznyét.

– Melyiteknek van szebb fülönfüggője, mint nekem? – kiáltotta a barna, hosszú copfját perecformába kötött leány, az egyik fa tetejébe ágaskodva. Fejét vidáman forgatta, a fülére akasztott cseresznyék mintha valóban rubin ékszerek lettek volna.

– Nekem, meg neki... – jött a felelet egyik társnőjétől, aki már inggallérját is feldíszítette.

– És kinek van jobb hintája, mint nekem? – hallatszott újra a felhívás, és a lány a magasban kiállva a szélső ágra, a felettibe kapaszkodva vette a lendületeket; közben a fáról záporoztak a cseresznyék.

A bocskoros öreg erre már kiegyenesedett. Nyögve a derekát nyomogatta, majd a fejét csóválva megszólalt:

– Ej, Hanga kisasszony... aztán ha le tetszik kéretőzni onnan, ki fog majd elszámolni a vajda úrnak?!

Az öreg Fülöp volt megbízva, hogy ügyeljen a lányokra, míg azok kedvüket lelik a cseresznyezésben. Úgysem sokáig maradnak meg ezek a szép fák, ha erre veszi a török az útját. A Nagyságos minden fát kivágot, ami lőtávolságra van az erősség körül. Egyrészt, hogy ne nyújtsanak fedezéket a támadóknak, másrészt, hogy ne akadályozzák a kilövést, harmadrészt, hogy ne tudják anyagukat felhasználni az ostrom munkálataihoz.

Fülöp nem véletlenül aggódott. Mindenese volt Bátay Péternek, a régóta Szigethben szolgáló vajdának. Híres ember volt, katonáival rendszeresen be-beütött a hódoltság területeire, nem kis kárt okozva. Mehmed pasa többször bepanaszolta Zrínyinél. Na ugyan jó helyen, mert ezért a vajda nem feddést, hanem dicséretet kapott.

– Hát ki más, mint maga az öreg Tata... – jött az incselkedő válasz. – De ne tartson tőle, elkapna engem és földre tenne az én őrangyalom...

– Vagy inkább az Istvánffy Pál úr, nem igaz? – jött a vihógó megjegyzés és helyeslés a többi lánytól.

– Boszorkák! – kiáltotta nevetve Hanga.

Ekkor hangzott el a kürtszó, ami egy pillanat alatt véget vetett a jókedvnek. A lányok az öregre néztek. Fülöp körbetekintett, és jól lehetett látni, hogy a Pécsi kaput kitárják, de nem vágtatnak ki lovasok, mint ellenség közeledtekor, hogy a falakon kívül ugrasszák meg őket.

– Sebaj, kisasszonykák... nem ellenség, de valakik jönnek. Azért jobb lesz szödölözökdöni! Előttük beérni a kapun, mert hát ahol ennyi fehércseléd van... sose lehet tudni, nem nézi-e valaki egyiket batyunak... aztán hogy számolok el róla...

Nem sokkal, hogy teli kosaraikkal a lányok beértek a kapun, feltűnt egy több szekérből álló csapat. Az ökrök nekiveselkedve vontatták terhüket, s mellettük lovas katonák vigyáztak. A híre megelőzte a szállítmányt, ami a bécsi arzenálból érkezett. Zrínyi bizalma azóta megingott, hogy a bécsi komisszár várlátogatása során a huszárok felét elrendelte a védők közül – de nem volt más választása, mint hogy reméljen.

Nem kellett meneszteni Alapy után, hogy jöjjön az ágyúk háza elé a belső várba, ahol a fegyvereket tárolták. Nemcsak Alapy, hanem mindazok a tiszték, parancsnokok a helyszínen teremték, akik itthon voltak. Ahogy a szekerek bedöcögtek az Óváros kapuján s végighaladtak az utcán, úgy csoportosult köréjük a nép, és mint egy meghirdetett körmenet, kísérték őket a térre.

Miután lekerültek a ponyvák a szekerekről, Alapy és Balázs deák számba vette a küldeményt. Szorgalmasan feljegyezték azokat, amik eltűntek az ágyúk házának sötét kapujában. Zrínyi maga után intette tisztjeit. A báméskodók, megtárgyalva az esetet, a dolgukra mentek.

A kapitányi házban nem lehet azt mondani, hogy Zrínyi arca derűs lett volna, miközben Balázs deák összegzését hallgatta.

– Ágyút, amely nagy kalibernek mondható, mindössze három darabot számoltam... kilenc falkonettát és kettő hauffnitzet... Kétezernégyszáz ágyúgolyót... háromszázötven lándzsát és alabárdot...

– Hát... nem mondható különleges szállítmánynak – szólalt meg Alapy – a három nagy ágyú. Az igen... hogy lőport, acélt, vasat is küldtek. De azt nem felejttem, hogy egyetlen puskát sem...

– A méltóságos haditanács figyelme, úgy látszik, csak ennyire volt elég – mondta Zrínyi, visszanyelve kitörni készülő méltatlankodását.

– Gyülekeznek Győrnél a seregek. Azt ígérték, hogy felmentik az ostromlott várat – jegyezte meg halkán Cserenkő.

– Hát... majd meglátjuk. Ideérnek-e, ha itt állna meg a török, ami most már előttük is tudott – mondta Zrínyi, és kifordulva a szobából, erőteljesen tette be maga után az ajtót.

Istvánffy Pál hadnagy éppen ekkor igyekezett Juranics Lőrincsel a kapitányi

házba, hogy engedélyt kérjenek csatlakozni a felderítő portyához. Mohács alá kívántak eljutni, megtudni, igaz-e a hír, hogy nagy híd készült a Dráván, mert azon akar Szulejmán átkelni seregével. Zrínyi, ahogy kilépett a kapun, éppen beléjük botlott. Amint előhozakodtak kérésükkel, borús arccal kis ideig gondolkodott, majd megszólalt:

– Nem bánom... de azt is megmondom, csetepatéba nem bocsátkozhattok! Most nem! Majd annak is eljön az ideje... Csak hírt hozhattok... – és választ sem várva, indult a külső várba vezető híd felé.

Ahhoz nem kellett sokat mennie. A kerek tornyot, a börtönt és az ágyúkat magában foglaló, középső várnak nevezett részen hogy átmenjen, nem kellett elfáradnia, hogy aztán a fallal övezett, mély és széles vizesárokkaal védett kapuhoz érjen. Lépteinek döngése a hídon, mintha nagydobot püfölnének, elárulta, igazán nincs virágos kedvében.

A vitézek összenéztek. Ugyan mi baja lehet a kapitányuknak, hogy velük ilyen kurtán végzett. Ha valakik számítottak ebben az erősségben, ők biztosan Szigeth virágai közé tartoztak. Kisasszonyfalvi Istvánffy Pál nagyapja a megye alispánja volt. Nagybátyja a mohácsi síkon esett el. Apja a páduai egyetemen tanult, tagja lett a királyi helytartótanácsnak, szépíró, aki Szigeth kapitánya is volt. Testvérével, Miklóssal e falak közt gyerekeskedett. Pál örökölte felmenői tehetségét, erős, magas termetű vitéz volt.

Juranics Lőrincről ennyit nem lehetett tudni. Csak azt, ahogy felserdült, Zrínyihez került, és vitéz hadnagy vált belőle. Úgyannyira, hogy Zrínyi Orsolyának lett a jegyese. Azt kevesen mondhatták el, hogy a Nagyságos leányaihoz férközhetnek. Ahhoz legalább egy Batthyáynak kellett lenni, mint aki a másik leányt, Katát Mogyorókeréken oltár elé vezethette.

– Ugyancsak darázs csíphette a kedvét urunknak – mormogta maga elé Istvánffy. – Már hogy lehet azt kívánni, ha az ember végre kiszabadul, kardját mindvégig a hüvelyében hordozza?

– Csípte, nem csípte, az biztosan oka lehet, hogy puskákat nem küldtek a szállítmánnyal, és ez elég baj... porunk nekünk is van. De ha a kardunk kiröppen, kinek kell azt tudnia, hogy nem védekezésből-e, mert csak nem hagyhatjuk magunkat lekaszabolni – kacsintott a társára Lőrinc.

– Nem szeretem én az ilyet – morgolódott tovább Istvánffy. – Ne keressük a bajt, majd csak óvatosan, mert ha rosszul esne, hogy számolnánk el róla, ha már egyszer tiltva vagyon a csetepaté...

Több szó nem esett. Indultak a várkapuhoz, ahol jókedvűen gyülekeztek a felderítő portyába sorozottak. A visszaúton, hacsak nem zargatják őket, egy kis csipkelődés-csetepaté megeshet a török uralta részeken. Mindig lehetett szerezni némi dicsőséget. Ha mást nem is, egy-két tömlő bort, mert a Nagyságos keményen tiltotta most a szegény nép nyomorgatását.

Akkor érkeztek a csapathoz, amikor Dandó Ferenc és Radován Jakab, akik parancsnokságára volt bízva a portya. Jelentkeztek náluk, hogy csatlakoznak. Ist-

vánffy azt is kijelentette, mindenben a Nagyságos kijelölte két vajda parancsol, ők is ahhoz tartják magukat.

A délnyugati nagy bástya volt a legerősebb. Néhai Nádasdy Tamás nádor, országos főkapitány, Zrínyi barátjának nevét viselte. Nemcsak az iránta való tisztelgéstől, hanem életében ő küldött nem kevés pénzt a sajátjából a vár megerősítésére. Közelében, a déli falon volt a várkapu. Szúrós szag terjengett a levegőben, ebből is lehetett tudni, hogy a fal mellett álló épületek az istállók, és itt volt a trágyadomb is. Mindez úgy hozzátartozott a várhoz, mint kisködmön a viselőjéhez.

Hosszú fahíd vezetett az Óváros északi kapujához. A közepén ácsolt toronyban volt az őrség, amely fel- és leengedte a híd felvonható részét. A lovak vasalt patái alatt dübörgött a fahíd, és rázkódtak a mocsaras vízben a ráhordott földdarabok. Egy csapat érkezése vagy távozása mindig eseménynek számított. Mostanában nagy volt a jövés-menés. Akinek nem volt dolga, volt min bámészkodnia, a gyerkőcök pedig fakardjukkal a kapuig kísérték a portyára indulókat.

A Királyi kertekből már rég beértek a lányok. Megbámulták az arzenál küldeményét. Volt, aki hazaindult, mások maradtak a monostor előtti téren, mert mindig volt megbeszélnivaló, tervezgetés, találgatás, mit hoz a jövőendő. Ez nem volt vidám, mert tudták, hogy hamarosan megváltozhat eddigi életük.

Kidoboltatta a Nagyságos, ha a török megszállná a várat, előtte jó időben az asszonyok és a gyermekek, öregek szedelőzködjének, hagyják el Szigethet. Menjen, ki teheti, távol lakó rokonához. Húzza meg ott magát, amíg az ostrom tart. Aztán ha Isten segedelmével sikerül az erősséget megtartani, és eltakarodnak az ostromlók, visszajöhetnek. Akiknek nincsenek rokonaik, kéredzkedjenek be valamelyik helyre. A tél beálltáig el fog dőlni Szigeth sorsa.

Letelepedtek a piaci üres asztalokra. A fegyverekkel megrakott szekerek vonulása eszébe juttatta a lányoknak, minek néznek elébe. Erről kezdtek beszélni. A korábbi kertbeli önfeledt jókedv és tréfálgatás nem tért vissza.

– Mi elmegyünk anyámmal – mondta Orsics Kincső. – Nem akartunk, de apám hallani sem akart a maradásunkról... Azt mondta, elég lesz neki magára vigyáznia, nemhogy még miattunk is aggódnia kelljen itt...

– S ha elmentek a bizonytalan nagyvilágba, akkor nem kell aggódnia? – kérdezte Medvei Fruzsina.

– Van hova... a tótok földjére, túl a Tátrán... onnan származik ő...

– Hát az már a világ vége...

Nem vitatta senki, hogy az nagyon messze van. Egyik lány megjegyezte: oda is kell érni, és ebben a világban, ha nincs biztos kíséret, legalább olyan veszélyes az utazás, mintha egy ostromlott várban maradnának.

– És te, Bátay vajda leánya, veled mi lesz? – kérdezte Fruzsina.

– Nem tudom. Menni kellene, meg maradnánk is. Apám azt mondta, ebben nem akar parancsolni. Mert ha elesik a vár, és túléljük az ostromot, rabszolgasors vár ránk valamelyik piacon... Ha elmegyünk, és gazemberek karmai közé kerülünk,

ugyanez lesz a sorsunk... Ezt a várat ez idáig háromszor ostromolták, mindig megvédték. Ha most is sikerülne, az lenne a Jóisten kegyelme...

– Úgy igaz, háromszor megvédték... de akkor Zrínyi Nagyságos nem volt ide bezárkózva, hanem kívülről segített – jegyezte meg Ilona, Eszpethy Balázs leánya.

Ekkor kanyarodott le a hídról a Dandó vezette portya, és tartott az Óváros Vár utcáján keresztül a tér felé. Mire odaértek, már nemcsak a népes gyerekcsapat kísérte őket. Repkedtek a kérdések, főként hogy ugyan hova mennek?

– Hát csak ide a szérúbe, a Királyi kertek alá szamócazni – mondta széles mosollyal az egyik kifent bajszú lovas.

– De hisz az még nem is iperedik...

– Hát majd kivárjuk, na hó, te Szürke! – fogta vissza kapkodó fejű lovát, amint az ki akart ugrani a rendből, hogy végre kifuthassa magát.

Istvánffy Pál kihúzott derékkal ülte meg lovát, és Juraniccsal bezárva a csapatot lovagoltak. Bátay Hangát meglátva, megdobbant a szíve. Csak ne lenne még alig serdült... meg hát a tisztársának a lánya. De hisz van elég fehércseléd, válogathat közülük – hessentette el magától a gondolatot.

Amint elhaladtak a piac mellett, nem tudta megállni, hogy ne keresse Hanga tekintetét. Láta, hogy a lány arca pirossá válik, csillog a szeme. Ó szívére tette a kezét, és meghajolt feléje. A lányok kuncogtak, és a hátán érezte a tekinteteket, míg be nem fordultak a Siklósi utcába.

A Dráva egyike a négy folyónak – a zöld halomból kiemelkedő fehér kettős keresztel – az ország címerében. Gyors folyásával is kiérdemelte a tiszteletet. Vidéken napok óta szakadt az eső. Hiába közelgett július vége, az időjárás mintha ősziessé fordulna. A megáradt folyó sebes örvényeivel és a hátán hordott, erdőszéleken felemelt rönkökkel még veszélyesebb lett, mint csendes időben. Meggondolták a halászok, túlmerészkedjenek-e öblein, különösen a révészek, hogy a túlpartra elinduljanak-e.

Nem így Hamza pécsi-mohácsi szandzsákbég. Parancsot kapott, hogy hidat verjen a folyóra, amelyen Szulejmán szultán seregével majd átkel. De nem akármi-korra, hanem ahogy odaérnek, kész legyen kettő hét alatt. A padisah a parancs mellé tett vörös kendővel nyomatékosította: ha nem készülne el a híd, azzal fojtja meg a béget a vojvoda.

A rohanó áradat háromszor mosta el az addig megépített hidat. Tizenhét nap megfeszített munka után, amely során sokan elvesztek az örvénylő sodrásban, és nemcsak a környékről odahajtott parasztok. A lakosság menekült, ahogy híre kelt, közeledik a török sereg. Kanizsán ezer szekér zsúfolódott össze abban reménykedve, hogy talán majd jobbra fordul a helyzet.

Számptalan korbácsütés csattant, sokan sebesültek meg és tűntek el, mire a száztizennyolc összekapcsolt hajóból álló, 4800 rőf hosszúságú híd nemcsak a háborgó víz felett, hanem az árterületen is átívelve elkészült Eszék és Old falu mellett, az Újtónak nevezett részen. Hamza bég nem sokat pihent ez idő alatt. Vágtatott egyik helyről a másikra, és nemegyszer nyakán érezte az összecsavart kendőhurok szorítását. Végre megpihenhetett. Hogy feledjen, helyettese, Naszuf bég elküldte a

kendőt Szigeth kapitányának. Íme a bizonyág, nem csak szóbeszéd, hogy a padisah seregével arra tart.

Megkezdődött az átvonulás a hídon. Szelaniki Musztafa, aki nisándzsi Mehmed Pasa defterdárja volt, lejegyezte mindazt, amit fontosnak tartott.

– Meglásd, Csakir, erről a hadjáratról fognak majd beszélni a birodalomban mindenütt! – mondta a szolgájának, miközben elővetette ládjából a tiszta pergameneket, és írónádját kezdte hegyezni.

– De miről is beszélhetnének? – kérdezte bogárfekete szemét gazdájára függesztve a megszólított. Nemcsak szolga volt, megtanulta a betűvetést, és gyakran neki mondta tollba Szelaniki, amit meg akart örökíteni. – Maga a felséges urunk vezet a sereget...

– Vezette eddig is, sokszor... mégis, ez egy különleges hadjárat. Eddig nem fordult elő, hogy büntetett, és vonulás közben a környéket fosztogatókra lecsapott volna. Tiszta, szent háború lesz ez, a végső leszámolás Ferdinandusz örökösével, Miksával... – mondta Musztafa, és ezzel belemerítette írószerszámát a rézkalamár-siba, a fekete bodzalébe, és Csakirnak nyújtotta.

Az ifjú katib maga elé húzta a ládát, lehajtott teteje most íróhelyül szolgált. Óvatosan vette kézbe a papírt, ami ritkaságnak számított. Annyit ért, mint az ezüst, csak más mértékkel számolták, és sokkal kevesebb volt belőle. Ezért, ha egy igaz muszlim papírdarabot talált, azt illett megőriznie vagy egyik dzsámi falának repedésébe rejtenie. Nem lehet tudni, nem Allah neve íródott-e rá. Kisimította a pergament, és érdeklődve nézett urára.

Szelaniki Musztafa előbb meggyújtotta csibukját, és ahogy hosszú szárán a végéhez ért, pöfentve a dohány szürke füstjét, lassan mondani kezdte, mikorra és hogyan érkezett a diadalra éhes hatalmas sereg a megáradt Drávához; miként késleltette a padisah átkelését a rosszra fordult idő, míg Temmuz havának 20. napján a délutáni ezánra átért a folyó túloldalára.

– Ezen az éjjelen – folytatta – a sereggel vonuló levendek és a csöcselék nép a környéken a falvakat felgyújtotta és kirabolta. Emiatt a szultán haragjának tüze lángra lobbant, a kapudzsikkethüdájával, Gulábi ágával száz fegyveres kapudzsit küldött azon paranccsal, hogy akiket az égő helyeken találnak, koncolják fel. Egyszermind a nagyvezérhez is küldött szemrehányó írást, meghagyván, hogy a csauszbasival és a vele lévő csauszokkal végeztesse ki azokat, kik e vidéket lángba borították. A kétszeresen kiadott szigorú parancs értelmében a megtalált gonosztevők közül csak kevesen szabadultak, igen sok embert kivégeztek.

Csakir felnézett. Aztán, hogy bátorságot szerezzen, mert megakasztja mestere beszédét, letette a tollat. Egy foltokkal teli kendővel, amellyel ki tudja, már mit nem töröltek, az ujaira csorgott bodza fekete levét és a tollat tisztogatta.

– Nem akarom, hogy netán a pergamenre pacázzak... – mondta. – De méltóságos efendi, hogy lehet az: Siklós alatt Mehmed tirhalai szandzsákbéget éjjel megtámadták a Zigetvar várából jött lovasok. Nemcsak szétverték a csapatát, hanem a

kincstári aranyakat, tizenhétezer dukátot is elrabolták. Ezért nem bünteti meg őt a padisah?...

– Magának köszönhette a bég – mondta elgondolkodva Szelaniki. – A siklói vár parancsnoka figyelmeztette, és a falak közé hívta éjszakára, de nem hallgatott a jó szóra... és még örülhet, hogy a feje nem bánja, mint Arszláné, aki Tatát parancs ellenére sikertelenül ostromolta. Elvesztette Veszprémet is... aztán idefutott kegyelemért...

Szóbeszéd volt a táborban a Siklós alatt elszenvedett csúfos vereség. Előfordulhat, hogy ha éjszaka törnek rá az alvó táborra, kemény hadakozásban alulmarad. De hogy a bég egész málháját, nem beszélve a kincstárról, minden aranyát, ezüstjét, drága ruháit, fegyvereit és tevéit is elvigyék... Erre mostanában nem volt példa. Azt is beszélük, hogy Zrínszki alkapitánya, Alapy és egy Popratovics nevezetű hadnagy vezetésével győztek felettük. Aztán felöltötték a díszes kaftánokat, turbánokat, és nagy vígság közepette, tevegelve vonultak háborítatlanul vissza a várukba.

Lebbent a sátorlap. Szemiz Ahmed pasa rumélieai beglerbég lépett be Ali Portug pasával. Kíséretükben egy fiatal deli tekercest tartalmazó hengert hozott. Szelaniki és az írnök felálltak, mélyen meghajoltak. A jövevények áthaladtak az előtéren, amikor Ahmed pasa visszalépett, és maga után intette Szelanikit.

Miután letelepedtek a bőrpárnákra, a bég serbet után kiáltott. A szolgák, tudva, hogy uruk, ha megtér, mindjárt ezt kéri, előre elkészítve várták. Miután a pasák letették kupájukat, a bég közelebb intette a tisztességgel a bejárat mellett állva maradó Behramot és Szelanikit.

– Azért kérettelek, Musztafa, hogy halld, amiről beszélünk, mert tudom, hogy mindent megírsz a jövendőnek. János Zsigmond erdélyi fejedelem a zimonyi mezőn többször térdre esve közelítette meg a fényes orcájú padisah csókra nyújtott kezét, és szolgának nevezte magát, kinek parancsolni a szultán joga. De ez nem feledteti az eddig megtett út nehézségeit... Negyvenkilenc nap alatt értünk Edirnetől Belgrádba Szófián, Nisen áthaladva. Sereg még sosem tette meg ily gyorsan ezt az utat...

Hatalmasat dörrent az ég. Megrázkódtak a sátrat tartó oszlopok. A villámfény átvillant a vásznán, aztán sivító széllel, mintha dézsából öntötték volna, kezdett zuhogni az eső. A hirtelen jött vihar első hangjára Semszi Ahmed elhallgatott. Rossz előjelnek vette, úgy tekintett Ali Portugra.

– Igaz – szólalt meg a szandzsákbég. – De az is, hogy a soha nem járt utakon a feneketlen sárban kétezer teherhordó teve veszett oda. A harcosok szenvedtek ebben a kutyának való időben...

– A padisah, Allah éltesse sokáig, ezért rendelt el díszszemlét. Az majd meghozza a kedvét a hit harcosainak – mondta Szemszi Ahmed. – De amiért idefáradtál, méltóságos bég, kezdjük hát... lássuk azt a rajzot, ami a tekercsben van...

Behram a csontberakásokkal díszített asztalra terítette a hengerből kivett Szigeth rajzolatát, amelyet a kémek jelentése alapján készítettek. Ali Portug elmagyarázta az egyes ábrák jelentését; miként illeszkednek egymáshoz a városok és a vár.

– Amikor odaérkezünk, körbejárjuk, hogy megfelel-e a valóságnak, amit a

hírnökök állítottak – mondta Ali. – Arra kérlek, nemes bég, a dívánban támogasd javaslataimat...

Egy pejki lépett a sátorba. Csorgott róla az esővíz, mintha fürdőből lépett volna ki, és meghajolva jelentette:

– Szál Mehmed pasa, az anatóliai seregek vezére üzeni a méltóságos Ali Portugasának, hogy a Tuna mohácsi kikötőjébe megérkeztek az ágyúkat szállító hajók.

– Mennyi löveget hoztak? – kérdezte Semszi Ahmed.

– Tizenhét badaluskát és kettőszáznyolcvan kisebb ágyút – felelte a nikodémiai.

– A gyaur várban mennyi van?

– Amennyiben igaz a kémek jelentése: hat nagy ágyú, ötven kisebb. Falkonéta, sugárágyú és mozsarak... – válaszolta Ali Portug, aztán elbocsátotta a pejket, és tovább magyarázta a vár rajzán mutatva elképzeléseit.

Az eső már elállt, amikor Behram kiléphetett a vezér sátrából. A térképet tartalmazó hengert a nikodémiai sátrába kellett vinnie, és bezárni abba a ládába, amelynek a kinyitási módját más nem ismerte.

A meleg újra fellángolt. Gőzölögtek a sátrak lapjai. Nem kellett sok időnek elteltie, és kiszikkadt a sátrak közti utak sara. Lovasok, szekerek indultak el. A hatalmas tábor csak megpihent. Most szedelőzködtek, mert minél előbb Mohácsra akart érni a padisah. Számára ez a hely kedves volt. Hol máshol tarthatna dívánt és díszszemlét, mint egykori győzelme színhelyén? Ott, ahol a döntő ütközetről lekészt Szapolyai János erdélyi vajda. Három évre rá ezen a helyen kézcsókra járult el, megszerezve kegyét, és ezzel a magyar királyságot is.

Amire az egész sereg mozgásba lendült, egy nap is eltelt. Az út, amely Mohács felé vezetett, egyre rosszabb lett. Kijárták az előttük hajtott szekerek nehéz kerekei, az ökrök, lovak patái. Vágatok keletkeztek, és vigyázni kellett, hogy bokát ne törjön. Ezért a menet lassult, és már az útszélek is letaposottakká váltak.

Behram parancsokkal száguldozott. Nyomában Iszak. Éppen a hajítófegyvereket, lándzsákat és nyílveszőket szállító kocsikat vették számba, hogy nem maradtak-e le. Ezek voltak azok a fegyverek, amelyekből a harcosok nem hozhatnak magukkal eleget. Mögöttük haladtak a tábori kovácsok szekerei megrakodva nehéz terhekkel. Az egyik kocsijuk éppen belefartolt egy mély keréknyomba. Az ökrök hátán hiába csattogtak az ütések. Nekifeszülve siralmasan bőgtek, de nem sikerült a kocsit kimozdítani. A mögöttük haladó humbaradzsi körbevették őket, és csak biztatva nézték az ökrök és a hajcsárok erőlködését.

– Tembellerszizi! – kiáltott rájuk Behram. Leugorva lováról, vállát nekivetette a megakadt kocsinak.

– Gyertek segíteni! – kiáltott a meghökkenet báméskodókra. Felismerték benne a nikodémiai emberét. Nem kellett megismételnie felhívását, mert nemcsak Iszak, hanem most már akik csak odafértek, megtaszították a kocsit. Zörögve vasalt rakományától kizökönt a vajatból, és nyikorogva haladt tovább, megszüntetve mögötte a torlódást.

Lassan a sereg a mohácsi síkra ért. Tudták, hogy itt pár napot eltöltenek, és fontos események is lesznek. Abban a szigorú rendben állították fel a szultán és a méltóságok sátrát, mint ahogy az elő volt írva. Behram maga ellenőrizte Ali Portugét, és figyelmet fordított a nők sátrára is.

– Elkísérel? – kérdezte Ahter, miután minden a helyére került.

– Hova mennél? – s hogy nem volt a lány arca előtt a fátyla, szépsége, mint Behramot annyiszor, most is megérintette.

– Már nem a kishúgod? – mondta tettetett durcassággal a lány. – Hát mit vétettem?

– Te... semmit. Ülker tehet róla – mondta lehajtott fejjel Behram.

– Aki a szépséget hordozza? Nem félsz, hogy magánál tart engem? – kérdezte nevetve Ahter.

– Szencsokgüzelszin... irigyem lehetne Ülker... De elkísérellek, ahova akarsz, és mint a húgomat, aki urunknak kedves...

Most Ahter fordította el a fejét, arca lángba borult. A fátylat arca elé húzta, és szó nélkül átment a sátor másik részébe, ahol a társnői voltak. Behram csak nézett utána, magát okolva, hogy nem tudott parancsolni a szájának. Pedig itt lenne az ideje megtanulnia, és megtudnia, ki is Ahter. Ali Portug kedvese vagy fogadott leánya... vagy tán mind a kettő? Összezavarodott mostanában. Ott kellene keresnie az örömeiket, ahol azt szívesen adják. Talán neki még pénzébe se kerülne. Dühösen sarkon fordult, és indult, hogy Iszakot fellelje.

Alovak patáinak dobogása beleveszett a csüdjükig érő, magas fűbe. Erre mostanában nem járhatott senki, mert úgy hullámozott, mint az aratás előtti búzamező. Csakhogy az itt fellelhető kalászkok semmire sem voltak jók, még arra sem, hogy harapjanak belőle a hátságok. Igaz, nem is lett volna módjuk, mert a szigeti huszárok addig nem pihennek, amíg meg nem találják, amit keresnek, az pedig legalább egy török utáni portya.

Ligetes részen haladtak. A bokrok nem takarták őket, s a nyír- és fűzfák ritkásan nőttek. A „szemeket” és „füleket” előre küldték, derítsék fel, merre lehetnek török kísérőcsapatok, azoknak is olyan egysége, amellyel elbírhatnak. Nem a vitéség volt itt most a fontos, hanem hogy „nyelvet” fogjanak, aki majd elmondja, milyen készülséggel és mikorra érkezik a nagy sereg.

Éles füttyszó hallatszott. A Radován mellett lovagló Kobak Miklós hasonló módon válaszolt. Aki értett hozzá, tudhatta, itt az ideje kivonni a szabályjukat. Dandó feltartotta a kezét, és a kis csapat megállt. Halk félszavakból megértették a parancsot: két oldalról félkaréj alakzatban támadnak. Mint amikor megfeszítik az új idegét, hogy aztán a közepe ék alakban előrelendüljön, miután kilőtték nyilukat, el-sütötték fegyverüket. De csak óvatosan, mint eddig, míg el nem érik a csalitos szélét. Ott aztán eléjük tárult a látvány.

Egy tisztáson rotyogó bogrács körül akindzsik heverték. Lovaik szabadon harapdálták a fűvet, némelyiken nyereg sem volt. Biztonságban érezhették magukat, mert vityázókat sem állítottak. Volt, aki levetette dolmányát, maga mellé tette főve-

gét, hogy elviselje a júliusi nap melegét. Egyikük hosszú nyelvű kanállal kavargatta a kondért, igazgatta alatta a parázsló hasábokat. A meglebbenő szél étel illatát hozta.

– Piláfot főznek – jegyezte meg Novákovics. Túl volt az ötvenen, de még úgy bírta magát, mint egy fiatal ember.

– Honnan tudja kigyelmed? – kérdezte Forró Balázs hitetlenkedve.

– Na már csak... kiérződik az a jó fűszeres illatából... tán még hús is van benne, füstölt, szárított tehénhús, az ám...

– No, kóstoljuk meg, feleim, ha lehet! – mondta farkasvigyorral Radován Jakab. – Az üstre vigyázzatok! Huj, huj, hajrá!!

Elpattantak a felhúzott íjak idegei, és dörrentek a pisztolyok. A törökök első meglepetésükből felocsúdvá nem törődhetek társaikkal, akiket golyó ütött el, nyílvesző vágott keresztül. Fegyvereikhez kaptak, és már csengtek az acélok, zuhogtak a buzogányütések, nagyokat zengve a pajzsokon.

– Allah beláániverszin!

– Krisztusod ne legyen!

Fohászzkodás, káromkodás, magyar és török szavak kavargtak, mintha azok is egymással hadakoznának. Jajgatás, hörgés, fegyverek éles és tompa hangjai, lovak dobogása és nyerítése töltötte be a teret. Egymás körül forgolódtak, miközben az akindzsik is lóra kaptak. De hiába voltak többen, a meglepetés okozta hátrányt el kellett szenvedniük.

Juranics felé úgy vágott a gyalogosan maradt akindzsi, hogy elérte lova oldalát és átvágta a nyeregpántot. A nyereg félrefordult, s bár Juranics fél kézzel a lova sörényébe kapaszkodva hadakozott, elvesztette egyensúlyát. Szerencse, hogy Istvánffy éppen levágta ellenfelét, és így meg tudta támasztani. Juranics a nyeret elhagyva, most már szőrén ülve meg lovát, vágott vissza az akindzsira. A török, kinek arra sem volt ideje a támadáskor, hogy sisakját a fejére tegye, kettészelt koponyával bukott előre.

A törökök hátrálni, aztán menekülni kényszerültek. Csak addig üldözték őket, amíg Kobak Miklósnak sikerült pányvájával megfogni egy törököt, aki szitkozódva hiába kapálózott és próbálta a kötelet elvágni. Többen mellette termettek, és gyorsan úgy összekötözték, hogy mozdulni sem tudott. Feldobták egy lóra, aztán jobbnak látták a szigetiek – feledve a piláfot –, hogy amerre tágasabb, arra vegyék útjukat; mert a törökök ezt nem hagyják majd annyiban.

Hét mozdulatlan törököt hagytak maguk mögött, akik talán csak Gábrriel arkangyal trombitájára fognak felkelni. Maguk közül nem hiányzott senki. De nem egynek volt vérző sebe, amit lóháton igyekezve kötöttek be. Abban reménykedtek, hogy mindannyian hazatérnek a „nyelvvél”, aki ugyancsak bús képet vágott, miközben azon egyensúlyozott, hogy le ne essen a vágató lóról.

– Hát neked? – kérdezte Juranics Istvánffy, aki egy véres kendőt szorított az arcához.

– Megvágott a beste – dörmögte Pál. – Még szöröncse, hogy nem vitte a szemem...

Barabás Miklós: Zrínyi Miklós

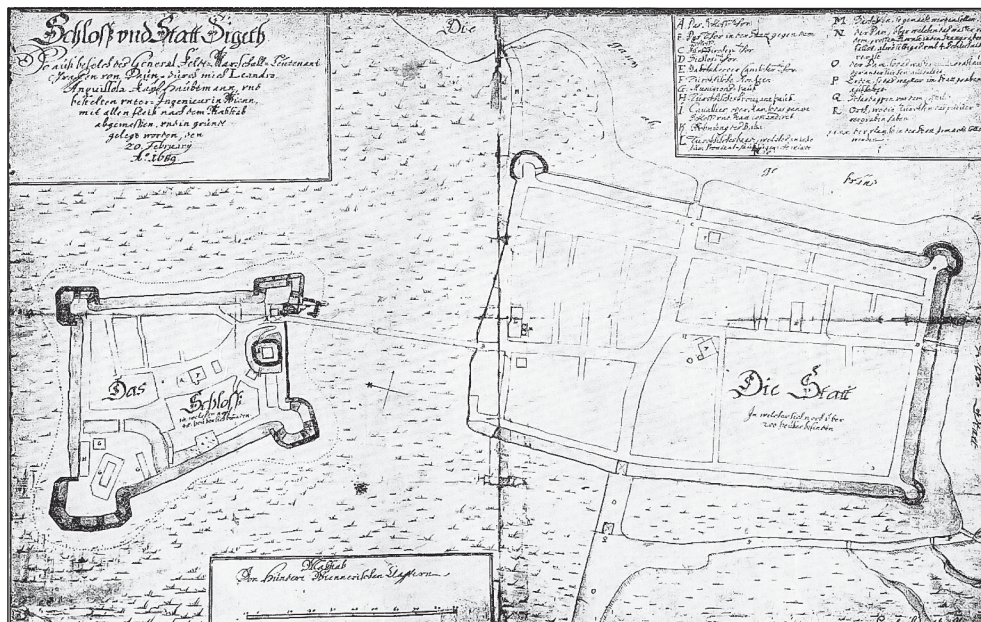
(1842)

Istenem, hát nincs, aki győzne
 földrésznyi gyalogság ostromával.
 Lakótornyom láng nyalja körbe,
 kosoktól omlik a keleti várfal,

s a hű emberfő, halálra érve,
 tüzes földre hull, mint az alma –
 Nyíljon meg nekünk egeid fénye,
 adj, Uram, jelet a végső rohamra!

Kihunyini ne hagyj hitem őrlángját,
 a kő már pergamen, veszve a gát.
 Ha sírboltnyi eged is roskad ma rám,

erős lesz lelkem, mert Te vagy a bástya –
 Kitörni kell, nem csapdába zárva
 csikaszként pusztulni, árulók vasán.

Leandro Anguissola térképe 1689-ből

Napok óta nem ágyúzott a török, a lagumdzsik alagutakat fúrnak a vár alá. Ha elkészülnek, robbantással rést ütnek a falon, és akkor oda a remény. A várbeliek mindenhol ásnak, keresik a török aknákat, hogy megakadályozzák a robbantást. Nem lehet kitalálni, merre kanyarognak a föld alatti utak. Sokan csak ülnek, és várnak. Néha dörrennek egyet a falkonok, ha odalent mozgolódik az ellenség, de jobbra csend van. Az augusztus 29-i, iszonyú nap után nincs kedve harcolni senkinek. A szultán „szerencsés napján” (ezen a napon vette be Nándorfehérvárt és Budát, ezen a napon győzött Mohácsnál) reggeltől estig rohamozott a török, iszonyú ágyú- és puskatűzben harcoltak a falakon a magyarok és a horvátok. Most csend van. Mindenki vár.

Jurisics a kamra előtt várakozik. Talán végre sikerül aludnia egy kicsit az úrnak. A hadnagy tépelődik, mert jelentenivalója nem fordítja meg az ostrom menetét, változás nincs. De parancs szerint meg kell tennie. Ha alszik az úr, csak fölveri. Ha ébren van, és nem lép be, akkor majd számon kérheti, miért nem teljesítette a parancsot. Végül megköszörüli torkát, halkan kopogtat, azután óvatosan benyit.

A gróf az íróasztalkánál ül, levelet körmöl. Keze alatt gyorsan futnak a sorok. A királynak ír, másnak kinek. Nem nyugszik bele, hogy nem jön segítség. Nem néz föl, elmerül az írásban. Jurisics egyik lábáról a másikra áll. Azután újra torkot köszörül, hallja meg az úr, hogy itt van. Zrínyi nem néz föl, összeráncolt homlokkal ír. A hadnagy nem akarja kivívni haragját maga ellen, most csak zavarná. Lassan hátralép, nézi az úr szeme alatt a fekete árnyékot. Nem aludt, nem tud aludni egy ideje. Léptei alatt recseg az öreg padló, ha kamrája előtt őrködnek egyre ezt hallják a strázsák. Jurisics csendesen behajtja az ajtót, keze nem szokott az óvatos mozdulatokhoz, de most olyan gyengéden mozdul, mintha csecsemőt emelne. Halkan felsóhajt, amikor elindul lefelé a lépcsőn. Odalent féltucatnyi férfi várja, kérdő szemmel néznek rá.

– Nem alszik. Levelet ír.

Komorulnak az ábrázatok. Ha a gróf nyugtalan, nyugtalan a védők serege is. Szétszélednek, mindenki megy a dolgára. Az alagutakról még mindig semmi hír.

Három nap után, hajnalban iszonyú robbanás rázza meg a várat. A fal két helyen is bedől, az öregbástya lobogva ég, mint hatalmas fáklya. A déli szél pernyét, zsarátnokot vet a vár többi épületére is. A tűz oltására felmerészkedőket a janicsárok pontos lövésekkel egyenként terítik le. A kapu melletti sarokbástyát egyre több félmeztelen aszab mássza meg. Annyian kapaszkodnak föl, hogy sem a puskatűz, sem a falkonok lövedékei nem tudják elzavarni őket. Az úr újabb és újabb rohamokat vezényel ellenük, odafordítja az összes megmaradt ágyút is, de a turbános fők csak egyre szaporodnak a magasban. Amikor megjelennek a janicsárok is a bástyán, és fentről kezdik lőni a védőket, a gróf parancsot ad a visszavonulásra. A pogányok ordítva rohamot indítanak a bástyából, seregnyi keresztény reked a kapun kívül. A büszkén üvöltő törökök levágják a legtöbbjüket, csak az asszonyokat, gyerekeket hagyják meg, őket a táborba terelik, rabságba. A külső vár elveszett.

A belső vár sötét, szűk kamrákból álló bástya csupán. Keskeny hídján nem tud tömegesen rohamozni a török, falai magasak, erősek. De nincs egy falat élelem, egyetlen kút ad vizet, néhány ágyú maradt, és kétszáz fegyverforgató férfi, meg néhány száz asszony, gyermek, öreg, és harcban nem jártas jobbágy. A gróf leltárt készített, öröket állított, beosztja az embereket, de már nem biztat senkit.

Estére annyira elfáradt, hogy koromfüstös ruhában, csizmában elaludt az öblös karszékben. Napok óta csak néhány órányi ideje volt lehunyni a szemét. Ébren volt akkor is, amikor Ali Portugot, a Szultán zseniális várívó mérnökét meglőtték a német zsoldosok a falról. Látta, ahogy a hőségben kiszáradt a vár körül a mocsár, és szabaddá vált az árok a pogány előtt. Látta a hatalmas, szekerekből összetákolott ostromállást, amivel a falon állókra szemből támadhatott a török. Hallotta, amikor a csasz bekialtotta a Szultán üzenetét, hogy adja át a várat, és Horvátország királyává emeli őt. Még mosolygott is a gondolatra: király. Egész életében birtokot szerzett, építette a hatalmát, de most... Horvát király! A pogány kezéből? De látta azt is, ahogy nem csak neki, de a többi várbelinek is ígér a török, nyilakon lövi be a horvát, magyar, német nyelven írt üzeneteket. Azután, végső dühében, a szultán ezer aranyat tűzött ki az ő fejére, jutalmul annak, aki elé hozza.

És ébren nézte végig az augusztus 26-i rohamot is, amikor két órán keresztül támadott minden irányból a pogány. Kétezer maradt a falak alatt holtan, vagy talán kicsivel több. Elesett az egyiptomi pasa, meg négy bég, Ali agát pedig a kitörő horvátok fogták el, és azonnal karóba is húzták a várfalon. Ezzel le is zárult az egyezkedés a Horvát Királyságról, meg az ezer aranyról. És ébren volt akkor is, amikor az Ali Portug helyére lépő Szeifeddin pasa megásatta azt a három alagutat, amelyek miatt most ebben a szűk bástyában várhatják a halált. Az ostrom képei összekeveredtek fejében, félmeztelen aszabok, hosszú puskájú janicsárok, vértes magyarok, törött ágyúk, döglődő lovak, égő bástyák sorjáltak el szeme előtt. Szekcsőy Máté jött elébe, levágott feje nem volt sehol, ölében harminckét font súlyú ágyúgolyót tartott. Erre felriadt.

Csend volt. Félálomban látta az ablakon át az eget, a csillagok fényesen, szomorúan ragyogtak. Zrínyi Miklós, meg kell halnod. A szívébe szúrt a gondolat. Számolt vele, tudta, hogy eljöhet a halál, de mégis... Most bizonyossággá vált. Felemelkedett a székből, és a keskeny ablakhoz lépett. Valahol egy török katona énekelt, a dallamot fülébe hozta a szél.

Öccse, János is csatában halt meg. Ugyan nem a török ellen hadakoztak, hanem a szemtelen Blagayak ellen. Muszáj volt hadakozni a szomszédokkal, egy Zrínyi sosem engedett a föld feletti vitában. Minden erejével azon volt, hogy növelje a birtokot. Ez a család érdeke, és ő mindig teljesítette a kötelességét. János is. Hiányzik az öccse. Vállat vállnak vetve harcoltak együtt, közösen pártoltak el Szapolyai Jánostól Ferdinánd király mellé, aki mellett azután később kitartottak. Öccse halála után sem állt meg az úton, jelentős uradalmat kovácsolt össze mára, lesz mit a fiára

hagyni. A család soha nem volt olyan hatalmas, mint most. János büszke lenne rá. Sokat köszönhettek a királynak is.

De már Ferdinánd is halott. Két éve nincs az élők között. Nem volt igazán jeles uralkodó, de mégiscsak a királya volt. Ez a sehonnai Miksa, a fia, semmit sem ér. Elkorcsosult új nemzedék. A török ellen még sereget sem képes küldeni. Ő már akkor megmondta, hogy ez a fiú alkalmatlan királynak, amikor fejére helyezték a koronát. A jó öreg Ferdi, vele lehetett tárgyalni, bár a pénzt mindi sajnálta. Talán nem is volt neki elég, ki tudja. De ezt majd megbeszéljük odafönt, már ha azt a Habsburgot is a mennysország fogadta be. Az égen a csillagok megremegtek, elhalványultak, ahogy a félig eloltott külső várból felcsapó füst eltakarta őket.

És Nádasdy Tamással is kell majd szót váltania. A legjobb barátja volt a nádor, a másik fegyvertárs, ő négy éve nincs az élők között. Mit szólna most? Hagyná itt halni? Biztosan mindent megtenne, hogy kiszabadítsa a kelepcéből. Négy éve nem támaszkodhat rá, így legutóbb az özvegyétől kért segítséget. Hogy is írta Nádasdy Tamásnénak? „Mindnyájan bezárkózva megfogadjuk, hogy kívánunk a kereszténységnek s ezen édes és végtelenül elpusztult hazának hűségesen és állhatatosan, valamint vidám arccal, vérünk hullásával, s ha a sors úgy hozza, fejünk vesztésével is szolgálni.” Nem jó prófétának lenni, ha az ember a saját halálát látja előre. Nem halni jött ide, Szigetbe. Jött, mert mindig teljesítette a kötelességét. Vidám arccal azért talán nem, de vére hullásával igen. Abból sokat elfolyattak. Háromezer keresztény. Nem kellett volna így történnie. És nem csupán katonák, de gyerekek és asszonyok is meghaltak.

Neki egy asszony hiányzik csak, első felesége. A temetőben fekszik ő is. Csak egy éve, hogy megözvegyült, Katalin tizenháromszor nyomta a szülőágyat az ő gyermekeivel. Az új feleség szép asszony, gazdag is, most mégis Katalin jár az eszében. Hát előre ment ő is. Mennyit aggódott az uráért, milyen törekeny volt, csendes, ha ugyan félnék nem is. A főúr egyedül mellette talált békét, mindenhol máshol csak harcot. Összeszorult a szíve, amikor eszébe jutott fiatalsága. Amikor megesküdtek, Frangepán Katalin olyan fehér volt, mint a tej. Mint a hold. Az ég alján feltűnedezett a Hold, a gróf hosszan bámulta az égi jószágot. Katalint jelzi? Vagy a török győzelmét?

Számot vetett hát halottaival. Sokan voltak: öccs, király, barát, feleség. De halott már a nagy ellenség is, Török Bálint, akivel a vránai birtokokért annyit küzdöttek. Halott az országépítő barát, Fráter György is. Már csak ő él a régiek közül, és Szulejmán. Veres a hold. Halált jelez. Minden eldőlt.

A vár falain mindenhol ég az ácsolat. Megfeketedett foltok, sötét csorgások tarkítják a köveket, a gyilokjáró több helyen hiányzik. Lángok lobognak a bástya tetején, a vörös fény ijesztően játszik a kapubolttal. Mintha szörny száj ráгна a kapu alatt, olyan a gerendákkal kitémasztott nyílás. A szűk udvar kifordult kövein, csonka ágyúkon lehajtott fejjel feketére véresedett katonák ülnek, kard, csákány az ölük-

ben. Némelyik gyorsan, hirtelen alszik, amíg a török nem támad. A fal tövébe húzva összetört, megsebzett, félmeztelen testek hevernek, a várba csak így juthat be a pogány: holtan. A magas falakkal határolt téren sorban fekszenek a keresztény halottak, kopott szemfödél nekik még jutott. Más nem hallatszik az alkonyatban, csak a tűz ropogása, és kintről valami zaj, mintha százezer darázs dongana. Ott imádkozik az ellenség.

A gróf fáradtan érkezik. Az előbb adott parancsot a torony felgyújtására. Nem mond beszédet, nincsenek már szavak. Itt már mindenki ért mindent. A legények nehézkesen felemelkednek, kezükben kard, csákány. Megmozgatják merev tagjait. Indulnak mind a kapu felé, baltával ütik félre a gerendákat, azok dübörögve hullanak a földre, görögnek a gróf lábához. Lassan összegyűlik a megmaradt kétszáz katona. A gróf körbenéz, bólint, a legények kezében megfeszül a fegyver. Azután hárman nekifeszülnek a kapunak.

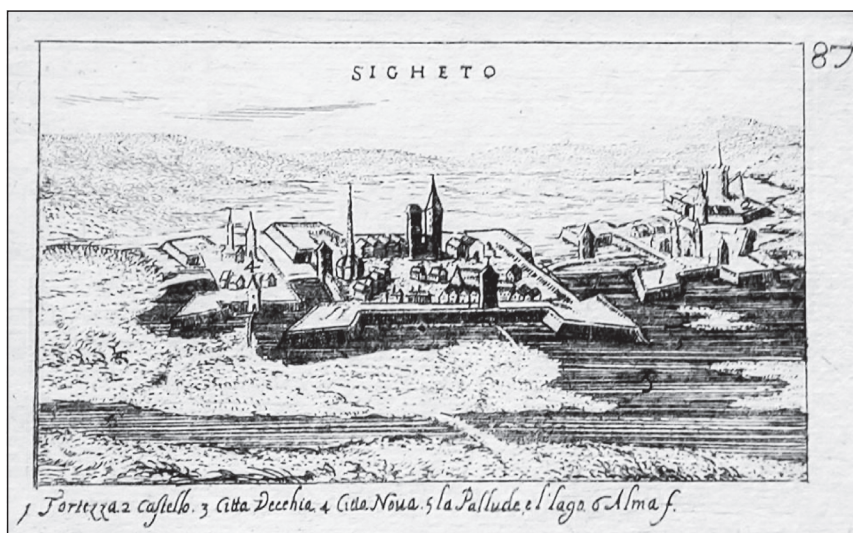
Zrínyi Miklós, a szigetvári hős

Sziget

Van-e nagyobb veszedelem,
Mint a feladott önbecsület?
Büszke Bán, ők értették minden szavad
Kik ott voltak veled
A lángoló ég alatt.

Öljetek! Haljatok! Bevégeztetett.
Csak így győzhetünk, ha már
Minden elveszett.
Nem bűn most megölni
Anyát és gyermeket
Nem lesz, ki megsirat
Nincsen, ki eltemet.

A pogány tengerben ez most
Az utolsó sziget.
Emeld a kardot, ne hagyd el hited!
Nyissatok kaput, kövessetek!
Mutassunk példát
Mindenkinek!

*Birken, Sigismund: Sigheto (Szigetvár).
Nürnberg-Bolona. 1684. rézmetszet*

1.

Az elnöklő polgármester áttért az utolsó napirendi pont ismertetésére: Kapjon-e Szulejmán szultán szobrot a főtéren, továbbá a szobor mellé újítsák-e fel a minaretet és a dzsámit, a minaret és a dzsámi mellé pedig építsenek-e éttermet és török kávézót? A terv már jó ideje izgalomban tartotta és megosztotta az egész várost. Vitaindítóként a javaslat előterjesztője hosszan ecsetelte elképzeléseit, végül drámai hangon így fejezte be:

– A szavazás előtt felhívom tisztelt képviselőtársaim figyelmét, hogy a szobor és a hozzá csatlakozó létesítmények új munkahelyeket teremtenek, életre keltik, sőt fellendítik városunk rég pangó idegenforgalmát, különös tekintettel a korlátlan piaci lehetőségekkel kecsegtető török turistákra. Tartsuk intő jelnek, hogy a török miniszterelnök éppen ma Budapesten tárgyal, így döntésünk a nagypolitikát és a két ország jövőbeli kapcsolatait is meghatározza. Aki elfogadja az indítványt, a jövőnkre szavaz, aki elutasítja, a jövőnk ellen. Ne feledjék, rajtunk a világ szeme!

A drámai befejezésnek lett is foganatja, mert az indítványt elsöprő többséggel, tíz igennel egy nem ellenében elfogadták. A polgármester megkönnyebbülten felsőhajtott. Attól félt, hogy egy estebe nyúló, meddő perpatvar miatt esetleg lemaradhat a hatkor kezdődő kézilabdameccsről, pedig micsoda derbi lesz az, napok óta mindenki erről beszél az egész országban, és ő is csak protekcióval tudott jegyet szerezni. Meg ez a tíz-egy sem rossz előjel! Ilyen kezdéssel biztos meglenne a győzelem. Ám az egyetlen ellenszavazó, a testület egy szem független képviselője, nem hagyta annyiban a dolgot, és törvényes jogával élve szót kért.

– Tisztelt képviselőtársaim! Nekünk mindenekelőtt Zrínyi Miklósnak, városunk hős védőjének emlékét kell ápolnunk, nem pedig a hódító török szultánét. Éppen ezért nem támogatom sem a szobor felállítását, sem a csatlakozó létesítmények építését. Előbb újítsuk fel a várat, és ha az majd régi fényében pompázik, el lehet gondolkodni rajta, hogyan illik a képbe a minaret, a dzsámi, és egy Szulejmán-szobor, hogyan lendítsük fel az idegenforgalmat és a magyar–török kapcsolatokat. Éppen ezért az ügyben ki kell kérnünk a helyiek véleményét, és népszavazást kell tartanunk.

– Már megint egy népszavazás! – hurrogták le többen is.

– Akkor lássuk, de szaporán! Ki van a népszavazás ellen?

A kezek a magasba emelkedtek, a polgármester gyorsan számolt:

– Megállapítom, hogy a testület tíz szavazattal egy ellenében elvetette a népszavazás kiírását.

A független képviselő felpattant:

– Szégyen, gyalázat, amit művelnek! Zrínyi és a többi szigetvári hős forog a sírjában!

Ebben a pillanatban a folyosó felől zaj és dulakodás hallatszott, majd nagy robajjal kivágódott az ajtó, kivont karddal tíz-tizenöt ember rontott be, maguk előtt terelve a portást és a két lefegyverzett biztonsági őr.

– Én mondtam nekik, hogy ennek súlyos következményei lesznek – magyarázkodott a portás, akit egy marcona fickó taszigált maga előtt, rászégezve a kardját. A többiek hátul maradtak, és elállták az ajtót.

– Kuss, te hatökör! Mikor fogod már fel végre, hogy Szigetvár ura előtt állasz? – lépett elő egy másik jövevény, és a különös társaság közepén álló vezetőjükre mutatott. Ez kócsagtollas sisakot, vörös dolmányt, vörös mentét, csuklóján arany karperecet, oldalán arany hüvelyes kardot, lábán sárga szattyanbőr csizmát viselt, és nem óhajtván belefolyni a kicsinyes csetepatéba, foghegyről, leereszkedően csak ennyit szólt:

– Radován, olvasd fel nekik az ultimátumomat!

– Te jó ég! Ezek már megint feltámadtak! – villant át a polgármester agyán, akinek Isten a hivatála és a kézilabda-örület mellé némi észet is adott, így középiskolai tanulmányaiból homályosan felrémlt benne valami regény, amelyben ehhez hasonló eset történt, de se a cím, se az író neve nem ugrott be neki. A képviselők viszont teljesen megzavarodva azt pusmogták egymás között, hogy ez a Radován alighanem a szóvivő, és hogy akkor a sisakos valami nagy fejes lehet. Csak biztosan álcázza magát.

Közben kilépett egy fiatal, diákforma alak, kezében nem karddal, hanem papírtekerccsel, és a tekerccset kigöngyölitve a polgármesterhez fordult:

– Te vagy itt a városbíró?

– Úgy is mondhatjuk...

– Akkor hát, halljad! Én, Zerénavári Nicolas comes Zríni, közönséges nyelven gróf Zrínyi Miklós, Szigetvár ura, horvát bán, királyi tárnokmester, Tolna és Baranya vármegyék főispánja, et cetera, et cetera, tudomást szerezve galád tervetokről, fővesztés terhe mellett megtiltom, hogy Szigetváron a pogány ebnek bármilyen szobor, minaret, dzsámi vagy kávézó állíttassék. Aki parancsomnak ellenszegül, annak a vár piacán feje vétetik. Punktum. Kelt anno domini... Milyen esztendő is írunk?

– Kettőezer tizenhatot.

– Nahát, hogy eljár az idő! Szóval kelt anno domini 2016. Megértetted?

– Meg, meg. De ha már egyszer megszavazták, akkor én nem mehetek a magam feje után – felelte a polgármester kissé megszeppenve, elkedvetlenedve, és egyre inkább megbarátkozva a gondolattal, hogy a kézilabdameccsnek végérvényesen lőttek. – Nekem a jog és a törvény parancsol.

Erre már a sisakos is közbelépett:

– Ki most a király?

– Nincs király.

– Hát akkor ki a palatínus?

– Hogy tetszett mondani? A palatínus az egy strand...

– Ejnye, de nehéz a fejed! Ki parancsol az országban?

– Parancsolni nem parancsol senki. A jogért és törvényért a miniszterelnök a felelős.

– Hol találni azt a... Hogy is hívják? Miniszterelnököt.

– Budapesten.

– Milyen furcsán beszéltek. Szóval Buda várában. Akkor hozasd ide nekem, de tüstént! Gróf Zrínyi Miklós hívhatja! – és nyomatéku arany hüvelyes kardjához nyúlt. – Ha jól számolom, az legalább kétnapi járóföld. Addig innen nem mozdulunk egy tapodtat se. És ti sem! – fordult a nyugtalanul fészkelődő képviselőkhöz.

– Megsimogassam őket egy kicsit? – kérdezte a marcona alak.

– Nyughass, Péter! Csak ha nem értenek a szóból.

De nagyon is értettek, és attól fogva szinte mukkanni se mertek. A megrémült polgármester pedig a válságvonalon rögtön felhívta a miniszterelnökséget, ahonnan némi várakozás után jelezték, hogy a rendkívüli helyzet, a túszejtés és az ügy nemzetközi vonatkozásai miatt a miniszterelnök török kollégája társaságában két órán belül a helyszínre érkezik. Zrínyiék sokáig ámulva figyelték, hogy egy ember beleszól valami kagylóba, és úgy handabandázik magában, mint valami félnótás falubolondja. Hiába magyarázták nekik kézzel-lábbal, csak nehezen fogták fel a dolog lényegét. Közben maga Zrínyi a névtábláját nézegetve odalépett a független képviselőhöz, akit már korábban is többször barátságos pillantásokra méltatott.

– Ügy! Hát te emeltél szót értem, és szavaztál a Szulimán szobra ellen. Derék dolog, nagyon derék! Meg foglak jutalmazni érte. Hiába, a vér nem válik vízzé. Biztos annak a Mátyás Györgynek az ivadéka vagy, aki az ostrom előtt elesett az Óváros védelmében.

A képviselő csak hebegett-habogott a megtiszteltetéstől, és valami családfát emlegetett, ami szerint az egyik őse tényleg ott volt a várvédők között.

A polgármester a fásasztó munkanapra és a váratlan vendégekre való tekintettel a reprezentációs költségek terhére hideg büfét, bort és kávért rendelt. A hangulat kezdett oldódni. A kíséret tagjai ugyan továbbra is éberem őrködtek, a tágas, zárt udvarra nyíló ablakokhoz is külön embert állítottak, de közben vígan ettek-ittak, lakmároztak, kóstolgatták a feketelevest, és folyton ott legyeskedtek a két felszolgáló lány nyomában. Erre a többi képviselő is felbátorodott, odagyültek Zrínyi köré, azt bizonygatva neki, hogy ők nem úgy gondolták ám, csak hát más időket élünk, a török már nem ellenség, és rég kitakarodott az országból.

– Pontosan mikor?

– 1686-ban – válaszolta szolgálatkészen a független képviselő, aki a legtájékozottabb volt a történelemben.

– Akkor még sokáig latorkodtak itt. Most meg szobrot akartok állítani nekik? Megvesztetek? Mivé fajult ez az ország!

Telt-múlt az idő, és egyszer csak felrikkantott az ablaknál álló őrszem:

– Hú, a nemjóját! Mekkora szitakötő! És emberek szállnak ki belőle.

Erre az óvatosságról, az evésről-ivásról, feketelevesről és a lányokról megfedelve a többiek is az ablakhoz tódultak, hogy szemügyre vegyék a furcsa jelenséget.

– Semmi baj! – nyugtatta meg őket a polgármester. – Nem szitakötő az. Megérkezett Pestről a helikopter.

A miniszterelnök először is bocsánatot kért a gróf úrtól, amiért egy meggondolatlan döntéssel megzavarták négyszázötven éves nyugalmát, mire Zrínyi nagy nevetve hátba veregette, kópénak nevezte, és felajánlotta neki, hogy Miklós bátyámnak szólítsa. Majd az így kialakult teljes bizalom légkörében elengedték a túszokat. A független képviselő szívesen maradt volna, de nem tartottak igényt további szolgálataira, a polgármester viszont az órájára pillantva hanyatt-homlok a kocsijához rohant, hogy legalább még a második félidőre odaérjen. Az is valami.

– Hajrá, magyarok! – köszönt el tőle a miniszterelnök. – Ha nincs ez a halaszthatatlan ügy, én magam is szívesen mennék.

Zrínyi emberei a tárgyalás idejére kimenőt kapva a büféslányok nyomába szegődtek, akik büszkén vonultak velük végig a sétálóutcán, ahol lépten-nyomon leszólitották őket, és az után érdeklődtek, hol lehet ilyen frankó szerelést kapni.

Odabent a városházán pedig megkezdődtek a hatszemközti tárgyalások. Zrínyi bizalmatlanul méregette a harmadik felet. Ennek még a szeme se áll jól, le se tagadhatná, hogy török, gondolta magában. Hasonlít is Szulimánra, ugyanaz a fajzat, éppen olyan rókaképzű. Csak más ruhát visel. És ráadásul egy szót sem szól. Álnokul hallgat. Valami áfiumot forgathat a fejében. Jó lesz vele vigyázni. A kis mokánynak viszont olyan az arca, mint a nyitott könyv. Persze, magyar létére is lehet huncut, azok is sokszor csapdába csalták. De ez talán nem. Most éppen azt bizonygatja, hogy a kétoldalú kapcsolatok miatt igen kényes a dolog, és a történelmi megbékélés érdekében tekintettel kell lenni a másik fél érdekeire is. A szoborállítást, az étterem és a kávézó építését mindenesetre nem javasolja, a dzsámi és a minaret felújítását viszont igen. Hiszen azok már négyszázötven éve is ott álltak, nem igaz, Miklós bátyám, azok még a ti időtökben épültek, meg aztán ők is kegyelettel ápolják Rodostóban Rákóczi emlékét. Vajon mi az ördög lehet az a Rodostó, és hogy került oda egy Rákóczi? De csak azért se kérdezi meg, nehogy ez a pogány valami faragatlan tuskónak tartsa. A töröknek viszont éppen erre jön meg a szava, sőt élénken helyeselni kezd, aztán már a nyelve is megoldódik. A tolmács ugyan fordít, de amúgy is szinte mindent megért. Csak mi az a kontingens? Mert arról beszél ez a kutyafejű. Hogy jól jönne a térségben egy magyar kontingens az iszlám állam elleni háborúban a keresztény városok védelmében. Akkor eltekintenének az étteremtől és a török kávézótól, sőt ők maguk pénznének a minaret és a dzsámi felújítását is. A kis mokány kérdően néz rá:

– Mit szólsz hozzá, Miklós bátyám? Így a kecske is jóllakna, a káposzta is megmaradna. Éppen egy tizenöt fős kontingens felállításáról tárgyaltunk a miniszterelnök úrral, amikor hírt kaptunk az... az akciótokról. Ti pont annyian vagytok, ugye? A szoborra pedig majd visszatérünk.

Hogy mit szól hozzá? Harcolni az iszlám ellen? Keresztény városok védelmében? Hiszen ezért élt-halt az embereivel együtt. Nem hitte volna, hogy négyszázötven év múltán még egyszere része lehet benne. Azt a minaretet meg a dzsámit pedig

csak újítsák fel, hadd fogyjon a török pénze. És ezzel már meg is van az alku. Egymás tenyerébe csapva felállnak az asztal mellől, a kis mokány elégedetten fellélegzik, a török ravaszul somolyog, mintha valami nagy diadalt aratott volna, pedig ha sejtene az igazat, ha sejtene, hogy milyen jót tett vele. Az a kutya Szulimán frogni fog a sírjában, ha megtudja. Márpedig megtudja, mert itt kell neki feküdnie valahol, a városháza közelében. Ők is könnyen idetaláltak. És hogy majd a szobrára is visszatérünk? Persze hogy visszatérünk. Úgy négyszázötven év múlva. Most már csak az embereit kell összeszedni. Nehogy elbitangoljanak valamerre. De felőlük nyugodt lehet. Pontosan itt lesznek, amire megparancsolta nekik. Rendre vannak szoktatva. Addig kikíséri ezt a kettőt a szitakötőhöz, menjenek Isten hírével, utána lepihen a városbíró kerevetjén, amit már előkészítettek neki. Fárasztó volt a mai nap. No meg az ötvennyolc év. Vagy ötszáznyolc? Aztán holnap útra kerekednek. Valahová török földre. Szóval, ha nagy sokára, de mégiscsak kiűzték őket innen. Micsoda élvezet lesz az, a saját földjükön harcolni ellenük. Úgy látszik, egymás torkának estek. Egymást marják. Annál jobb. Majd besegít nekik egy kicsit.

2.

Két hétbe került, amíg minden formaságot elintézték. Akkor jött értük a szitakötő. A városháza előtti téren szállt le. Búcsúztatásukra megjelent az egész képviselőtestület, élükön a polgármesterrel, aki nagyon meg volt elégedve önmagával, na meg a további fejleményekkel is. Hogyne, hiszen úgy ment minden, mint a karikacsapás! Miután Zrínyiék szerencsésen elrendezte, még az első félidő végére sikerült odaérnie, ráadásul pontosan kilenc góllal nyertek. Annyi bőven elég lesz a visszavágóra. A búcsúbeszédet a független képviselő tartotta. Meg kell adni, nagyon szépen beszélt. A legvégén vette magának a bátorságot, és Zrínyi nyakába borult, mire az viszonzásul alaposan megropogtatta a derekát. Eljött a két büféslány is. Az egyik Radován diáktól, a másik a marcona külsejű Patacsics Pétertől búcsúzott, akikkel az eltelt tizennégy napban ugyancsak összelepedtek. Aztán a szitakötő körben cikázó szárnyakkal felemelkedett a magasba, tett egy kört a városháza fölött, meglódult, és pillanatok alatt eltűnt a magas házak rengetegében.

Attól kezdve már csak az újságban, a rádióban meg a tévéhíradóban hallottak róluk. Először azt, hogy a szíriai Hormsz tartományba, a keresztény Karaitin városának védelmére vezényelték őket. Aztán azt, hogy milyen hősiessen helytálltak, és hány sikeres ütközetet vívtak. Majd azt, hogy a szövetségeseik cserbenhagyták őket, az iszlamisták pedig ostromgyűrűt vontak a város köré.

– Ki fognak rohanni! Meglátjátok, ezek megint ki fognak rohanni! – kommentálta kétségbeesetten családja körében az eseményeket a független képviselő, aki soha egyetlen, róluk szóló hírt nem mulasztott el.

És úgy is lett. Amikor már minden vizük és élelmük elfogyott, Zrínyi a terepszínű egyenruha helyett vörös dolmányt és mentét öltött, a kék sisak helyére feltette kócsagtollas sisakját, csuklójára az arany karpereceket, a surranó helyett felhúzta

sárga szattyánbőr csizmáját, felkötötte arany hüvelyes kardját, zsebébe a napi devizaárfolyam szerint száz aranydukátnak megfelelő amerikai dollárt rakott, megeskette embereit a magyarok Istenére, nekirohant velük az ostromgyűrűnek, és addig harcoltak, amíg a golyózáporban mind egy szálíg el nem estek. Azután Gábel arkangyal gyönyörű szárnyával ismét felemelte lelküket az égbe. Itt a földön pedig a független képviselő többé sehoh nem találta a helyét, és a két büféslány sírva olvasta az okos Radován diák meg a marcona külsejű Patacsics Péter nevét az esettekről kiadott hivatalos listán.

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős

„Utolsó kívánsága az akasztás előtt
 hogy fenntarthassa a szemüvegét.
 Amikor összerándult a teste
 és előrezökkent a halálba
 a fémkeretes könnyű üveg
 betonra hullott és megrepedt.”

ANDRÁS SÁNDOR: *Nagy Imre*

A novemberi hajnal szennyes volt, ijedt falevelek röpködtek az utakon, és jeges szél fújt át a városon. A Duna fölött néhány álmos sirály körözött, mit sem tudva arról, hogy a nagy folyam alattuk miket látott az utóbbi napokban. A víz pedig lassan sodorta fodraiban ezeket az emlékeket, s hallgatott, mint a bölcs öregek, akik már tudnak mindent, és csak bölintanak néha, mintha ezt mondanák: ez már csak így van.

Néhány hullámgyermekét a Kossuth tér felé indította el a Duna, hogy parthoz csapódva hirdessék a múltó idót; az idót, melyben ezekben a napokban összesűrűsödött az ideg és velő.

A Parlament épületében nagy volt a nyüzsgés: ajtócsapódások, papírzörgés, riadt mozgás mindenütt. Az elnök az asztalon matatott:

– Hová a nyavalyába tettem le a szemüvegemet?

Aztán felhagyott a kereséssel, s maga elé nézett:

– Istenem, mi lesz itt?

Sóhajtott, de tudta, most nincs idő a morfondírozásra, így újra a szemüvegkeresés műveletébe kezdett.

– Pedig előbb még a kezemben volt – mormolta maga elé –, anélkül nem tudom felolvasni.

Szemüveg nélkül csak foltokat látott, főképp ebben a félhomályban, így meg sem lepődött különösebben, hogy két árnyalak közeledett lassan felé.

– Segítenének megkeresni a szemüvegem? Valahova ide raktam az asztalra. Sietek, és nem találok.

– Az elnök úrhoz jöttünk, fontos üzenettel.

– Jó, jó, de így szemüveg nélkül nem is látom magukat, segítsenek már!

– Nem fontos a szemüveg. Nem fontos látni sem minket. Csak hallgasson meg – mondta a kackiás bajszú és hosszú hajú férfi; s az elnök igencsak meglepődött volna, ha a folt helyett a maga valójában látja őt – két és fél évszázados, fejedelmi viseletében. Társa, a vékony és ugyancsak bajszos fiatalember sem éppen az ötvenes évek divatja szerint volt felöltözve: dolmányos kabátkáját biztosan nem az Állami Áruházban készítették.

Hallgattak mindhárman egy darabig, mintha az elnök is megérezte volna, hogy nem ismerős munkatársai jöttek hozzá, s mintha azt is egy pillanatra belátta volna, hogy az üzenet sem egy egyszerű helyzetjelentés a hajnali eseményekről. De persze próbálta megőrizni hidegvérét:

– Kik maguk? – próbált határozottan és keményen nézni a két foltra.

– Azt hiszem, ismer minket. De ha megmondanánk a nevünket, úgysem hinné el, hogy valóban mi vagyunk. Tudja, az emberek azt hiszik, hogy csak az a víz, amibe bele lehet fulladni, csak az az erdő, amiben el lehet tévedni, és csak az a szemüveg, amivel jobban lehet látni – mondta a fiatalabbik. – Egykor mi is ezt hittük. Ma már tudjuk, hogy ez nincs így. A matériába vetett hitet megmosolyogjuk, hisz mindketten egy olyan valamiért áldoztuk mindenünket, ami szintén nem megfogható, nem lefesthető, nem anyag, de a posztónál érinthetőbb, a testnél fontosabb, sőt a szemnél is elsődlegesebb, mert anélkül élhetek, de van, ami nélkül nem. Ilyen például a szabadság.

– Pro libertate – sóhajtott az idősebb.

Az elnök hallgatott. „Talán a kialvatlanság. Talán az idegek furcsa játéka. Talán a halállal való játék, vagy mind-mind együtt, de ez így képtelenség, hogy itt állnak velem szemben... hogy itt vannak... nem, ez örültség.”

– Tréfálnak, ugye, az urak. Talán most nincs itt az ideje. Ízetlenség ilyen órákban bolondozni. Hagyjanak, mielőtt még ügyet csinállok ebből.

– Ne féljen, elnök úr – mondta a fiatalabbik. – Ne féljen tőlünk. Segíteni jötünk. Hitet adni, hogy érdemes. Meghalni is. Az egyetlen nemes küldetés, mit hazafi érezhet, hogy halni sem sok a haza szabadságáért. És küzdeni a végsőkig. Harcolni a szent ügyek ellenségei ellen, nevezze őket az ördög Habsburgnak vagy orosznak, azaz most szovjetnek. És ezt nem öli meg Világos sem.

– Sem Szatmár – szólt közbe az idősebb.

Az elnök maga elé nézett. Újra az asztalon kezdett matatni.

– Hol van... a fene egye meg, hol van?

Majd hirtelen szembefordult az árnyakkal, és éles hangon szólt:

– Mit akarnak? Mi kell még?

– Kitartani – mondta a kackiás bajszú. – Azt tudja ön is, hogy árulók mindig voltak, olyanok, akik átálltak a labanc oldalára. A hazaárulás Isten előtt is súlyos véték. Fakadjon gyávaságból, alattomból vagy érdekből, aki a hazáját elárulja, olyan, mintha az édesanyját bocsátaná alku tárgyává. Ilyenek most is vannak. Talán ideig-óráig övék a hatalom. De ez nem szabad, hogy érdekelje az igaz embert. Kitartani! És hinni! Én Istenben hittem. Mindig.

– Ne érdekelje az egyéni sors – vette át a szót a fiatal. – Tudom, hogy a család, a feleség visszatartó erő, hogy az ember az életét kockáztassa, de közben nagy tetteket vigyen végbe. Az igaz tett azonban igaz jutalommal jár. Nem a jelenben. A jelen jutalma a száműzetés vagy a halál. Lett légyen az utóbbi csatában vagy elhurcolva, de akár úgy is, hogy az embert fölakasztják, és jeltelen sírba kaparják, mint a rühös kóbor kutyát. Ez mind nem számít. Ami számít, az a jövő. A szerencsések, akiknek csak emlékezniük kell. És akik majd nem legyintenek a nevünkre!

– Tudja, a száműzetés borzalmas – vette át a szót az idősebb –, és talán mind-egy is, hogy a hely éppen Törökország, vagy, teszem azt, Románia. A haza utáni

sóvárgás borzalmas kín. A tudat, hogy nem tudom, odahaza mit hisznek felőlem az emberek, borzalmas kín. Arra gondolni, hogy miket terjesztenek ellenségeim odahaza, borzalmas kín. De tudni azt, hogy igaz ügyért igaz emberként harcoltam, végtelen nyugalom az élet végén. Tudni, hogy a főhajtás nekem is szól majd egy megtisztult és szabad magyarhonban, amiért küzdöttem, és haltam meg távol tőle, tudja, az az igazán nagy és végtelen nyugalom a halál előtt. És olyan kicsinnyé válik minden más, olyan jelentéktelen aprósággá.

– Pedig meghalni nem könnyű – veszi át a szót a fiatal. – Senkinek nem könnyű. Kapaszkodunk két kézzel a kenyérhez, a mámorító borhoz, kapaszkodunk a szerelemhez, az egyetlen dologhoz, ami még a szabadság mellett nagyon fontos. Kapaszkodunk belé, ölelni és csókolni akarunk mindörökké, vagy ha ez múlik, hát fájdalmak, betegségek közt, unt utakon bóklászva is élni akarunk. És ezért meghalni nem könnyű. Nem könnyű a korcsmárosnak, a koldusnak, de nem könnyű a királynak sem. A halál csak akkor könnyű, ha az utolsó percben átgondolt élet-époszunkat úgy olvashatjuk vissza, hogy nem kell a végén szégyenkezve pirulnunk a gyávaságunk miatt, ami nem engedte, hogy itt hagyjuk a zsíros kenyeret, a bort és a nőt.

– Tudják – szólalt halkan az elnök, s hangja kissé megremegett –, én nem vagyok szent. Nem vagyok hős. Kommunista vagyok. De nem olyan, mint ezek – az elnök valahova a távolba legyintett. – És humanista. Hiszek az emberben. Hiszek a szocializmusban, a szegényeket felkaroló eszmében, az emberek egyenlőségében. De nem vagyok szent. Nem vagyok hős. Én nem vágyom a megdicsőült keresztthalálra. De a Júdások, azt hiszem, már hozzák felém a katonákat. Nincs visszaút.

– Hősnek nem születünk – mondta az idősebb. – A helyzet és a helytállás tesz azzá. Mi mindhárman olyan korban éltünk, amikor lehetett hősnek és embernek maradni, és lehetett csúszómászó féregként megalkudni és behódolni. Hősnek csak az utókor nevezi az embert. Ezzel ne foglalkozzon.

– És az eszmével sem! – mondta a fiatalabbik. – Az eszme csak egy név. Zászlók alá állunk az életben, de hogy azon milyen név van, mindegy teljesen. A lényeg, hogy a sok jelszó közt ne vesszen el a haza szent ügye. Hogy az ember mindig tudja, hogy nem véletlenül született magyarnak. Hogy nem véletlenül maradt meg ez az ország. Bár a szívünk vérzik, hogy milyen kicsiny lett, s hogy megint idegen farkasok futnak szíve felé véres pófával, de van még, áll még, és ha így van, akkor, aki tehet, tegyen, aki kitarthat, tartson ki!

Kintről fegyverropogás törte meg a beszélgetést. A kackiás bajszú közelebb lépett az elnökhöz:

– Mindent tegyen meg, ami emberileg megtehető, hogy megvédje a hazáját! Sikoltsa világgá ezt a gyalázatot, kérjen segítséget, és amíg lehet, álljon a bástyán! Állítsa harcba csapatait! Ne alázkodjon meg, őrizze meg mindvégig a méltóságát! Akármilyen nyavalyás bíró elé kell majd egykoron lépnie tetteiért, tudja, hogy igaz ügyért áll ott az igaztalanok előtt. Krisztus sem hebegett-habogott Pilátus előtt. És vállalta a halált. Mert az igazi nagy bíró nem az, akit elénk küld patetikusan raccsolni egy hazug rendszer, hogy halálos ítéletünk hiteles legyen; az igazi bíró nem az, aki

tankokkal akar ítéletet mondatni, az igazi bírót az Isten. Vele kell majd elszámolnunk a végén. Istennel. A hazáért. És a szabadságért!

– A magyarok Istenevel. Hogy nem voltunk rabok. Sehonnai bitang ember, ki most, ha kell, halni nem mer. A magyarok Istene elé is oda kell állni.

– Az Isten... Az Isten ... – rebegette az elnök.

Donáth tört be az ajtón:

– Gyere, itt az idő! Már itt vannak!

– Itt az idő, most vagy soha – suttogta maga elé az elnök.

– Imre, jól vagy? – szólta Donáth. – Mi van?

– Semmi, menjünk. Megkeresnéd a szemüvegemet? Az asztalon hagytam...

...A mikrofon előtt ülve megigazította szemüvegét, és a feliratot nézte az elnök.

„A Szabad Kossuth Rádió...” Az órájára nézett: 5 óra 20 perc. Nagyot sóhajtott, majd beolvasta az üzenetet:

„Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapatunk harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.”

Álmosan csordogált a Duna, egy csobbanásnyi időre megállt a sodrásban, és felnézett a városra, melyet a szovjet tankok, a világ látszólagos urai kitartóan bombáztak, mint akik biztosak benne, hogy az erő és az erőszak mindig és mindenfelé győzedelmeskednek. Szomorúan indult további munkájára a Duna, mint a bölcs öregember, aki néha megáll a kapálásban, s az égre néz, és sóhajt: „ez már csak így van, Uram!”

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

Kaposvári emléktábla Nagy Imrének

Az 1956 októberében megdöntött, majd novemberben idegen fegyveres támadás révén restaurált kommunista hatalom évtizedeken át hasztalanul hadakozott a forradalom fölője magasodó emlékével. „1956” kezdettől fogva összenyomva tartotta a Kádár-rendszert. Nyilvánvaló volt, hogy amennyiben valamikor nyíltan megkérdőjeleződik a forradalom ellenforradalommá minősítése, az végzetesen megrendíti a rendszer legitimitását. A rendszerváltozás radikális hívei tehát a nyolcvanas évek végén is ötvenhatos alapon álltak.

Az ellenzéki együttműködés, a közös gondolkodás kialakulásában is egyfajta elő- és példakép volt 1956 valódi nemzeti összefogást jelképező szellemisége – erre visszagondolni annál is természetesebbnek tűnt, mert a nyolcvanas évek végi rendszerváltozás csak ritkán ajándékozta meg a résztvevőket újabb katartikus élményekkel. Azaz nemigen volt, ami a „régicdőséget” elhalványította volna...

Az évtized a Csiky Gergely Színház legendás, az 1956-os forradalmat is megidéző *Marat*-előadásával kezdődött Kaposváron (Peter Weiss darabja először 1981. december 4-én került színre, Ács János rendezésében), s természetesen az első kaposvári ellenzéki szervezetek létrejöttében is szerepet játszott a forradalom emléke. A helyi MDF-nek több egykori ötvenhatos is tagja volt; személyükben ők kötötték össze a forradalmat a rendszerváltozással. A megyei vezetőséget képviselő – újságírónak indult, akkoriban villanyszerelő-művezetőként dolgozó, az ötvenes években börtönbe zárt s az 1956-os forradalom kaposvári eseményeiben is szerepet játszó – Lévai József György már 1989 legelején kifejtette a megyei napilapban, hogy a Magyar Demokrata Fórum alapkérdésnek tartja 1956 újraértékelését.¹ A szintén fórumos Hódos Győző az 1989. április 15-én tartott megyei pártértekezleten 1956-ot mint dicsőséges felkelést említette, az MSZMP forradalom utáni politikájával kapcsolatban pedig elnyomásról, diktatúráról és terrorról beszélt.² (A csillagok fordulásának kétségbevonhatatlan jele volt, hogy a helyi ellenzék legtekintélyesebb pártjának képviselőjét már nem először iktatták be egy pártfórum hivatalos felszólalóinak sorába.)

A fideszesek pedig színre lépésük időpontját is a forradalom évfordulójához igyekeztek igazítani. A Kilián György Művelődési Központban tizenkét (a művelődési központ lapja szerint tizennégy) fővel alakult meg a kaposvári Fidesz-csoport 1988. október 24-én. A fiatalok ezzel a dátummal is nyilvánvalóvá akarták tenni, hogy ötvenhatos alapról politizálnak; azért nem 23-ára tették az alakuló ülést, mert abban az évben ez vasárnapra esett, és zárva volt a művelődési ház.³

1 Bekes József: *Mit akar a demokrata fórum?* Somogyi Néplap, 1989. január 5., 5.

2 *Tanácskozott a megyei pártértekezlet.* Somogyi Néplap, 1989. április 17., 6.; Magyar Kálmán: *Rendszerváltás Somogyban* (3.). Valóság, 2013. 8. sz., 36.

3 *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Állambiztonsági jelentés.* Somogy, 1988. október 26.; *Fidesz és MDF Kaposváron is.* Kaposvári Mutató, 1988. 12. sz., 1.

Kaposvár mindemellett nagy helyzeti előnyben volt e téren a legtöbb magyarországi településsel szemben: itt született ugyanis Nagy Imre, az 1958-ban kivégzett miniszterelnök, valamint Király Béla tábornok, az 1956-os nemzetőrség főparancsnoka, aki éppen ez idő tájt kapcsolódott be újra a hazai politikai életbe.

Az ellenzékiek – tudván, hogy milyen érzékeny kérdés ez a hatalmon levők számára – már korán igyekeztek témává tenni Kaposváron a levert forradalom ügyét. A megalakult és az alakulóban levő szervezetek egyetértettek abban, hogy Nagy Imre szülővárosában különösen időszerű 1956-ról végre a nagy nyilvánosság előtt is igazat mondani. Ez 1989 januárjában, Litván György előadásával sikerült először. A szervezők egyúttal kitapogathatták az ellenzéki politizálás lehetőségének akkor már tágulni kezdő határait.

A történésszel, aki hónapokkal az 1956-os forradalom előtt elsőként követelte nyilvánosan Rákosi Mátyás eltávolítását, a forradalom után pedig több évre bebörtönözték, a helyi fideszesek vették fel a kapcsolatot 1988 decemberében, a hivatalos meghívót azonban már az MDF kaposvári szervezete is aláírta. A Magyar Demokrata Fórum részvételével nemcsak biztonságosabbá vált a szervezőmunka, hanem így még többekhez jutott el a vidéken addig példátlan előadás híre. A *Magyarország – 1956* című rendezvényre a tervek szerint a megyei könyvtár előadótermében került volna sor 1989. január 25-én, a nagy érdeklődés miatt azonban az utolsó pillanatban át kellett tenni a helyszínt a szomszédos városi művelődési központba. A Kilián nagytermet is teljesen megtöltötte a legalább ötszáz főnyi hallgatóság, amelynek sorában helyi kommunista vezetőket is látni lehetett.⁴ (Három hónappal az előadás előtt a hatalom még Budapesten is betiltott minden október 23-i megemlékezést.)

„Nagyon köszönöm a megtisztelő meghívást – kezdte kaposvári előadását Litván György –, és azt a még megtisztelőbb tény, hogy ennyien jöttek el erre az alkalomra, ami valószínűleg az önök számára is első alkalom – és éppen ennek szól az érdeklődés, hogy 1956-ról, erről a több mint három évtizeden át agyonhallgatott témáról végre nyíltan, kendőzetlenül, őszintén beszéljünk.” A történész 1955 végétől 1956 decemberéig tekintette át az eseményeket. Elemezte a forradalom előzményeit és okait, kitérve Nagy Imre szerepére is, vázolta a forradalom jellegét, majd a legfontosabb problémákat járta körül a forradalom elkerülhetőségétől a konszolidáció esélyein át a szovjet beavatkozásig. Kérdésekre válaszolva egyebek közt a Parlament előtti mérsárlásról, a forradalom utáni megtorlásról, a hadsereg magatartásáról, Nagy Imréék elhurcolásáról és Kádár János szerepéről beszélt. Litván György maga is kulcsmondatnak nevezte következő megállapítását: „Ez a nemzet akkor nemcsak Rákosiék módszerei ellen – bár közvetlenül az háborította föl –, nem is csak a sztálinista eszmék és módszerek és rendszer ellen, hanem alapjában a kommunista rendszer ellen nyilatkozott meg, az ellen tette le a voksát.”⁵

A somogyi pártnapilap semmit sem írt az előadásról, de a rendezvény szervezőit sem vonta felelősségre senki. A hatalom láthatóan tanácstalan volt, s ezt a

4 A szerző visszaemlékezése alapján.

5 Az előadásról készült magnófelvétel a szerző birtokában van.

tanácstalanságot három nap múlva fokozhatta, hogy Pozsgay Imre a rádió *168 óra* című műsorában népfelkelésnek minősítette az addig ellenforradalomnak hazudott forradalmat.⁶ (Megjegyzendő, hogy „a korabeli somogyi információk jelentése szerint a párttagság nagy többsége felháborodással fogadta a nyilatkozatot s csak a kisebbség értett egyet az újraértékeléssel”).⁷

A magyarországi rendszerváltozás Nagy Imre és mártírtársai budapesti újratemetésével érte el tömeglélektani csúcspontját.⁸ Az ünnepségsorozatból Kaposvár is kivette a részét, mert az előző napon emléktábla került a miniszterelnök szülőházának falára.⁹

Az emléktábla-avatás célkitűzése a kaposvári Fidesz-csoport 1989. január 24-i programjában jelent meg először: „Szorgalmazzuk, hogy [...] a megye és a város 1956. évi történelme ne legyen többé tabutéma. Kaposvár szülötte, Nagy Imre volt miniszterelnök nevét legalább emléktábla örökítse meg a városban. Biztosítsák a nyilvános megemlékezés lehetőségét.” A programot közlő lap, a Kaposvári Mutató megjelenésének csúszása miatt azonban az induló független megyei hetilap, a Somogyország március 15-i számában lehetett először olvasni a tervről.¹⁰ Az ellenzékiek tudták, hogy már az elképzelés nyilvánosságra hozatalával is elértek valamit, hiszen amit a hajdani kommunista államférfi emlékének méltó megőrzéséért tesznek, a fennálló szocialista rendszer elevenébe talál.

A fideszesek hamarosan Nagy Imre családjával is felvették a kapcsolatot, s a kivégzett kormányfő lányának és vejének – Nagy Erzsébetnek és Vészi Jánosnak – a jóváhagyását bírva folytatták a szervezőmunkát.

Az emléktábla Dabóczi József képzőművész alkotása volt. „A tervezett egyszerű dombormű elkészítését először [a kaposvári Fidesz-csoport alapító tagjai közé tartozó] Wolf Csabi egy ismerőse, egy kaposvári művész szóban elvállalta, ám amikor hivatalosan is fel akartuk kérni, kifarolt a dologból – emlékezik az egykori fideszes Kristóf Csaba –. Ekkor kaptunk segítséget Szabados Pétertől, az MDF helyi vezetőjétől (későbbi kaposvári polgármester), akinek Dabóczi jó ismerőse volt. Így ő elvállalta, annyiért, amennyi összegyűlik.” A helyi Fidesz alapítványt hozott létre az ügy érdekében; az alapító okiratot Kristóf Csaba szövegezte meg, és a kaposvári csoport választmánya lett a kuratórium. „Amikor az épület helyét megismertük – eleveníti fel Kristóf –, akkor szembesültünk vele, hogy emléktábla létrehozásához engedély és pénz is kell. A pénzt közadakozásból terveztük összegyűjteni. Ám eh-

6 Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Rubicon, 2003, 128.

7 Szántó László: *Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének fogadtatása szülőföldjén, Somogyban*. Örökségünk, 2010. 1. sz., 14.

8 Kéri László: *A rendszerváltás krónikája 1988–2009.*, Kossuth – Népszabadság, [Budapest], 2010, 15.

9 Póto János könyve (*Nagy Imre emlékhelyei*. Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2015, 18–23.) lényegében hasonló módon beszéli el az emléktábla-állítás történetét, mint ahogy ez az alábbiakban olvasható.

10 *A kaposvári FIDESZ-csoport programja*. Kaposvári Mutató, 1989. 3–4. sz., 4.; *Párttalanított jövő*. Somogyország, 1989. március 15., 2.

hez nem lehetett csak úgy kiülni az utcára. Volt a megyetanácson egy volt kollégám, akinek sajnos nem emlékszem a nevére [...], ő volt Gyenesei elvtárs titkára. Hozzá fordultam segítségért, és ő kölcsönadott egy PTK-t, az alapján találtam ki, hogy alapítványt kell létrehozunk. [...] Az alapító okiratot a városi tanácson G. elvtársnak kellett engedélyeznie. G. elvtárs véletlenül az egyik csoporttag barátnőjének volt az apukája, így személyesen ismertük egymást, és majd halálra rémült, amikor beállítottam hozzá. Ám Gyenesei titkárának a neve oldotta a feszültséget, és híre járt, hogy lesz újratemetés, így hosszas telefonálgatás után, no meg pár napig ott ültem nála az irodában – előbb-utóbb ráütötte a pecsétet.¹¹

„Fontosnak tartottuk, hogy az emléktábla közadakozásból készüljön el – írja dr. Vörös Gyula, a csoport akkori tagja –, ez szerepeljen is rajta, és olyannyira nem akartuk kisajátítani a dolgot, hogy szavazással úgy döntöttünk, ne szerepeljen a Fidesz neve a táblán (!!!), csak annyi, hogy »Állították szabadságszerető kaposvári polgárok«. [...] A városi tanács felé is kérelmet nyújtottunk be, mivel úgy tájékoztattak minket, hogy a tábla kihelyezése építésiengedély-köteles, és mi nem akartuk, hogy mondvascinált okok miatt hiúsítsa meg a hatalom a dolgot. A tanácsi dolgozók vakarták a fejüket, érthetően két tűz közé kerülve kellett dönteniük... El is húzódott rendesen a dolog, és egy alkalommal Orbán Viktornak panaszoltuk is ezt, mire ő azt válaszolta, ne törődjünk vele, ha nem adják ki az engedélyt, vagy elkoboznák a táblát, tegyünk ki egy papírt jelképesen akár, de ne hagyjuk magunkat. (Számomra ez a fajta pragmatizmus nagyon szimpatikus dolog volt.) A gyűjtés elég jól haladt, van egy fénykép is róla, ahogy a megállító tábla mellett egy perselybe dobhatják az emberek a pénzt a Fő utcán. Az akkori nyomdatechnika meglehetősen fejletlen volt mai szemmel nézve, számítógép még szóba sem került, így a megállító táblákat kézzel festette éjszakánként barátnőm (későbbi feleségem), Szűcs Erzsébet [...]. Elkerülendő bármiféle, a gyűjtéssel kapcsolatos mocskolódást, a perselyt mindennap, a gyűjtés végén több tanú jelenlétében bontottuk fel. Ha jól emlékszem, Király Zoltán, a művelődési ház igazgatója is rendszeresen köztük volt, Böndi Robi pénztárosunk jegyzőkönyvezte az összeget, és könyvelte. A gyűjtés során sokan adakoztak, számos szimpátia-megnyilvánulás is elhangzott, nagyobb atrocitás nem volt, néhány szitokszótól eltekintve. Egy alkalomra emlékszem csak, amikor a megállító táblába szitkozódva bele is rúgott valaki. A pénz viszonylag gyorsan összejött, de Dabóczi József ettől függetlenül, nyomban a kezdeti megkeresésünk után nekiállt a táblát elkészíteni, sőt egy nekem írott levelében külön hangsúlyozza is, hogy ő dolgozik, ne törődjünk vele, mikor gyűlik össze az ára. El is mondta, hogy ő ezt nem a pénzért teszi, hanem meggyőződésből.¹²

Szabados Péter, az MDF megyei és városi elnöke is az összefogás mozzanatát emeli ki, amikor az emléktábla-avatásról ír a rendszerváltozásról szóló visszaemlékezésében: „A rendszerváltó pártokkal közösen szerveztük. A tábla szövegét a fide-

11 Kristóf Csaba: *Fideszem története*. Visszaemlékezés. Kézirat.

12 Vörös Gyula: *Kaposvári rendszerváltás (1988–90)*. Visszaemlékezés. Kézirat.

szesek fogalmazták, a betűtípusokat Ficzer Mátyás választotta, az elkészítésével az én javaslatomra Dabóczi Józsefet kértük fel.¹³

Hamarosan az is eldőlt, hogy az avatáson részt vevő szervezetek a koszorúk szalagján tüntethetik fel majd saját nézeteiket, tehát hogy milyen közel érzik magukhoz az ügyet – s az ügyhöz magukat.

Kegyeleti, politikai és lélektani folyamatról egyaránt beszélhetünk 1956 áldozatainak újratemetése, a róluk mint hősokról való megemlékezés és a Kádár-rendszer megroppanása kapcsán. S arra is érdemes egy pillantást vetnünk, hogy a hatalmon levők hogyan fogadták a kaposvári ellenzékiek akcióját. A helyi pártlap eleinte egyszerűen és rutinszerűen oldotta meg a feladatot: hallgatott a tervezett emlékünnepegről. Első ízben akkor keletkezett rés a némaság falán, amikor az MSZMP kaposvári reformköre is állást foglalt az emléktábla-avatás mellett.¹⁴

Tíz nap múlva már az MSZMP Városi Bizottsága is rendkívüli ülést tartott az ügyben, egyebek mellett a Központi Bizottság egyik osztályvezetőjének részvételével. Lényegében ők is a Fidesz kezdeményezésének támogatása mellett döntöttek (!), de hangsúlyozták: „a párt tagjai önkéntesen, ki-ki egyéni megítélése, lelkiismerete szerint viszonyuljon a megemlékezéshez”.¹⁵

Június folyamán aztán már valódi tülekedés kezdődött, hogy mindenki odaferjen az emléktábla-állítás igen gyorsan szaporodó támogatói közé. Amikor a népfront városi és megyei vezetői ráébredtek, hogy ők valamiképpen kimaradtak az ünnepség előkészítésére hivatott június 8-i megbeszélésen részt vevő tizenhat (!) szervezet közül, külön levelet juttattak el a megyei napilaphoz, a csorbát kiköszörülendő.¹⁶ Június 15-én aztán a Somogyi Néplap első oldalán megjelent a vastag betűs cím: *Ma: emléktábla-avatás.*

Az esti ünnepségre többezres (a napilap tudósítása szerint háromezres) tömeg gyülekezett a kis Fő utcai ház előtt, ahol a Történelmi Igazságtétel Bizottság tagja, Tóbiás Áron mondta az első beszédet.¹⁷ A kezdeményező kaposvári fideszesek nevében Kristóf Csaba állt a mikrofon elé, aki így fejezte be avatóbeszédét: „Holnap nem csak egy újabb kivégzett magyar miniszterelnököt temetünk. Ez lesz a Kádár-rendszer igazi erkölcsi temetése is. De a mai és a holnapi nap – annyi évtized után – végre igazán Nagy Imréé. Innen, ebből a kisvárosi környezetből indult el, egyszerű emberek közül, és bármilyen messze is került időközben, halálával újra osztozott a forra-

13 A volt polgármester kéziratos visszaemlékezése.

14 *Emléktáblát Nagy Imrének!* Somogyi Néplap, 1989. május 20., 3.; Szántó L.: *Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének fogadtatása...*, i. m., 14.

15 *Állásfoglalás Nagy Imre emléktáblájáról.* Somogyi Néplap, 1989. június 1., 1.; Szántó L.: *Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének fogadtatása...*, i. m., 15.

16 *Zászló és virág igen, transzparens nem.* Somogyi Néplap, 1989. június 9., 3.; *A népfront is jelen lesz a Nagy Imre-emléktábla avatáson.* Somogyi Néplap, 1989. június 14., 3.

17 *Emléktábla Nagy Imrének.* Somogyi Néplap, 1989. június 16., 1., 3.; Tóbiás Áron: *Emlékezés egy miniszterelnökre. Emléktábla-avatás Kaposvárott 1989-ben.* Magyar Nemzet, 1996. június 5., 7.

dalom sok száz egyszerű harcosának sorsában. Végérvényesen bebizonyította, hogy közülük – közülünk – való. Magyar.”¹⁸

A szülőváros természetesen az egész rendszerváltó folyamat jelképévé vált budapesti gyászünnepegen is képviseltette magát, sokak számára talányos összetételű küldöttséggel. Kaposvár nevében Baracskai Zoltánné, a Hazafias Népfront városi titkára, az MDF-es Hódos Győző, Kalmár Tibor, az 1956-os kaposvári munkástanács elnöke, Mihalics Veronika, a városi pártbizottság titkára és Papp János városi tanácselnök koszorúzott június 16-án.¹⁹

A kaposvári eseménysorozat zárásaként, június 19-én a hazalátogató Király Béla tábornok-történész is megkoszorúzta Nagy Imre Fő utcai emléktábláját, majd 1956 – 33 év után címmel előadást tartott a Kilián György Városi Művelődési Központban. A kiváló állóképességről és szellemi frissességről is tanúbizonyságot tevő hetvenhét éves egykori nemzetőrparancsnok türelmet és megbocsátást hirdetett Kaposváron. Varga István, az estet megszervező Somogyország című hetilap alapító szerkesztője így emlékezett Király Béla első kaposvári előadására: „A nézőtér zsúfolásig megtelik, s amikor színre lép, vastapossal fogadják. Azt az embert, akiről harminchárom évig nem volt szabad beszélni, nevét sem volt tanácsos kiejteni! S meglepő – de örömteli is egyben –, hogy a nézőtéren nagyon sokan vannak fiatalok. Olyan fiatalok, akik nem tanulták az iskolában, hogy mi történt Magyarországon 1956-ban...”²⁰

1989-ben Király Bélának nem ez volt az utolsó kaposvári látogatása; október 16-án például egykori iskoláját, a Táncsics Mihály Gimnáziumot is felkereste, másnap pedig újabb politikai fórumon vett részt a művelődési központban.²¹ A következő év már az országgyűlési választásokra való felkészülés jegyében indult az ő számára is, hiszen célba vette a kaposvári kerület mandátumát.

Az 1956-os forradalom tehát mind többször lett társadalmi rendezvények témájává 1989-ben; előbb tabudöntő módon, aztán egyre természetesebben. Az MDF városi szervezete október elején Rácz Sándort, az 1956-os Nagy-budapesti Központi Munkástanács elnökét is meghívta a megyeszékhelyre.²²

Ekkorra azonban már a „hivatalos” Kaposváron is úgyszólván minden szalonképessé vált, ami az 1956-os forradalom dicsőségéről, a forradalmárok áldozatvállalásáról és Nagy Imre mártíromságáról szólt. 1989 augusztusában az MSZMP kaposvári reformköre egyenesen azt javasolta, hogy szervezzenek közadakozást a miniszterelnök szobrának elkészíttetésére, s tiszteletére szeptember 15-én tudományos ülést is rendeztek a Pannon Agrártudományi Egyetemen.²³ Október 23-án pedig, amikor köztéri demonstrációkkal első ízben emlékeztek meg az 1956-os for-

18 *Emléktáblát avattunk*. Somogyország, 1989. június 23., 5.

19 Somogyország, 1989. június 23., 5.

20 Varga István: *Király Béla Kaposváron*. Somogyország, Kaposvár, 1990, 34–35.

21 Mihályfalvi László: *Akit az istenek szeretnek...* Kaposvár, 2011, 66.; *A demokráciát nemcsak akarni, tanulni is kell*. Somogyi Néplap, 1989. október 19., 1., 3.

22 Somogyi Néplap, 1989. szeptember 29., 7.

23 *Emlékhelyek Somogyban Kádár János és Nagy Imre tiszteletére*. Somogyi Néplap, 1989. augusztus 9., 1.; Varga Ottó: *A vállalkozó, alkotó emberről*. Somogyi Néplap, 1989. szeptember 16., 3.

radalomról Kaposváron, az ideiglenes államfő már a Magyar Köztársaság kikiáltásával foglalatostkodott a Parlamentben, az MSZMP Somogy megyei lapja pedig *A kegyelet virágai...* címmel közölt terjedelmes tudósítást a helyi ünnepegekről. (Az idők változását jól mutatta, hogy a Nagy Imrét méltató egyik ellenzéki beszédből ezt a mondatot is leközltek: „Így dacolhatott azzal a rezsimmel, amely mint idegen testet, kilökte magából őt, az egyetlen marxista vezetőt, aki nem gyűlöletet és elke-seredést hagyott maga után.”) A tejipari vállalat előtt tölgyfából készült emlékművet állítottak fel, amelyet Bodor Imre, a cég kazánkezelője faragott, s az ellenzéki szer-vezetek este – március 15-éhez hasonlóan – fáklyás felvonulást tartottak a belváros-ban. A rendezvény végén a fideszes Szabó Tamás a megyei művelődési központ, azaz a hajdani iparosszékház erkélyéről – Szűrös Mátyás nyomdokain haladva – szintén „kikiáltotta” a köztársaságot.²⁴

A megszenvedett múltjukra emlékezők mellett 1989. november 4-én már az utcákon is megjelentek azok, akik mindenkit túllicitálva szerettek volna az új éra él-harcosaivá válni, s még inkább annak látszani. Ugyanazon a napon, amikor az egy-kori forradalmárok a megyeháza előtti téren kopjafát állítottak az 1956-os somogyi mártírok emlékére, az MSZP kaposvári szervezőbizottságának tagja az „Európába tankkal behajtani tilos” jelentésű politikai KRESZ-táblát leplezte le Nagy Imre szü-lőházánál.²⁵

Megszületett a Harmadik Magyar Köztársaság.

24 Bíró Ferenc: *A kegyelet virágai, a fáklyák fényei*. Somogyi Néplap, 1989. október 24., 1–2.; *Tölgyfa emlékmű*. Somogyország, 1989. november 10., 1.

25 *Dicsőség a hősöknek*. Somogyország, 1989. november 10., 1.; Lengyel János: *Erőszakmentes em-beri világot*. Somogyi Néplap, 1989. november 6., 1.

Egy pécsi kávézóban, 2010 őszén született meg a gondolat: a szigeti ostrom 450. évfordulójára fel kellene kutatni Szulejmán szultán turbéki sírját. Az Oszmán-ház uralkodóinak készült 36 mauzóleum közül ugyanis egyedül a legnagyobb, Szulejmáné tűnt el Szigetvár mellett nyomtalanul.

2012 őszén a Török Együttműködési és Fejlesztési Ügynökség és Szigetvár városa, Hóvári János ankarai nagykövet hathatós közreműködésével támogatási szerződést kötött az említett cél elérése érdekében. A vizsgálatok Pap Norbert vezetésével 2013 januárjában a földrajzi szemlélet következetes alkalmazásával, a felhasznált források, információk körének bővítésével, és ami a legfontosabb, szoros csapatmunkával kezdődtek meg.

A felfedező munka homlokterébe először két legendás helyszín, a szigetvári vártól északra elterülő részen az Almás-patak partja, északkeleten pedig a turbéki

Zrínyi Miklós és Szulejmán szultán szobra, köztük a háttérben a szimbolikus sír a Magyar-Török Barátság Parkban. FOTÓ: EGYED JÓZSEF

1994-ben, Szulejmán szultán születésének 500. évfordulóján kijelölték, majd megépítették a Magyar-Török Barátság Parkot úgy, hogy a parkban egy szimbolikus sír is elhelyezésre került.

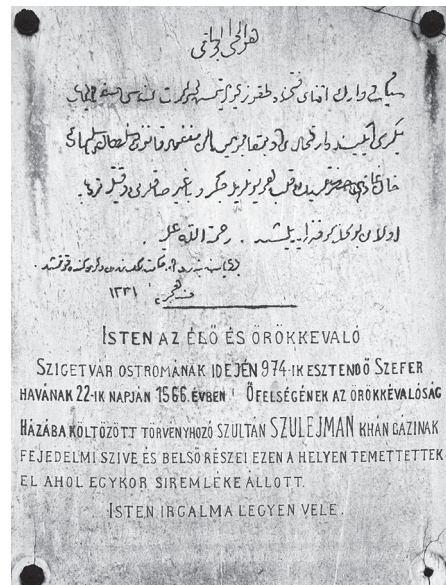
A másik helyszínnél, a XVIII. század első felében emelt turbéki templomnál ezzel párhuzamosan több felirat, így egy 1913-as emléktábla is azt hirdette, hogy itt állt egykor a

Az 1913-ban a templom falán elhelyezett oszmán és magyar nyelvű emléktábla.

FOTÓ: MÁNFAI GYÖRGY

Segítő Szűz Mária templom került. Ezeket ugyanis az itt élők és a tudományos élet egyes szereplői is Szulejmán szultán sátorhelyeként és halálhelyeként, illetve a keresett türbe helyszíneként tartották számon.

Az Almás-patak mellett Leandro Anguissola császári hadmérnök 1689-ben készített ostromblokád ábrázolása, illetve 19–20. századi térképek alapján

ISTEN AZ ÉLŐ ÉS ÖRÖKKEVALÓ

SZIGETVÁR OSTROMÁNAK IDEJÉN 974-İK ESZTENDŐ SZEFER HAVÁNAK 22-İK NAPJÁN 1566 ÉVBEN! ŐFELSÉGÉNEK AZ ÖRÖKKEVALÓSÁG HÁZÁBA KÖLTÖZÖTT TÖRVÉNYHOZÓ SZULTÁN SZULEJMAN KHAN GAZINAK FEJEDELMI SZÍVE ÉS BELSŐ RÉSZEI EZEN A HELYEN TEMETTETEK EL AHO! EGYKOR SIREMLEKE ÁLLOTT.

ISTEN IRGALMA LEGYEN VELE.

türbe. A későbbiekben részben ennek az oszmán és magyar nyelvű táblának a hatására a legtöbben valóban úgy hitték, a szultán belső szervei itt kerültek eltemetésre, s az elméletnek az is táptalajt nyújtott, hogy a kétkedők a következő 100 évben nem tudták az ellenkezőjét bizonyítani.

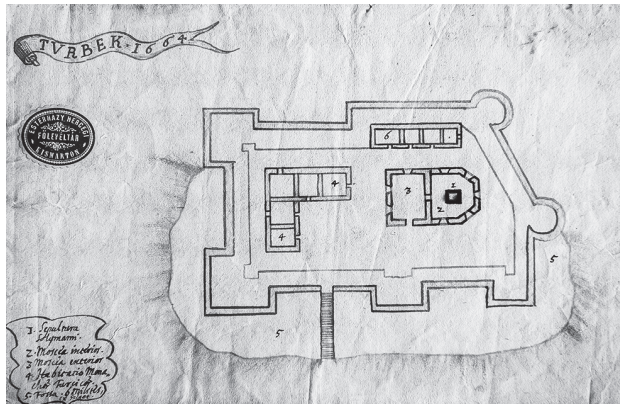
A legendákkal szemben a Gyenizse Péter és Bognár Zita által elvégzett térinformatikai alapú vizsgálatok, amelyek a vízhálózatot, az úthálózatot és a földhasználatot is rekonstruálták, már a kutatások elején tisztázták, hogy korszakunkban, vagyis 1566 és 1689 között az Almás menti térség mint időszakosan víz alatt álló terület alkalmatlan volt az építkezésre és a tartós megtelepedésre. Ezzel párhuzamosan az is kiderült, hogy a szintén vizenyős és sík helyen elhelyezkedő turbéki templom és környéke a várra való rálátás hiánya miatt ostromvezetési pontként egyáltalán nem jöhetett szóba. Ez utóbbinál még fontosabb volt, hogy a 2014. évi geofizikai vizsgálatok, megerősítve az 1971-ben és 2009-ben végzett ásatások eredményeit, a templomnál nem mutattak ki egyetlen olyan anomáliát sem, amely nagy kiterjedésű épületekre, védelmi árkokra vagy akár palánkfalak maradványaira utalt volna. Ráadásul azt, hogy a terület csak a török kort követően, a XVIII. századtól állt intenzív használatban, nem csak a geoinformatikai kutatások, a geofizikai felmérések, az 1970-es évektől zajló ásatások negatív eredménye, de a Kitanics Máté által végzett legújabb, fémkeresővel megvalósított 2016. évi vizsgálat is bizonyította. A templomudvarban ugyanis mintegy 300 érme került elő a XVIII–XX. század időszakából úgy, hogy közülük a legkorábbi pénzlelet egy 1720-ban vert 3 krajcáros volt.

Az újonnan felkutatott és elemzett források, valamint a már ismert dokumentumok újraértelmezése az Almás menti és a turbéki templomnál lévő helyszíneket szintén kizárta, és egy új területre, a turbéki–zsibóti szőlőhegyre terelte a további vizsgálatokat. A dokumentumok ugyanis a szigetvári vártól egy órányira, 4-5 kilométer távolságban, az egykor a közeli Zsibót településhez tartozó turbéki szőlőhegy egy magasabb pontján, a szőlők és a kukoricaföldek határán jelölték ki azt a területet, ahol a türbe és az azt körülvevő épületek álltak. Egy szerencsés módon fennmaradt 1738. évi tanúvallomásból pedig az is kiderült, hogyan is kell elképzelnünk Turbékot, ezt az egykor a zarándokok által sűrűn látogatott, a korabeli térképeken közepes méretű vagy jelentőségű városként ábrázolt települést: „midün az Török üdőben Turbékot Lakták az Szánczon kívül az Kereszténység, bent pediglen

XVIII–XIX. századi érmék a turbéki templomudvarból.

FOTÓ: KITANICS MÁTÉ

Esterházy Pálnak a téli hadjárat idején készített vázlatrajza Turbékról. FOTÓ: STILLER ÁKOS

lehatárolásra az a magterület, amelyen az ebben az évben végzett geofizikai kutatások három nagyméretű, Mekkára tájolt épületet mutattak ki. Mindez azon a helyen történt, ahol egy 1972-ben végzett régészeti feltárás során már felszínre került egy olyan objektum részlete, amelyet előbb középületként, majd egyszerűen török romként vagy őrtoronyként határoztak meg.

2015 őszén Hancz Erika régész irányítása mellett elsőként a három épületből álló komplexum legkisebb elemének feltárása történt meg. Ennek során kirajzolódott egy négyzetes alaprajzú, északnyugati irányból hármassal osztatú előcsarnokon keresztül megközelíthető, kőlapokkal burkolt építmény, amelynek központi helyisége mintegy 7,8×7,8 métert tett ki. Mihrábnak vagy minaretnek nem volt nyoma.

Az 1–1,5 méter vastag, kövekből és török téglából rakott falakkal bíró objektum fő helyiségének közepén, pontosan azon a helyen, ahol Esterházy Pál 1664. évi vázlatrajza Szulejmán szultán sírját jelölte,

Simon Béla (JPM) és Kitanics Máté egy ablakköve-renda kiemelése közben a rablógödörben.

FOTÓ: HANCZ ERIKA

az Száncon az Törökök, Száncon belül pedig Keretésben Török Seeh (sejk) vagy is Püspökjük, és mellette lévő Több Török Papok, az mint hivatata Sofiák (szúfik), bent lévő Kalastrom formán épített Residentiájokban...”

A források által megjelölt szőlőhegyi helyszínen, mintegy 4,2 kilométerre a szigetvári vártól, terepbejáráson sikerült beazonosítani egy nagy kiterjedésű, 3-4 hektár területű oszmán kori rommezőt. Ezen 2014-ben leletintenzitás-vizsgálat segítségével került

előre a feltárás során. Ezt minden valószínűség szerint XVII. század végi fosztogatók ásták ki, az után a legendás „aranyzelenca” után kutatva, amely a közhiedelem szerint Szulejmán belső szerveit tartalmazta. A szerencsés módon fennmaradt és feltárt építőelemek Szulejmán szultán isztambuli mauzóleumának díszítéseivel mutattak rokon-

ságot. Az ásatás végeztével minden jel arra mutatott, hogy a magyar és török kutatók által is birodalmi, szultáni épületként meghatározott építmény nem más, mint Szulejmán türbéje.

A feltárást követően elvégzett kiegészítő geofizikai felmérés az előbbieket tovább erősítve a türbétől északnyugatra a mauzóleum alaprajzához igen hasonló, de annál valamivel nagyobb olyan épület részleteit mutatta ki, amelynél az előzetes vizsgálatok egy minaret alapozásának meglétét vetették fel. A feltételezett dzsámi mellett az épületsor harmadik eleme már ekkor jól láthatóan annak a cellákból álló derviskolostornak volt megfeleltethető, amelyet az 1664. évi téli hadjárat során keletkezett Esterházy Pál-féle vázlatrajzon ábrázoltak.

A geofizikai felmérés során kirajzolódott dzsámi, illetve a derviskolostor északi szárnyának feltáráására 2016. május-júliusban került sor. Szintén ebben az időszakban történt meg a mintegy 5 m széles és 2,6 méter mély, a türbe-komplexumot és ezzel együtt a palánkvárat körülölelő árok beazonosítása és keresztmetszeti átvágása. A vizsgálatok szerint egykor ennek a belső, déli oldalához kapcsolódott a palánkfal, amelyet többször is megújítottak.

A 2014. évi terepbejárások, illetve a 2015–2016-os ásatások során az egykori zarándoktelepülésen többek között XVI–XVII. századi kerámia-, porcelán- és fajansztöredékek, kályhaszemek, keresztény és török ezüstpénzek, ékszerek, használati tárgyak, ólomtetőlemez-darabok, de pisztoly-, puska- és ágyúgolyók is előkerültek.

A 2015 szeptemberétől már nem csak török, hanem magyar állami támogatással (NKFIH-program) is zajló, immár Fodor Pál és Pap Norbert közös vezetése alatt álló vizsgálatokat óriási hazai és nemzetközi médiaérdeklődés kísérte és kíséri mind a mai napig. A rendszeresen ismétlődő feladvány a média, a tudományos élet szereplői és az érdeklődő közember részéről is a „hogyan tovább?” kérdése.

A tudomány szempontjából erre könnyebb felelni, hiszen rengeteg kutatási feladat van vissza, beleértve a részben kiásott derviskolostor teljes feltárást, az egykori turbéki erődítményt körülölelő árok több helyen történő átvágását, az egykor keresztények által lakott városrész vagy éppen a településhez tartozó sírkertek

Balra fent: török téglák és faragott kövek a rablógödörben; jobbra fent: arabeszk motívumú köifaragvány; balra lent: arab betűs feliratmaradvány; jobbra lent: palmetta formájú kupoladíz. FOTÓ: KITANICS MÁTÉ

Pap Norbert kutatásvezető Kenize Mourad Osmanoglu (balra) és Mediha Nahmi Martinez Osmanoglu (középen) oszmán hercegnőkkel az ásatási területen. FOTÓ: MÁNFAI GYÖRGY

ben azonban célszerű és kívánatos lenne a kutatásokat „gazdasági haszonra váltani”, vagyis a hazai műemlékvédelmi szabályok betartása mellett egy olyan magas színvonalú turisztikai látogatóközpont létrehozni, amely kész és képes megszólítani, ide csábítani évente akár több tízezer hazai és külföldi vendéget. Ehhez azonban mindenekelőtt színvonalas infrastruktúra, hosszú távú stratégiai tervezés, elszántság és elkötelezettség, és persze nem utolsósorban kellő pénzügyi támogatás szükséges.

beazonosítását. Érdekes kutatási szálát jelenthet továbbá a Szulejmán szultán leszármazottaitól, a Turbékra látogató Oszmán-házi hercegnőktől vett DNS-minták összehasonlítása is a központi rablógödörből vett talajmintákkal.

Nehezebb a válasz azonban műemlékvédelmi és turisztikai szempontból, hiszen 2013 óta egyértelművé vált, a Szulejmán szultánhoz kapcsolódó vizsgálatok érzékeny területet érintenek, és még négy és fél évszázad múltán is képesek erőteljes érzelmi hatások kiváltására. Az ország egyik legelmaradottabb térségé-

(A cikk az NKFIH K 116270 számú *Szigetvár és Turbék politikai, katonai és szakrális szerepe az Oszmán-Habsburg nagyhatalmi vetélkedésben és a magyarországi török berendezkedésben – tények és emlékezet* című projekt támogatásával készült.)

Szigetvár bevétele után az oszmán vezetők, élükön Szokollu Mehmed pasa nagyvezírrrel, aki a szultán halála miatt átvette a vezetést, rögtön úgy döntöttek, hogy a várost újabb, nagyjából a magyar megyének megfelelő közigazgatási egység, egy szandzsák székhelyévé teszik. Valószínűleg hamar össze is írták a térséget, talán párhuzamosan a Csanádi és a Gyulai szandzsákkal, amelyek első felmérése 1567-re fejeződött be.¹ Sajnos ez a defter nem maradt fenn az utókor számára. Ismerjük viszont a kiosztott javadalmakat tartalmazó 1570. évi listát,² amely bizonyára a részletes számba vétel alapján készült, de csak – mint mindig – az egyes települések adóinak summáit veszi át belőle, a lakosokat és a várható bevételek tételes felsorolását nem. Így erről az alkormányzóságról csak az 1579-ben bevégzett aprólékos kimutatás áll rendelkezésünkre, sajnos annak is több lapja hiányzik.³ 1590 táján mérték fel utoljára a megszokott módon a kötelezettségeket és azok aktuális haszonélvezőit; kettőjük közül csak az utóbbi kötetet kímélte meg az idő számunkra.⁴

A 16. században meglehetősen grafomán oszmán pénzügyi szakemberek szívesen illesztettek az adott terület adóztatására vonatkozó útmutatást egy-egy szandzsákösszeírás elé.⁵ Ezeket kánunnáméknak nevezték, amit az egyszerűség kedvéért fordíthatunk törvénykönyvnek, de tudnunk kell, hogy ezek korántsem a mai értelemben vett jogi kodifikációk. Az oszmán gyakorlatban a szultán által kiadott, a szokásjogon alapuló előírásokat nevezték görög eredetű szóval kánunnak. Ezek a szabályozások azonban ritkán ölelték fel az adott kérdéskör teljességét, még az úgynevezett birodalmi kánunnámék sem törekedtek mindenre kiterjedő útmutatást nyújtani. Születtek egy-egy részterület, így például a büntetések irányelveit felsorakoztató kompilációk is,⁶ de a rendszeresség ezekre sem feltétlenül jellemző. Hasonlóképpen az adóztatásnak évszázados gyakorlaton alapuló egyes elemei bele sem kerültek a kötetek közé. Más témáknál hosszasan időztek, hogy azok aztán fel sem tűnjenek a ténylegesen feltérképezett adók között. A patrimonialis szisztémába ez jól befér. Az uralkodó nevében eljárók úgy viselkednek, mintha az apró részletekre is

1 Kiadta őket Káldy-Nagy Gyula: *A Gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*. Forráskiadványok a Békés megyei Levéltárból 10., Békéscsaba, 1982.; uő: *A Csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*. Dél-alföldi évszázadok 15., Szeged, 2000.

2 İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu defteri, 503.

3 München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc. 138. Rövid leírását ld. Dávid Géza: *Török közigazgatás a városban*. In *Szigetvár története. Tanulmányok a város múltjából*. Szerk.: Bösze Sándor, Ravazdi László, Szita László. Szigetvár, 2006, 109., 5. sz. jegyzet.

4 Tapu defteri, 638.

5 A XV. századból csak elvétve, akkor is csupán II. Bajezid (1481–1512) korából ismerünk ilyen fajta bevezetőt kifejezetten a felmérések előtt. (Kolligátumokban II. Mehmed idejére tehető hasonló szövegek is felbukkannak, de ezekről nem bizonyítható, hogy ténylegesen ott álltak-e egy-egy defter élén.) A legkorábbi, ebben az értelemben vett kánunnámé a Bursza központú Hüdävendigâri szandzsákból való, 1486/1487-ből. Vö. Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVIncı asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zirâi ekonominin hukukî ve malî esasları. I. Kanunlar. İstanbul, 1943, 1–6. Ld. még Heath W. Lowry, *The Ottoman Liva Kanunnames Contained in the Defter-i Hakani. Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* II. (1981), 43–74.

6 Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. Ed. by V. L. Ménage. Oxford, 1973.

figyelnének, hogy aztán maguk sem vegyék teljesen komolyan, amit gondosan kifundáltak. Ugyanakkor ezek a szövegek többször olyan mozzanatokat is megőriznek az oszmánok elvi megközelítéséről és valós lépéseiről, amelyekről egyébként nemigen értesülnénk. Más kérdés, hogy mennyire csereszabatosak ezek az anyagok – nem árt az óvatosság.

Az alábbiakban az 1579. évi részletes szigetvári defter kánunnáméját mutatom be röviden.⁷ Ez magában foglal egy sor olyan „paragrafust”, amelyik szinte minden másik, a magyarországi végekről származó társában benne van. Ilyen például az állami adó (*dzsizje*) összegének feltüntetése és kivetési módjának taglalása. Bár Káldy-Nagy Gyula kutatásai szerint a dzsizje-szedésnél a korábban alkalmazott vagyoni határt nagyjából eddigre lényegében megszüntették, az még továbbra is szerepel a vele kapcsolatos előírások között.⁸ Idegen terepen mozogva, az oszmán közigazgatás képviselői kicsit nehezen tájékozódtak a magyar család – ház – háztartás – egy kenyéren élők kérdéskörében. Ezért, míg egy ideig hajlandók voltak engedményt tenni, és a magyar gyakorlathoz igazodva, csak a módosabbakat dzsizjével megterhelni, azt már feltétlenül meg akarták akadályozni, hogy más kibúvókat találjanak az őslakosok. Utóbbiak szívesen összemosták volna a paraszti familia tagjai közötti határokat, ezt igyekeztek a tartomány irányítói – kissé nyakatekert fogalmazással – megakadályozni.⁹

Keresztény területeken a szőlőművelés és a bortermelés volt az a másik szegmens, ahol a hódítóknak gondjai akadhettek. A legalábbis elvben bornemissza mohamedánok már az elnevezésben is szemérmesen jártak el: bor helyett mustról beszéltek. Gyakorlati okokból eltérően szabályozták saját felekezetük és a „hitetlenek” vonatkozó adóit. Először arra gondoltak, hogy hittársaik csak akkor fizessenek a szőlő után tizedet, ha a földet keresztényektől vették és ott – *horribile dictu* – bort állítanak elő, ám ha csak ecetet vagy édes lét készítenek, szerényebb összeget kelljen leróniuk. De ezt a rendelkezést feltehetőleg ki lehetett játszani: sokan nem akarták bevallani, hogy alkoholtartalmú nedűt préselnek a szemekből. A visszaélések elkerülése végett ezért azt írták elő, hogy ilyenkor mindig tizedet kell beszo­l­gáltatni. A kedvezményes elbánásra, az egységnyi terület utáni pénzmegváltásra, immár csak akkor volt mód, ha a mohamedán maga telepítette a tőkét (más kérdés, hogy ezt sem mindig lehetett könnyű igazolni). Minthogy jövedelem származott belőle, azon sem csodálkozhatunk, hogy a kincstár tovább élte a két hónap és tíznapos monopólium intézményét, amikor csak a helyben termelt bort lehetett árusítani. A pécsi vámnaplók igazolják, hogy ez – némi lazasággal – tényleges praxis volt.¹⁰

7 Kisebb-nagyobb pontatlanságokkal kiadta: Münir Aktepe: *Szigetvár livasi kanun-nâmesi. Kanuni Armağani*. Ankara, 1970, 196–200.

8 Káldy-Nagy Gyula: *Magyarországi török adóösszeírások*. In *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Új sorozat, 52. Szerk. Varga János. Budapest, 1970, 89–98. – Az ellentmondásra maga is rávilágított. Uo., 95.

9 Ismereteim szerint ez a kérdéskör a birodalom más régióiban nem merül fel ilyen formában.

10 Hegyi Klára: *Török források Pécs 16. századi történetéhez*. Források Pécs történetéből, 3. Pécs, 2010, 17. – A bort illető további adóztatási részletekre ld. Káldy-Nagy: *Magyarországi török adóösszeírások*, 29–33.

A szigetvári kánunnáménak a kereskedelmi tevékenységre, az átkelések színhelyeire vonatkozó adatai is igen értékesek. Két szempontból is. Egyfelől azért, mert a megfogalmazásból egyértelműen kiderül, hogy voltak olyan vámszedési pontok, amelyek, mint általában, a kincstárt gazdagították, de voltak olyanok is – és erre pillanatnyilag máshonnan nem ismerek példát –, ahol ezek bevételei a szandzsák-bég zsebébe vándoroltak. Az írnoknak diktáló főember tudomása szerint ez utóbbi csoportba négy mezőváros, Szigetvár, Babócsa, Berzence és Segesd tartozott. Az e települések közül Szigetváron és Babócsán áthaladók már 1570-ben is a bégnek kontribuáltak, ekkor 76.505 akcsét.¹¹ Az összeg magában foglalta a szigetvári hetivásár illetékeit is, így nem derül ki, honnan mennyit vártak. Az 1579-es szandzsák-összeírásban Szigetvár után ugyanezt a summát látjuk, de a pénzforrások száma szaporodott, a kánunnámében nem szereplő, a Keleti-Gyöngyös patak mentén fekvő egykori mezőváros, ekkor már falu besorolású Patával,¹² a szövegünkben említett Berzencével és Segesddel, valamint a szintén figyelmen kívül hagyott Zákánnyal és Csurgóval.¹³ Igaz, ezen a ponton maga a felmérés nem állítja, hogy az alkormányzó szedeti be ezeknél a vámokat és a díjakat, de nem lehet másról szó. Jó tíz esztendővel később Tirjáki Haszán bég (majd pasa) negyedik szigetvári regnálásakor 85.585 akcséra számíthatott ugyanezekből a tételekből.¹⁴ Arányát tekintve Szinán 330.000 akcsés hász-birtokainak 23%-át, Haszán pedig a neki járó 539.365 akcsének közel 16%-át söpörhette be innen. Azaz nem jelentett mesés kincsesbányát ez a pár átkelő, de arra mindenképpen jó volt, hogy a bégek rajta tartsák a szemüket az áruk mozgásán. S talán nem tévedünk nagyot, ha úgy véljük, hogy igyekeztek a feltüntetett becsült értéknél valamivel többet kicsikarni a lehetőségből. Ez a beiktatott óvintézkedésekből is gyanítható. A dolognak persze két oldala volt: egyrészt a mohamedán igazságosság óre, a bég emberei olyankor is előálltak követeléseikkel, amikor a kereskedők másutt már lerótták a fizetnivalókat, másrészt nem lehet kétségünk afelől sem, hogy a derék árusokat sem kellett biztatni egy kis csempészkedésre.

A felsorolt átkelőhelyek másik érdekessége, hogy akadnak köztük olyanok is, amelyeknek működéséről valószínűleg ez a legkorábbi adat. Ezen Borlobás és Szentmihály értendő, amelyeknek ma az azonosítása is problémát okoz, s nem szerepelnek a Dunántúl középkori úthálózatát bemutató igen alapos, közel 100 éves tanulmányban (hacsak utóbbi nem Zalaszentmihálynak felel meg),¹⁵ de a korai középkor hazai vámhelyeit és vásárait tárgyaló, rendkívül nagy anyaggyűjtésre támaszkodó legújabb kötetekben sem.¹⁶ Arra is érdemes felfigyelnünk, hogy az eszköz-dárdai híd

11 Tapu defteri 503, f. 3r. – Korábban az első szigeti bég, Iszkender is magáénak mondhatott némi átkelési jövedelmet, de ezeket később szultáni hász-birtokká tették, őt pedig pár faluval kompenzálták. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme defteri 9, No. 26, 205.

12 Ma: Patapoklosi (két település összevonásából).

13 Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc. 138, f. 44v.

14 Tapu defteri, 638, f. 2r.

15 Glaser Lajos: *Dunántúl középkori úthálózata. Századok* 63., 1929, 138–167., 257–285.

16 Weisz Boglárka: *A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében*. Budapest, 2013. Uő: *Vásárok és lerakatok a középkori magyar királyságban*. Budapest, 2012.

török alakban lett bejegyezve. Amennyire meg tudom állapítani, máshol az Uzunköprü = 'Hosszúhíd' elnevezés nem fordul elő.¹⁷ A megfeleltetést az könnyíti meg, hogy a híres-neves híd valóban szokatlanul méretes, 6–8 km hosszú volt.

Arra is ki kell térnünk, hogy a távolsági kereskedelemre utaló közvetett adalékai mellett a kánunnáma Bécset és Erdélyt kifejezetten nevesíti is mint ahonnan részben feldolgozott termékek várhatók. A Habsburg városból fonalra számítottak nagyobb mennyiségben, de a posztófajták jelentős része is abból az irányból jött. A són kívül – noha annak származási helyére nem tértek ki – Erdély esetében a nemez-takaró¹⁸ (*örtü kebeszi*) tűnt leginkább fontosnak. Annyi – persze már eddig is ismert – tanulság mindenképpen levonható ebből, hogy a határok egyáltalán nem voltak zártak, az áruk meglehetősen szabadon, ha nem is veszélyektől mentesen, áramoltak kelet és nyugat felől és felé, nemcsak a középkori Magyarország területeire, de távolabbra is.

Mai szemmel nem egészen világos, hogy miért éppen a szigetvári, a kálmán-csai, a segesdi és a lábodi vámhelyet emelték ki a többi közül, mint amelyek felé tartva el lehetett kerülni Babócsát. Utóbbi kétségkívül rajta feküdt a Pettau (ma Ptuj) felé vivő úton, de azért nem töltött be kulcsszerepet. Az is igaz, hogy Kálmánca közvetlen összeköttetésben volt a marhakereskedelem dél felé haladó fő irányával, de Segesd már csak feltételezett kitérővel sorolható ide, hiszen inkább Kanizsát kötötte össze Simontornyával (illetve az Alfölddel).¹⁹ Lábod viszont minden főbb úttól kissé távolabb esett. De bárhol feküdtek is ezek a települések, az mindenképpen méltánytalan volt, ha Babócsára akarták kényszeríteni azokat, akik északabbra lévő vidékeken szerettek volna átvonulni portékájukkal. Ezúttal is arra kell gyanakodnunk, amint azt a szöveg is jelzi, hogy e kíváncsi beiktatásával egyes hivatalos személyek inkább ürügyet kerestek arra, hogy pénzt sajtoljanak ki a kereskedőkből.

E kánunnáma ürügyén nem tűnik most célszerűnek a hódoltsági, még kevésbé az oszmán kereskedelem szabályozásának részletekbe menő elemzése. Érdemes lenne a kérdéskört mind birodalmi keretekbe ágyazva megvizsgálni, mind a korábbi magyar gyakorlatból esetleg átemelt elemeket feltárni.²⁰ Utóbbi kapcsán utalok arra, hogy az eladótól és a vevőtől szedett díj nem volt ismeretlen a régebbi hazai rendszerben.²¹ (Első olvasásra hajlamos lenne az ember ezt akár furmányos török találmány-

17 Az eszembe jutó forrásokban nem találtam meg, még a (hely)nevek után különösen vonzódoó Evlija Cselebi sem ismeri. Nincs nyoma Fekete Lajos egyik korai cikkében sem: *Hódoltságkori oszmánli-török helyneveink*. Századok 57–58., 1923–1924, 614–626.

18 A *kebe* 'rendkívül vastag nemez' volt. Az *örtü kebesi* kifejezés más magyarországi, illetve balkáni területek iratanyagában is megtalálható, s ugyancsak felbukkan az isztambuli kádi-jegyzőkönyvekben, de a vonatkozó dokumentumok kiadói nem fűznek megjegyzést hozzá.

19 Vö. Szakály Ferenc: *A Dél-Dunántúl kereskedelmi útvonalai a XVI. század derekán*. In *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 4. Szerk. Kanyar József. Kaposvár, 1973, 55–110., főleg a 60. oldalon található térkép.

20 Az átvétel lehetőségét nagyon halovány formában Fekete Lajos is megpendítette. Ld. Fekete Lajos – Káldy-Nagy Gyula: *Budai török számadáskönyvek 1550–1580*. Budapest, 1962, 558.

21 Vö. Pach Zsigmond Pál. *A harmincadvám eredete*. Budapest, 1990, 13. (Igaz, példája XIII. századi.)

nak tekinteni.) Arra is felfigyelhetünk, hogy egyes árucikkek után az oszmánok is harmincadot kértek. Ide tartozott a sózott viza,²² a sajt és a fazekasáru, s ez az arány bukkan fel az akóként beadandó bornál is. Fémáru után huszadot szedtek, ennek is volt magyar párhuzama. Az élelmiszereket viszont csak ötvened terhelte, mely tétel – igaz, kesztyűk és más kisebb áruk után – például a XIII. századi győri tarifák között szerepel.²³ Véletlen-e vagy sem, de a középkori Magyarországról ismert olyan adat, hogy 100 darab sóból éppúgy 1-et kellett a vámhelyen hagyni, mint ahogy azt a tárgyalat reguláció is előírja.²⁴ (E példa másik érdekessége, hogy a közeli Pécsi szandzsák ugyancsak 1579-ből származó útmutatása szerint ott 100 kocka só továbbhaladását még egyszer ennyivel, azaz 2 kockával, plusz még 1 akcséval kellett megváltani. Meg kell hagyni, ezt már 1546-ban is így szabályozták az akkor még Mohácsi szandzsákban.²⁵ Más ellentmondások is kitapinthatók a két szomszédos területen, így a süveg, a tűzifa és a fazekasáru megvámolása terén. Ismét kiviláglik tehát, hogy a kánunámék nem egységes rendszer szerint készültek.) Megismétlem: a téma alaposabb vizsgálatot kíván, itt csak egy-két részletet villantottam fel kedvcsinálóként.

Szólnom kell még a lentebb vám és illeték formában visszaadott két, sok fejtörést okozó terminusról. Az előbbi törökül *gümrük*, az utóbbi pedig *bádzs*. Az első elvileg a távolsági kereskedelem véráramába került árukra vonatkozik, a másik pedig a helyi piacokon lerótt összeget jelenti. Csakhogy a két terminus időnként összemosódik, illetve nehezen értelmezhető. E sorok írója nem látja tisztán, hogy miközben *gümrüköt* kellett fizetni több cikk után, miért róttak ki *bádzsot* az azt szállító szerkére (meg kell hagyni, maga a két címen terhelés is némileg furcsa).²⁶ Úgy tűnik, a fogalmakat idővel pontosabban használták, legalábbis Pécssett és környékén, de mindig maradtak homályos elemek,²⁷ s eltérhettek egymástól a százalékos előírások és a tényleges beszedési arányok.²⁸ Hasonló lazaság figyelhető meg a *híd* (*dzsiszr, köprü*) és a *révátkelés* (*ubur, gecsüd*) terminus alkalmazása kapcsán. Minthogy utóbbinál mindkét szó jelent általában is átkelést, áthaladást, itt nem feltétlenül kifejezésbeli bizonytalanság forog fenn, bár jobban örülnénk az egységesebb megfogalmazásoknak (ezért a fordításban a rév előtagot következetesen elhagytam).

22 E halfajta illetén tartósítására lásd az egyébként is kitűnő tanulmányt: László Bartosiewicz and Clive Bonsall, *Complementary Taphonomies: Medieval Sturgeons from Hungary*. In *Archéologie du poisson. 30 ans d'archéologie-ichtyologie au CNRS. Hommage aux travaux de Jean Desse et Nathalie Desse-Berset. XXVIIIe rencontres internationales d'archéologie et d'histoire d'Antibes*. Antibes, 2008, 41.

23 Mindkettőre példa: Pach Zsigmond Pál: i. m., 26.

24 Uo., 27.

25 Hegyi Klára: i. m., 21., illetve 19.

26 Káldy-Nagy Gyula (*Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló áruforgalmáról 1560–1564-ben*. In *Történeti statisztikai évkönyv 1965–1966*. Budapest, 1968, 27–28. Idézi: Hegyi Klára: i. m., 13.) e passzust úgy interpretálta, hogy „a szállított áru után szedett vámot »gümrük«-nek, a szállítóeszköz után kirótt illetéket (útvámot) pedig »bádzs«-nak neveztek”. Szerintem ez a megfogalmazás nem visz sokkal előbbre.

27 Hegyi Klára: i. m., 13–17.

28 Fekete Lajos – Káldy-Nagy Gyula: i. m., 558–560.

Fentebb érintettem, hogy nem volt tökéletes összhang az egyazon kötetben szereplő kánunnáme és a szandzsákösszeírásban elősorolt adófajták között. Ez esetünkben a következőképpen néz ki. A két legfontosabb gabonaféle, a búza és a „kétszeres” után járó tized *expressis verbis* nem fordul elő a kánunnámében, de ha nagyon akarjuk, begyömöszölhetjük őket a szemes termények – „lencse, köles és hasonlók” – közé. Nem esik szó a sarlópénzről, az ingatlanok átírási illetékéről, a menyasszonyadóról és a mezei kártevés utáni pénzről. A zöldségféléknél (petrezselyem és tárkony), valamint az imént idézett szemes terményeknél (lencse, köles) a példaként említett növények nem bukkannak fel, helyettük mások, így káposzta, len, kender, fokhagyma, vöröshagyma, bab, borsó és répa jönnek elő. A másik oldalról nézve a szandzsákösszeírásban egyszer sem találkozunk az akóilletéssel meg a gyertyaöntési díjjal. Megjegyzendő még, hogy a szénatized kétszer is előkerül a kánunnámében, egyszer a rétek lekaszálásakor, majd önállóan is. Összességében nem jelentősek az eltérések, de nem is intézhetők el egy kézlegyintéssel.

Az alábbi szöveg eredetije nem stílusremeklés. Többnyire szikár, kopogós mondatokból áll. Kivétel, amikor az uralkodókat említik – velük kapcsolatban előjönnek a megszokott, sőt kicifrázott szóvirágok és áldóformulák. Néha bonyolultabb a megpennázandó környüállás, ilyenkor meglehetősen nehézkes a megfogalmazás. Esetenként hiba csúszott a kifejtésbe, egy-két helyen már-már érthetlenné téve azt. A fordításban inkább a hűségre törekedtem, mintsem arra, hogy felcícomázzam vagy tetszetős olvasmánnyá tegyem a magyar változatot. A túlburjánzó kötőszók közül sokat kihagytam, egy-egy új témát viszont s-sel vezettem be.

*A Szigetvári liva kánunnáméja*²⁹

Így a Szigetvári livában lévő városok és falvak alattvalói közül azok, akik 300 akcséra képesek voltak, forint adó címén a megbocsátásjelű, a legfelső mennyországban lakozó, a paradicsomban fészkelő, elhunyt és megboldogult Szelim szultán hán – legyen rajta a segítő Úr irgalma – idejében 60–60 akcsét szoktak fizetni. Ha egy házban három, négy vagy még több testvér lakott, s az említett testvérek mind külön-külön voltak és 300 akcséra képesek, ők is ugyanúgy az egy forintnak megfelelő 60 akcsét szokták fizetni. Ha nincsenek fiaik vagy testvéreik, azaz egyedülálló, ³⁰ tőlük is szedjenek forint adót! Mivelhogy egyedülálló. Ne fogadják el, ha azt mondják, „egy kenyéren élünk”!³¹ „Képes”-nek azt mondják, akinek házát, szőlejét és

29 München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc. 138, f. 2v–5v. Az eredetiben kisebb közök különítik el az egyes tételeket/mondatokat (alkalmanként a mondatrészeket is). Szokás ezeket számokkal ellátni. Ezúttal más módszert alkalmaztam, s témák szerint új bekezdésekre osztottam a szöveget.

30 A *bi-gane* szó elsődleges jelentése ’idegen’, ’ismeretlen’, ’nem rokon személy’.

31 A fenti mondat tagolása nem teljesen egyértelmű. Nem kizárt, hogy a végére értelmezőként odavetett – a korabeli nyelvben ritkán előforduló – „merthogy egyedülálló”, a következő gondolat bevezetője. Barkan az előbbi felfogást képviselte a Koppányi és a Simontornyai szan-

szántóját nem számítva, állatainak, a házában lévő ingóságainak és a hordaiban lévő borának kiszámolt értéke 300 akcsét tesz ki. [Ezekről] egy forintot szoktak szedni. Egy forintnak 60 akcse felelt meg.³² Most, hogy a hét földrész uralkodója, az iszlám és a mohamedánok szultánja, a hitetlenek és a pogányok³³ megöleje, Szelim szultán hán fia, Murád szultán hán – tüntesse ki Allah a segítőit és tartson soká kalifaságra – őfelségének nagyúri trónra lépése boldogsággal és fenséggel megtörtént, nemes parancsba adta, hogy a forint adó 66 akcse legyen, ezért az új uralkodói defterbe így módon lett bejegyezve.

S az említett alattvalók régi törvényük szerint kapuadót fizessenek! A kapuadónak nevezett iszpendzse³⁴ fejében szpáhijuknak hánénként³⁵ Hizir Iljász napján³⁶ 25–25 akcsét és Kászim napján³⁷ szintén 25–25 akcsét fizessenek! A bírók forint és kapuadót nem fizetnek, de juhadót igen. A papok sem forint, sem kapu-, sem juhadót nem adnak, de mivel tizedeiket a föld urának³⁸ meg szokták adni, továbbra is fizessék!

S ha a háza mellett kertje van, és a benne saját fogyasztásra ültetett petrezselymet, tárkonyt és más zöldségfélét nem adja el, az ilyen kert után semmi ne szedessék! De ha az említett zöldségfélékből piacra juttat, s eladja, tized szedessék! A bosztán-kertek³⁹ után, ha [a termést] eladja, tized szedessék! Ha nem ad el [a termésből], dönümként⁴⁰ 4–4 akcse szedessék! Más szemes terményekből – lencse, köles és hasonlókából – bármi lenne, tized szedessék!

S a jelenleg hitetlen kézen lévő szőlők mustja után tized szedessék! Ha azonban mohamedán kézen van, attól, aki [a szőlőből] nem készít bort, csak borecetet vagy édes szőlőlét,⁴¹ dönümként 6–6 akcse szedessék! De aki bort készít, annak mustja után – miként a hitetlenektől – tized szedessék! A mohamedánok azon szöle-

dzsák vonatkozó passzusa transzkripciójában (i. m. 320/1. pont). Aktepe viszont az utóbbi értelmezést tette magáévá forráskiadásában.

32 Szó szerint: „Amit forintnak neveztek/mondtak az 60 akcse volt.”

33 Szó szerint: „a társítás bűnébe esők”, ti. azok, akik Allah mellé más isteneket helyeznek.

34 A balkáni keresztényektől szedett, nagyjából azonos nagyságrendű adó (nem kell vessző) elnevezésének pontos háttere tisztázatlan. Ínalcik szerint (*İspence. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 23, İstanbul, 2001, 177) a legelfogadhatóbb magyarázatot először Paul Wittek, majd Dusanka Bojanics-Lukacs nyújtotta, miszerint a zsupánoknak járó *zsupanica* adóból torzult volna el.

35 Török pénzügyigazgatási műszó. Eredetileg ‚ház’-at, ‚háztartás’-t jelent. Később az állami adóra kötelezett adóegységeket. Következésképpen a két fizetnivalóval tartozók számának azonosnak kellene lennie. A gyakorlatban azonban mindkét irányban előfordulnak kisebb-nagyobb eltérések.

36 Azaz Szent György-napkor, április 24-én.

37 Azaz Szent Demeter-napkor, október 26-án.

38 Ezt a kifejezést extraneus birtoklás esetén szokták használni, azaz amikor a szpáhi, azaz timár-birtokos nem ugyanaz, mint akinek a földjét az illető műveli. Itt nem egészen világos, hogy milyen megfontolásból alkalmazták.

39 Mezei kert.

40 Oszmán területmérték, 939,3 m² felel meg neki.

41 Az eredetiben *pekmez*, amelyet mustméz néven Magyarországon is ismerünk.

je után, amelyet maguk ültetettek, dönüm-adó szedessék! De mivel olyan követendő nemes rendelet érkezett, hogy „a hitelentől vett szőlőskert után tized szedessék”, így szedessék! S a nevezett livában⁴² egyes helyeken szőlőt művelő hitetlenek amellet, hogy a föld urának lerótták a musttizedet, akó címén egy teljes szőlő után 4 cseber mustot szoktak adni. „Teljes”-nek a 32 kapás szőlőt mondják. S miután az egyes falvakban szőlőt művelők⁴³ lerótták a musttizedet, amíg nem adtak a szpáhijuknak akó címén 2–2 kile árpát, 2 kenyeret és 1 kappant, nem kaptak szüretelési engedélyt. Továbbra is így szedessék! Nos, az említett tartományban az alattvalóknak nehézségek okoz az akó megfizetése, [emiatt] sok szőlő kipusztult, az alattvalók már-már elhagyják lakhelyüket. Ennek megakadályozására számos nemes parancs érkezett. [Ezek] [nem] erősítették meg,⁴⁴ hogy minden szőlő után 2–2 kile árpát, 2 kenyeret és 1 kappant adjanak, és a must akó teljesen el lett törölve, rögzítve, hogy a föld urának tíz cseber mustból 1 cseber musttizedet, az alattvaló urának⁴⁵ pedig 30 cseber mustból egy cseber mustot adjanak.

S mivel az alattvalók saját kezükben lévő rétjei[nek dolgába] senki nem szokott beavatkozni, továbbra se avatkozzanak bele! [Szabadon] kaszálják le, s vessék oda állataiknak! De a lekaszált helyek után tized szedessék!

S 10 méhkas után 1 méhkas szedessék! Ha nincs ki a 10 kas, minden kas után 2–2 akcse szedessék!

S azok az alattvalók, akiknek juhaik vannak, régi szokásuk szerint juhadó adjanak!

S sertésadóként az egy évnél idősebb után 2 akcse szedessék, az egy évnél fiatalabb után semmi ne szedessék!

S káposzta-, dió- és szénatized szedetik.

S a Duna és a Dráva folyón lévő malmok után 50 akcse adó szedessék! A 6 hónapon át járó malmok után 25 akcse szedessék!

S mivel büntetésként a kádi ítéletének elhangzása után fejbetörésért 100 akcsét, fekete ütésnyom esetén 50 akcsét szoktak szedni, továbbra is így szedessék! A büntetés pedig háromféle: felső, középső és alsó. A gazdagoktól 300 akcse, a közepes módúaktól 200 akcse, a szegényektől pedig, akik nem „képesek” 300 akcséra,⁴⁶ 100 akcse szedessék, több semmi ne szedessék! Akikre halálbüntetés kiszabása szükséges, azokat a bírák⁴⁷ tudomásával adják át a szandzsákbégek embereinek! Semmit ne vegyenek el tőle,⁴⁸ ne engedjék őt szabadon! Az ítéletet maradéktalanul hajtsák végre!

S törvény, hogy a világ menedékhelyül szolgáló uralkodó őfelsége, a beglerbé-

42 A *szandzsák* arab eredetű szinonimája.

43 Itt ismét extraneusokról van szó.

44 Az eredetiben a mondat állító formában szerepel, de az ellentmond a folytatásnak, hiszen éppen az akóilleték eltörléséről beszél.

45 Azaz a timár-birtokosnak.

46 Itt is ugyanaz az értékhatár, mint a dzsizje-adó esetében.

47 Szó szerint: „az ítélet/ítélkezés népe”.

48 Itt arra gondolhattak, hogy a kivégzést foganatosítók ne engedjék megvesztegetni magukat.

DÁVID GÉZA: A SZIGETVÁRI SZANDZSÁK 1579. ÉVI ADÓZTATÁSI IRÁNYELVEI

gek és a bégek hász-birtokai, a ziámet-birtokosok, a csausok és a várparancsnokok⁴⁹ timár-birtokai szabadok. A szpáhik és a várkatonák⁵⁰ timár-birtokairól [származó] büntetés pénznek fele a saját maguké, a másik fele a mirliváé.⁵¹

S törvény, hogy azok a városok és falvak, [amelyeknek] szőlei vannak, két hónapig és tíz napig monopóliumot tartanak, hogy szokás szerint a mustot eladják. Tovább ne tartsák!⁵²

S ha magába Szigetvár városába a vásárra egy szekér marhabőr érkezik, 30 akcse szedessék, ha egy szekér birkabőr érkezik, 6 akcse szedessék! Ha egy szekér hal érkezik, távozáskor⁵³ 2 akcse illeték (*bádzs*) szedessék! Ha posztó (*csoka*) érkezik, a karazije⁵⁴ és a porgomán⁵⁵ végje után 12 és ½ akcse szedessék! Az istámed⁵⁶ végje után 20 akcse, a poroszlav⁵⁷ után 7 és ½ akcse, az iszkarlát⁵⁸ végje után 100 akcse és fél lótehnyi fonal után, amely Bécsből és más ellenséges területről⁵⁹ érkezik, 50 akcse vám (*gümriük*), ha fémáru érkezik, 50 akcse [érték] után 2 és ½ akcse vám (*gümriük*) szedessék! 100 darab eszterhál után, ami a hitetlenek fejfedője, 12 és ½ akcse vám (*gümriük*) szedessék! Ha egy vég ugrin posztó⁶⁰ érkezik, amely nincs megvarrva, 2 és ½ akcse vám (*gümriük*) szedessék! Az erdélyi tartományból és máshonnan érkező nemeztakaró (*örtü kebeszi*) után egyenként 1 akcse vám (*gümriük*), ha egy kocsi lábbeli érkezik, 75 dénár⁶¹ vám (*gümriük*), ha egy hordó sózott viza érkezik, minden 30 akcse [érték] után 1 akcse vám (*gümriük*), ha szekéren só érkezik, 100 darab só

49 A szövegben *dizdár*.

50 Az eredetiben *müsztahfiz*, ami elvben csak a várkatonák egy részét jelenti, itt azonban feltehetőleg mindenkire vonatkozik, akiknek zsold helyett timárt adtak.

51 A szandzsákbég arab eredetű szinonimája.

52 Eddig a pontig az adóztatási irányelvek nem sokban különböznek a környék többi közigazgatási egységének hasonló előírásaitól. Az egyedi rész innen kezdődik, bár egyik-másik elem itt is szokványos.

53 Aktepe (i. m. 198. oldal) kérdőjellel *çiftinde* (= 'páronként') alakban olvasta. Ez semmi esetre sem jó. Szerintem *çikdikda* szerepel itt, de ennek értelmezése nem problémamentes. Nem világos, hogy miért akkor fizetettek a halárussal és pont vele, amikor elhagyta a várost. – Ez a megfogalmazás a Mohácsi szandzsák 1546-os adóztatási irányelvei között is olvasható. Hegyi, i. m., 19.

54 Magyarosan karazia vagy karasia. A posztófajtákra ld. Pach Zsigmond Pál: *Aba, kebe, igriz. Posztófajták a hódoltsági török vámnaplókban. In uő: Szürkeposztó, szürposztó, szür. Fejezetek a magyarországi szövőipar korai történetéből. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* 31. Budapest, 2003, 73–89.

55 Bergamói posztó.

56 Magyar alakja isztamét, stamet.

57 Boroszlói posztó.

58 Magyarosan skarlát.

59 A háború földje (*dárü'l-harb*) a korabeli mohamedán felfogás szerint a még meghódítandó területeket jelentette.

60 Valószínűleg elírás igriz helyett, amely az erdélyi szürposztó (griseus) volt.

61 Az eredetiben *penz*, azaz pénz, így nevezték az oszmánok a magyar dénárt, ami annak a hódoltságon belüli széleskörű használatára vall. Vö. Buza János: „*Ungerlein 1678*”. *Die Verbannung des ungarischen Denars aus dem Geldumlauf der Reichstadt Nürnberg*. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 79 (1992), 152–155.

után vámként (*gümrük*) 1 darab és a szekér után 4 akcse illeték (*bádzs*) szedessék! Az eladásra szánt szárított sertés[hús]⁶² után sertésenként 3 dénár vám (*gümrük*) és 2 dénár illeték (*bádzs*) szedessék! Egy szekér sajt után minden 30 akcsényi [érték] után 1 akcse vám (*gümrük*) és a szekér után 4 akcse vám (*gümrük*)⁶³ szedessék! Ha szekéren búza vagy más gabona érkezik, 4 kile után 1 akcse vám (*gümrük*) és a szekér után 4 akcse illeték (*bádzs*) szedessék! De ha nem szekérrel, hanem kocsival hozzák, a fele szedessék! A kívülről érkező bor után hordónként 12 és ½ akcse vám (*gümrük*) és a koci után 6 akcse illeték (*bádzs*) szedessék! Az után a bor után, amelyet a város borozójában adnak el, a hordó kiürülésekor csapra ütési illeték⁶⁴ címén 25 dénár szedessék! Ha szekéren fazekasáru érkezik, 1 ½ akcse illeték (*bádzs*) szedessék! A biztosok⁶⁵ [pedig] 30 akcse [érték] után vám (*gümrük*) címén 1 akcsét szedjenek! Amit háton hoznak, azután semmi nem szedetik. A bosztán-kertekből és a kertekből élelmezési célra hozott gabonafélék után semmi nem szedetik. Ha hordóban olaj⁶⁶ vagy méz érkezik, minden teli szekér után 4 akcse illeték (*bádzs*) szedessék! De ha nem szekéren érkezik, hanem teherhordó lovon, minden lótehernyi után 2 akcse illeték (*bádzs*) szedessék! Vám (*gümrük*) címén mézből, olajból és rizsből,⁶⁷ azaz az összes élelmiszerből minden 50 akcsényi [érték] után 1 akcse vám (*gümrük*) szedessék! Marha eladásakor⁶⁸ a vevőtől 1 akcse, az eladótól 1 akcse „láb”-illeték (*bádzs*) szedessék.⁶⁹ Ha juhot, kecskét vagy sertést adnak el, a vevőtől kettőnként 1 dénár, az eladótól kettőnként 1 dénár „láb”-illeték (*bádzs*) szedessék! Ha levágják, vágóhídi illeték címen minden marha után 2 akcse szedessék! De juh és kecske esetében hármanként 1 akcse szedessék! Ha rabot adnak el, a vevőtől 4 akcse, az eladótól 4 akcse szedessék! A lemázsált holmik után kantáronként⁷⁰ 2–2 akcse szedessék: 1 az eladótól, 1 a vevőtől! Ha bizonyos idő után ugyanabban a városban újra eladnak valamit, amiért [egyszer már] illetéket (*bádzs*) fizettek, azután semmit nem szednek. De ha rabszolgát, rabszolganőt vagy állatot adnak el újra, ismét szedessék illeték (*bádzs*)! Minden egy gurusnyi⁷¹ [értékű] kés után 5 dénár szedessék! Ha tűzifa érkezik, szekeenként vagy lóterhenként 1–1 fát szedjenek!

62 Törökül *pasztirma*. Főleg marhahúsból készítették. Az itt kétszer is szereplő *hinzir* szó viszont egyértelműen a disznót takarja.

63 Az eddigi logika alapján ezúttal is illetéket (*bádzs*) várnánk. Valószínűleg elírták a dolgot.

64 Az eredetiben a szláv háttérű *pocsepina* terminus található, amelyet éppen az oszmán források őriztek meg az utókor számára.

65 Itt a kincstári jövedelmek kezelője, az *emín*.

66 A török *jág* szó pontos jelentését nehéz meghatározni, az lehet zsiradék és vaj is. Fekete Lajos (Fekete-Káldy-Nagy, i. m., 564–565) nyomán az olaj mellett szavaztam.

67 Rizst – talán a Temesvári vilájet egyes részeit leszámítva – hazánkban ekkor nem termeltek. Arra – átmeneti jelleggel – a szocializmus korszakáig kellett várni. A Balkánról történő behozatalára ld. Fekete Lajos – Káldy-Nagy Gyula: i. m., 563–564, az elvámolt tételekre: *passim*.

68 Az eredetiben „a marhát eladótól” formában elírva.

69 A kivetés alapja a lábak száma volt.

70 Oszmán súlymérték, számos helyi, 45,0–320,725 kg közötti változattal. Legelterjedtebb az 56,449 kg-os fajtája volt. Vö. Hóvári János: *Az erdélyi kanthner és a balkáni kantár*. In *Századok*, 117 (1983), 1015–1027.

71 Az Oszmán Birodalomban a XVI. század közepe táján megjelenő, nagyméretű európai ezüstpénzek elnevezése (a német Groschenből).

DÁVID GÉZA: A SZIGETVÁRI SZANDZSÁK 1579. ÉVI ADÓZTATÁSI IRÁNYELVEI

S az olyan alattvalót, aki a saját feje után megy, s a földjét nem birtokolja [rendeltetészerűen], hanem parlagon hagyja, figyelmeztessék, hogy a földjét⁷² művelje meg, és szükséges járandóságait a föld urának rója le! Ha semmiképpen nem figyelmez, az iszpendzse és más termények pótlására 150 akcsét szedjenek tőle!

S törvény, hogy a viaszöntő helyeket foglalják le a kincstár számára.⁷³ Mivel azonban [a terület] a végeken van, [a jövedelmet] többnyire eltüntették és eltitkolták, ezért a kincstár számára hánénként 3-3 dénárt vetettek ki.

A Szigetváron, Babócsán,⁷⁴ Berzencén és Segesden lévő hídlileték a mirliváé. Minden juh után átkelési díjként 1-1 dénár, minden sertés után 2-2 dénár, s minden szarvasmarha után, legyen ökör vagy tehén, 5-5 dénár, a lovas után 2-2 dénár, a gyalogos után 1-1 dénár [szedessék]! Ha szekéren marha vagy juhbőr halad át, s utána az átkelési díjat a mirliva számára beszedték, a biztosok és a kezelők⁷⁵ a kincstár számára 2 marhabőr után 5 dénárt és 100 juhbőr után 25 dénárt szedjenek! Azt a kereskedőt,⁷⁶ aki a Siklós, az Uzunköprü,⁷⁷ a Borlobás⁷⁸ és a Szentmihály⁷⁹ nevű helyen kel át, s a vállalkozók igazolása szerint az átkelési díjat már leróta, amikor Babócsa felé kel át, a szandzsákbég emberei ne zaklassák azzal, hogy „ön a szigetvári hídnál lévő szandzsákbégi átkelőt kikerülte”. Azokat a kereskedőket, akik a szigetvári, kálmánicsai, segesdi⁸⁰ és lábodi⁸¹ híd felé mennek, miután az átkelési díjat, akár a kincstáré, akár a szandzsákbégé, az adott helyen lerótták, ne zaklassák, mondván: „nem ejtetted útba a babócsai hidat”. Azt a kereskedőt, aki ezek közül [az átkelők közül] egyet sem ejt útba, és akár szarvasmarhát, lovat⁸² vagy más mellékutakon csempészve visz át, s ez a vallási törvény szerint bebizonyosodik, akár a vámnál (*gümriük*), akár a nagyúri ház-birtokokhoz tartozó hidaknál [történt a dolog, ha] elkapják, adják át a java biztosoknak!⁸³ Ha azért csempésztek, hogy elkerüljék az illetékfizetést (*bádzs*) a

72 Az eredetiben kétszer is a szláv *bastine* szó szerepel, amelyet többnyire a szabados katona-parasztek örökíthető, de el nem adható telkére használtak (Hegyi Klára: *A török hódoltság várai és várkatonasága I.* Budapest, 2007, 360.). Itt tágabb az értelme, a mezőgazdaságból élők földjét takarja.

73 Bizonytalán az onnan származó jövedelmeket kellett volna megszerezni.

74 Török alakja Bobofcsa.

75 Oszmán-törökül *ámil*, a sorrendből következően a biztosnál kevésbé fontos személy.

76 Az itt szereplő *rencsber/rendzsber* szó eredeti jelentése 'fáradtságot elviselő'. Ismertebb értelme főként mezőgazdasági munkát végző napszámos. Az adott szövegkörnyezetben a kereskedőket takarja általánosságban.

77 'Hosszúhíd'. Bizonyára az eszék-dárdai Dráva-híd.

78 Azonosítása kérdéses. A mai Kerkabarabást Zala megyében ekkor még nem uralták rendszeresen az oszmánok.

79 Talán a mai Szentmihályfapuszta, Gyöngyösmelléktől délkeletre, Somogy megyében. Zala-szentmihály és Kerkaszentmihályfa távolinak tűnik. Kerkabarabás és a két utóbbi falu kapcsán ld. Sz. Simon Éva: *A hódoltságon kívüli „hódoltság”. Oszmán terjeszkedés a Délnyugat-Dunántúlon a 16. század második felében.* Budapest, 2014, sorrendben: 221, 244 és 222.

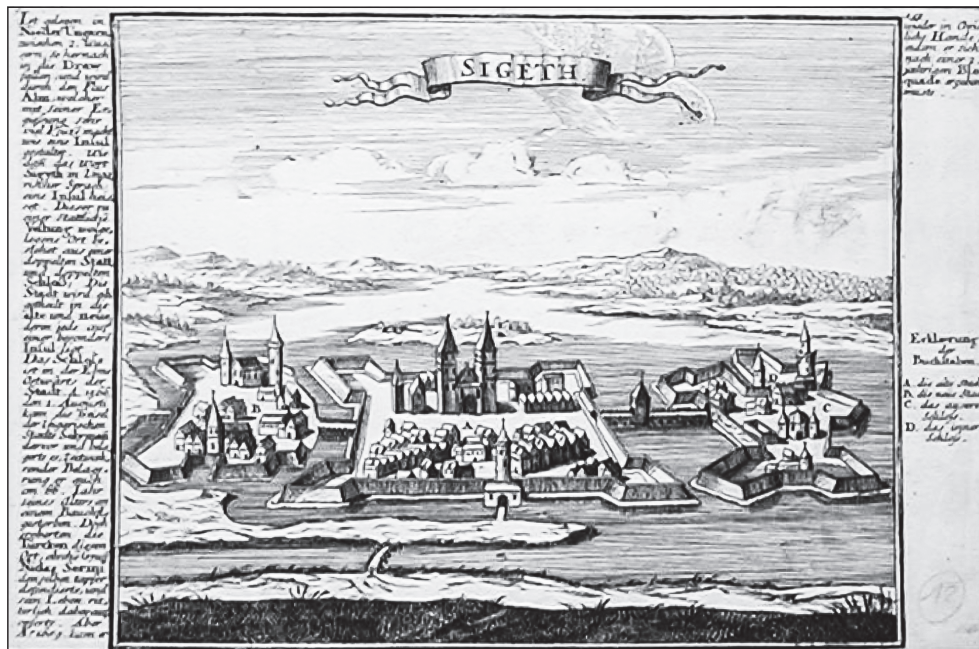
80 Nem zárhatjuk ki, hogy egyik alkalommal a közeli Szenyérre kívánt utalni a török írnok.

81 Korábban és a török szövegben is Lábad.

82 Az itt szereplő *hergele* szó elvileg vadlovat jelent, de itt inkább átlagos hátasokra gondolhattak.

83 A *java emini* általában a szökött állatok, kóborlók után fizetendő összegek beszédésével foglalkozott.

mirlivának kijelölt átkelőknél, amikor elkapják őket, szedjék be tőlük a mirliva számára a törvény szerinti átkelési díjat. De ezzel az ürüggyel ok nélkül ne zaklassák a kereskedőket, mondván: „árut⁸⁴ csempésztél a hídnál, az illetékfizetésnél (bádzs) és a vámnál (gümrück)!”

Bodenehr Gabriel: Sigeth. (Szigetvár). (Augsburg). 1720. rézmetszet

84 Az eredetiben lévő *eszbáb* szó máskor szűkebb értelmű: „ruhanemű”, „élelem”, „holmi”. Itt azonban minden portékára vonatkozik.

I (Nagy) Szülejmán szultán és minden muszlim kalifája (1520–1566) 72. évében járt, amikor 1566 nyarán hetedik hadjáratát vezette a Magyar Királyság ellen. Szeretett feleségének, Hürrem szultánának az elvesztését az elmúlt években sem tudta feldolgozni, meggyengült szervezete nehezen viselte el a hosszú út fátalmait, ezért testben és lélekben megtörtén érkezett Szigetvár falaihoz. Az is nyugtalanította, hogy sokszoros túlerőben levő hadserege egy hónapja nem boldogult a maroknyi védővel. Végül szeptember elején Zrínyi Miklós várkapitány és horvát bán megmaradt embereivel a belső várba szorult. Közelinek látszott a győzelem, amikor a mindenre elszánt őrség felgyújtotta a rommá lőtt erősséget és 7-én kitört a várból.

Sok év múlva a dédunoka, Zrínyi Miklós eposzba foglalta a hősi küzdelmet, és megénekelte „szultán Szulimánnak” Szigetnél történt halálát:

„Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tízet ottan levág császár segítségét,
Így császárnak osztán Zrini szólni kezdett:

»Vérszopó szelindek, világnak tolvaja,
Telhetetlenségednek eljűtt órája;
Isten bűneidet tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eb, örök kárhozatra.«

Így mondván, derékban ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá;
Átkozódván lelkét császár kiindítá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak,
Ez az ő nagy híres hatalmasságának,
Az Isten engedte gróf Zrini Miklósnak
Dicséretit ennek hatalmas próbának.”

(SZIGETI VESZEDELEM. CSÁKTORNYA, 1647–1648 TELE)

A költő Zrínyi így ír munkája előszavában: „Zrini Miklós kezének tulajdonítottam szultán Szulimán halálát: horvát és olasz cronikábul tanultam, az törökök magok is így beszélik és vallják.” Mások másképpen tudták. A Sziget környéki falvak hagyománya szerint az ostrom idején egy hársfa állt nem messze a vártól, és annak árnyékában szemlélődött a szultán, amikor a védők oda tévedt ágyúgolyója megölte. Nem így történt, de a helyiek és maguk a törökök is erősen hitték, azért nagy kegyelettel viseltettek a fa iránt.

A szultán halálának valóságos okát nem ismerjük. Istvánffy Miklós történetíró (1538–1615) „has folyást” (vérhas) említ a *Magyarok dolgairól írt históriájában*,

de máshol olvashatunk végelgyengülésről és szívelégtelenségről is. Ami biztos: Szülejmán két nappal Szigetvár eleste napján, szeptember 7-án hajnalban tért meg Istenéhez. Az is tény, hogy Zrínyi Miklós két nappal utóbb halt hősi halált az utolsó összecsapásban, miután egy janicsár puszkagolyója mellett, egy nyílvesző homlokon találta.

Szülejmán elhunytát gondosan titkolta legszűkebb környezete. Szokollu Mehmed nagyvezír állítólag megfojtatta a szultán orvosát, nehogy kibeszélje a tényeket, írnokának pedig megparancsolta, hogy továbbra is az uralkodó aláírásával ellátott parancsokat fogalmazzon meg a hadseregnek, köztük a szeptember 7-i döntő rohamra szólót. A nagyúr belső szerveit eltávolították, és sátora alatt tisztességgel eltemették, holttestét bebalzsamozták. A győzelem után úgy szállították kocsijában Belgrádba, majd Isztambulba mintha élne. Halálát csak szeptember 29-én jelentették be hivatalosan.

Szigetvár eleste után csaknem 98 évvel, 1664 februárjában járt a hős várkapitány dédunokája és Esterházy Pál az Oszmán Birodalom részévé lett erősség közelében. Zrínyi Miklós 44 évesen már jeles politikus, katona és költő volt. Számos magas tisztség viselője: horvát-szlavón bán, dunántúli országos főkapitány, a császári állandó hadsereg első magyar tábornoka, aki 1661-ig megírta fő hadtudományi és politikai műveit. A fiatal, 29. évében járó Esterházy szinte csak pályája kezdetén állt. Igaz, már 17 éves ifjúként Pápa főkapitánya, miután a korábbi tisztségviselő, László bátyja 1552-ben elesett a törökökkel vívott vezekényi csatában, két év múlva a tűzkeresztségen is átesett az egyik magyar-török összecsapásban. Katonai tapasztalatait végvári harcokban szerezte, azok elismeréseként kapta meg 1663-ban a főstrázsamesteri (örnagy) kinevezést. Természetes, hogy a 15 évvel idősebb Zrínyi Miklóst gyermekkorától nagy tisztelettel övezte, később katonai, emberi és költői példaképének tekintette. Szinte elragadtatással írt róla, amikor az 1663. évi háború nyitányaként Vat falunál megrendezett hadiszemlére emlékezett: „Másnap (szeptember 9.) reggelre kelve megérkezett a hősök hőse, Zrínyi Miklós gróf, horvát bán, akit attól a naptól kezdve mindvégig mindenkinél jobban szerettem.” Barátságuk néhány hónap múlva, az együtt végigharcolt úgynevezett téli hadjáratban elmélyült.

Zrínyi a nagy vállalkozás előkészítését már korábban elkezdte. A támadó háború szükségességét pártolók közreműködésével megszerezte I. Lipót német-római császár és magyar király, valamint a török ellenes Rajnai Szövetség támogatását, mozgósította a horvátországi hadakat, a Mura vidéken tartózkodó német csapatokat és meghívta a magyar főurakat is. Esterházy Pált 1663. december 30-án kelt levelével kereste meg. Kérte, hogy „értsen egyet Bottyány (Batthyány) Kristóf komám urammal és coniungálja vele magát (csatlakozzon hozzá) s jűjjün el együtt úkegyelmével [...], hozzon mind gyalogot, mind lovast mentül többet [...]” Azután így folytatta: „[...] ha az Isten kegyelmes szemmel nézni fog reánk, most egyszer kell megrontanunk úgy azt a darab Törökországot (ti. az Oszmán Birodalom által meghódított Délkelet-Dunántúlt), hogy sok esztendeig azután had reánk ne jűhessen.” Esterházy Pál azonnal csatlakozott 3000 emberével, mert családjának hagyományai és egyé-

ni meggyőződése egyaránt a török kiűzésére sarkallta. A magyar főurak és Zrínyi horvát–magyar csapatai, a Wolfgang Julius Hohenlohe vezette rajnai kontingens, valamint német birodalmi segélyerők és egy bajor ezred – gyalogság, lovasság és tüzérség –, összesen 22 000–23 000 fő vonult fel a Berzence közelében kijelölt gyülekezőhelyre.

Az Európa osztatlan elismerését kiváltó katonai vállalkozás mindvégig ellenséges területen, a Kanizsa–Szigetvár–Pécs–Siklós vonal és a Dráva között zajlott le. Az 1663. január 21-én indult és 1664. február 13-án befejezett hadjárat résztvevői oda-vissza 460–490 kilométert tettek meg, birtokba vettek öt török palánkvárát rövid ostrommal vagy kapitulációval (Berzence, Babócsa, Barcs, Türbék, Segesd), felgyújtották a Dárda–Eszék között épített 6 kilométer hosszúságú tölgyfahidat, elfoglalták, majd felégették Pécs külső- és belső városát, valamint Baranyavárat. Ezzel a délkelet-dunántúli vilajet székhelyet, Kanizsát sikerült dél felől félkörívbe fogni és megfosztani – legalábbis időlegesen – a Dráván túli utánpótlás lehetőségétől.

A téli hadjárat két alapélménnyel szolgált Esterházy Pál számára. Egyrészt közelebbi kapcsolatba került Zrínyi Miklóssal, és alaposabban megismerte a hadtudományi munkáiban kifejtett elgondolásait. Másrészt a korábbi végvári portyák után itt látott először igazi háborút, itt gyarapodott katonai szakértelme a hadseregellátást, a várostromot, a kapitulációs tárgyalást, a hídégetést és a városrészek felgyújtásának módját illetően. Mindezt később megörökítette Mars Hungaricus című latin nyelvű munkájában, amely egyúttal tisztelgés a korabeli köztudatban Magyar Marsként élő Zrínyi Miklós előtt. Emellett – kisebb pontatlanságoktól eltekintve – elsőrangú forrása az 1663–1664. évi eseményeknek. Hitelességét eredeti dokumentumok és a szerző jelen valósága biztosítják. Így szól erről a szerző az olvasónak: „Hogy pedig ne kételkedj írásom igazságában, tudd meg, hogy ennek a véres háborúnak, ha nem is mindig és mindenütt, mégis túlnyomórészt szemtanúja voltam. Amikor pedig úgy adódott, hogy nem lehettem ott, a történelekről csakis a leginkább hitelt érdemlő, s egyúttal jelenlevő személyek írásaiból és jelentéseiből szereztem tudomást. [...] nincs egyéb céloom ezzel az emlékirattal, csak az, hogy bármely megtörtént dolgot, amennyire csak lehetett, híven elbeszéljek; [...]”

Valóságbrázolása és információgazdagsága nemegyszer párosul remek íráskészséggel, ami élvezetes olvasmányá is teszi munkáját. Ezt tapasztaljuk Szigetvár leírásakor. Barcs elfoglalása után gyors ütemben haladtak tovább, „s miután az egész nap (ti. január 26.) a mocsarakon való átkeléssel telt el” – írja – „végre megpillantottuk Sziget híres-nevezetes várát. [...] Alaposan megerősített hely, amelyet négy szabályszerű, téglából épült s egy ötödik, háromszor olyan erős bástya vesz körül; teljes egészében belemerül a mocsárba. Van egy vizesárokkal elválasztott, négyszögletes külső vára is, amelyben igen magas kőtorony látható. Utána következik az ugyancsak körülövezett város, amelynek semmi összeköttetése sincs a külső várral; ez is minden oldalról a vízbe merül, úgy hogy egész Sziget, amelyet a mocsarak úgy vesznek körül, mint valami tó vize (az Almás patak kiöntései – V. J. J.), ezáltal szinte bevehetetlen; egyetlen vízzel körülvett látomás, amelyből mint valami roppant nagy

tengerből falak és tornyok emelkedtek ki.” Szinte semmi nem változott azóta, hogy majdnem 100 éve Szülejmán megostromolta a várat.

A sereg aznap a szomszédos Istvánd faluban tartózkodott. Az őrség ostromra gondolt, ezért csűröket és házakat gyújtott fel a városban saját tüzérége szabad kilövésének biztosítása és a támadók fedezékeinek felszámolása céljából. Eltorlaszolták a kapukat, ágyukat vontattak a falakra, a nőket és a gyermekeket a belső várba küldték. Mindez feleslegesnek bizonyult, mert Zrínyi és Hohenlohe nem akarták megostromolni az erősséget, hiszen nem rendelkeztek ostromtüzérséggel, csak tábori ágyúkkal, amelyek közül – miképpen Esterházy írja – „a legnagyobb [...] sem vetett ki hatfontos (3 kg. – V. J. J.) golyónál nagyobbat. Mégis akkora riadalmat keltettek az őrségben, hogy az január 27-én hajnalban hatalmas ágyútüzet zúdított a belső vár keleti oldalánál Pécs irányába távozó szövetségesekre. Esterházy megjegyzi: „ám kevés kárt okoztak”. Az észéki híd és Pécs városának elhamvasztása után, visszatérően, mégis összemérték kardjukat a szigeti törökökkel. Február 9-én haladtak el ismét a vár mellett, amikor a védők különítménye rajtaütött Hohenlohe katonáin és levágott közülük néhányat. Csak a segítségükre siető társaik mentették meg a bajba jutottakat: meghátrálásra kényszerítették az ellenséget, amely kisebb veszteséggel visszavonult. Esterházy megemlíti, hogy a csetepaté közben a németek kis híján harcba keveredtek Batthyány Kristóf lovasaival, mert törököknek nézték őket ruházatuk és felszerelésük hasonlósága miatt.

Szigetvártól 4-5 kilométerre, északkeletre emelkedett az a domb (szőlőhegy), ahol 1566-ban állt a szultáni sátor, és a hagyomány szerint eltemették az ostrom közben elhunyt Szülejmán belső szerveit. Nyolc évvel később a nagyvezíri tisztséget tovább viselő Szokollu Mehmed márványból faragott türbét (sírkápolna) és mecsetet (imahely) építtetett a hamvak fölé II. Szelim szultán (1566–1574) jóváhagyásával. A mecsethez dervis kolostor tartozott, amelynek első sejkje (vezető) a mosztári származású iszlám hittudós, Ali dede (atyja) volt. Hamarosan kaszárnya létesült a mecset szomszédságában, ahol a Szigetvárból kirendelt őrség teljesített szolgálatot (1619-ben 63 fő). Végül szabálytalan ötszög alakú palánkfalal, négy ó-olasz bástyával és két kisebb rondellával, továbbá háromnegyed részben várárokkal és felvonóhíddal vették körül az épületeket a hódoltságban is gyakran portyázó magyar végváriak rajtaütései ellen. Az emlékhelyet nagy tiszteletben tartották a muzulmánok, miként Esterházy Pál írja a Mars Hungaricusban: „még Ázsia országaiból is nem kevés török jött ide kegyeletét leróni”.

A kegyhelyet és a szomszédságában 1576 után kialakult oszmán települést a türbe épületéről magyarosan Türbék-nek nevezték. (Ma inkább Turbék formája él a köztudatban.) Zrínyi Miklós katonáinak első szigeti „látogatásakor”, 1664. január 27-én, a türbéki szőlőhegyen történeteket így beszéli el Esterházy Pál: „[...] hogy katonáink ne henyéléssel töltsék az időt, néhány lovascsapatot a kis Türbék várának bevetelére küldtünk. Ezek, sebesen odalovagolva, egyetlen rohammal nekikezdték az ostromnak. Kevés ellenállásra találtak s részben levágták, részben megfutamtották, az ellenséget”, a türbét feldúlták, az erősséget porrá égették. Kiegészíti – és

részben kiigazítja – a Mars Hungaricus információját Zrínyi egyik tisztjének levele, amelyből kiderül, hogy a portyázók a „[...] török seiket avagy püspököt levágták, sok körülötte levő tanuló hótikkal (egyházi személyek – V. J. J.). Intendáltak (szándékozták) itten Szulimánt kiásni, de az Úr (ti. Zrínyi Miklós) nem engedte, mondván Alexanderként: »Non venimus contra mortuos, sed vivos (Nem halottak, hanem élők ellen harcolunk.)« Evlja cselebi (1611-1681), híres utazó 1664 nyarán járt Türbékben. Útleírása megerősíti a levélíró, mert megemlíti, hogy Zrínyi katonái felégették a palánkvárat, de a türbe padlóját és falait borító drága, keleti szőnyeget és a gyertyatartókat a helyükön hagyták, csupán a kupola tetejének aranyos díszét vitték magukkal.” Elgondolkodtató, hogy a Türbék elleni támadást Zrínyi Miklós török származású kiváló katonája, a nemrég Berzence kapitányának kinevezett Kis Farkas vezette, aki elesett az 1664 nyarán folytatódó háborúban. A sírkápolnát valójában Szigetvár későbbi császári parancsnokának, Gabriele di Vecchinek az élelmezési tisztje, Gallo Tesch rontatta le 1693 táján, hogy pénzzé tegye márványlapjait és tetőzetének ólomlemezeit.

A türbe és Türbék sokáig bizonytalan, vitatott történetét remélhetőleg tisztázzák a 2014 óta intenzíven zajló ásatások a Szigetvártól 4-5 kilométerre eső dombon. A feltárások alapján úgy tűnik, hogy Szülejmán türbéjének és a hozzá kapcsolódó épületegyüttesnek az alapjait találták meg a turbék-zsibóti szőlőhegyen.

Szülejmán testének nyughelye sosem volt vitatott. Azt maga a szultán készítette el 1550–1557 között Szinán (vagy Mimar Koca Sinan) építőmesterrel Isztambulban. A nyolcszögletű, árkáddal és oszlopokkal tagolt épületet négy minaret veszi körül, amelyek jelezik, hogy Szülejmán a negyedik isztambuli szultán. A minaretek erkélyei arra utalnak, hogy Szülejmán a tizedik szultán az Oszmán dinasztiában. A mecsetben Szülejmán mellett családtagjai kaptak helyet: felesége, Hürrem, leányuk, Mihrima és a szultán nővére, Aszije. Az északi falnál nyugszik Szinán, a „Nagy Építész.” Remekbe szabott művének homlokzatán egyetlen évszám látható: 1566.

FEHÉRDY IVÁN: A NAGY-ALFÖLDTŐL MONTREÁLIIG

(Részlet a szerző önéletrajzi írásából)

Egy szép vasárnap délelőtt az egyik barátom családjával nagy sétát tettünk a budai hegyekben. 1955-öt irtunk. A Vörös Csillag szálloda teraszán leültünk egy pohár sörrre, ahol idős barátom, Ödön bácsi – nagy barátja az asztrológiának – többünknek jósolt. Meg kellett mondanom, hogy hol és mikor születtem és még egy csomó kérdést tett fel. Aztán jegyzeteibe merült.

Hirtelen rám néz, arcán valami furcsa kifejezés, és a következőket mondja:

– Jövőre elhagyod Magyarországot és tengerentúlra mész.

Csaknem elnevettem magam. Rákosi volt a diktátor, és fegyveres pribékjei drótsövénnyel és aknazárral tették lehetetlenné a határátlépést. Ödön bácsi folytatta.

– Új életed megkezdésénél már az első hónapokban válaszút elé kerülsz. Egész életedre kiható döntést kell hoznod. Ugyanis választanod kell majd egy gyors meggazdagodással járó, de bizonytalan kimenetelű jövő és egy kevésbé színes, komoly munkát igénylő, de maradandó értékeket ajánló élet között.

Megköszöntem Ödön bácsinak a jóslást, amit én nem vettem komolyan, itunk még egy pohár sört és az egész ügyet el is felejtettem. Két év sem telt el, és újra eszembe jutott. Akkor már Kanadában voltam, és minden pontosan úgy történt, ahogy azt Ödön bácsi megjósolta!

*

1956. október 23-án a budapesti Műegyetem diákjai tüntetést szerveztek a lengyel Bem tábornok szobrához, aki az 1848-as szabadságharcban a magyarokkal együtt harcolt az osztrákok megsegítésére hazánkba törő orosz seregek ellen. Ezek csatlakoztak a felvonulókhoz és a tömeg hamarosan több tízezerre nőtt.

A tüntetés békésen kezdődött. A nép boldog volt, hogy most végre ott vonulhat a főváros utcáin kifejezve magyarságát nemzeti színű zászlók alatt és hazafias dalokat énekelve. A hangulat azonban egyre feszültebb lett, szinte érezni lehetett, hogy az eddigi évek alatt lefojtott keserűség ki fog törni valamilyen formában.

A Parlament előtti téren több százezres tömeg gyűlt össze hangos szóval követelve, hogy a kormány egyik minisztere, Nagy Imre, legyen a miniszterelnök. Nagy is kommunista volt, de sohasem tartozott Rákosi bizalmasaihoz, és ismert volt arról, hogy magyar szocializmust akart, amelyik átvinné a helyét a jelenlegi szovjet típusú kommunista rendszernek.

A Parlament előtti felvonulással egyidejűleg másik tömeg gyűlt össze a Magyar Rádió székháza előtt. Egy diákokból és munkásokból álló küldöttség kért bebocsátást az épületbe. A kommunista kormánnyal szembeni követeléseik listáját akarták beolvasni a rádióba. Kérésüket megtagadták és a küldöttség tagjait letartóztatták. A tömeg erre megrohanta a Rádió épületét. A rendőrség és a biztonsági szolgálat ÁVO-sai tüzet nyitottak az emberekre. Többen meghaltak. Ez volt a fordulópont, mikor a békés tüntetés demokratikus jogok érdekében egy pillanat alatt forradalommal változik.

A Rádiót ostromló tömeg néhány óra alatt több ezer emberre nőtt. Katonák csatlakoztak a tüntetőkhöz, teherautók hozták a puskákat és géppisztolyokat a fegyvergyárakból.

A Szabadságharc megkezdődött!

*

1956. október 23.

A piliscsabai HÉV hét óra körül futott be a Margit híd budai hídfőjéhez, ahol a végállomása volt. A hídon hatalmas tömeg vonul Pest felé. Énekelnek, nemzeti-színű zászlókat lengetnek, mindegyik közepéből kitépve a vörös csillag. Leugrom a vonatról, beálllok az emberek közé és sodródok velük, teljesen a hatása alatt ennek a mágikus, mámoros érzésnek, amely mindenkit a hatalmába kerített.

– Vesszen az ÁVO, vesszen Rákosi és Gerő! – ordítja a tömeg, s mindenki nézi a mellette menetelőt, ragyognak az arcok, szinte nem hisszük, hogy ez valóság, hogy ezt kiabálhatjuk! Ahogy hallom, megyünk az Országház elé, ahol Nagy Imre fog beszélni hozzánk. Ő kell, hogy vezessen minket, újra szabadok leszünk tízéves brutális szovjet kommunista elnyomás után!

Az Országház előtt több százézeres tömeg. Sinkovits a *Talpra magyart* szavalja az egyik erkélyről, és mi vele együtt kiáltjuk a refrént, „esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!”.

Végre megjelenik Nagy Imre és üdvözlésében minket elvtársaknak szólít. Egy emberként zúg fel a tömeg:

– Nem vagyunk elvtársak!

Nagy Imre józanságra int. De mi megrészegedtünk a szabadság gondolatától, amelyet, úgy érezzük, hogy a markunkban tartunk most, és nem akarjuk kiengedni birtokunkból.

Emberek rohannak lélekszakadva a Belváros felől és percek alatt mindenki tudja a téren, hogy a Rádiónál ölik a magyart! Én is futok a többiekkel a Bródy Sándor utca felé, ahol a Magyar Rádió székháza van. A Rákóczi útnál már lehet hallani a lövöldözést. Ki lő kit? Honnan van nekünk fegyverünk? A Múzeum körúton magyar katonai teherautók állnak tele fiatal honvédekkel.

– Ne üljetez itt, gyertek velünk, hozzátok a fegyvereiteket! – ordítom én is feléjük, és öklömmel döngetem az egyik teherautó ajtaját.

– Nem adtak nekünk fegyvert, mi újoncok vagyunk! – hallom az egyik hangját, majdnem sír a méregtől.

A Rádió előtt perognak a fegyverek, és mint megtudtam később, Csepelről jöttek munkások puskákkal, sőt géppisztolyokkal több teherautón, amikor pillanatok alatt elterjedt a felkelés híre. Ennyit a sokat szidott Vörös Csepelről!

Átmásztam a Múzeum-kert kerítésén, és a fák között egészen előre osontam, közel a tűzharchoz. Meg se kértem senkit, hogy valaki adjon nekem is fegyvert, mert a legegyszerűbb kiképzés hiányában csak a mellettem levők életét veszélyeztettem volna!

A Múzeum-kertből és a környező épületek kapualjaiból a ballonkabátos, svájcisapkás szabadságharcosok állandó tűz alatt tartották a Rádió épületében meghúzódó ÁVO-sokat. Azok csak szórványosan lőttek vissza, nyilván fogytán volt a lőszerük.

Mentőautó jön nagy szirénázással, vöröskereszt az oldalán. A Rádióhoz siet, pillanatra lelassít a sarkon. Ma sem tudom, hogy honnan jött az ötlet, de közülünk két fiatalember kinyitja a kocsis hátsó ajtaját. A mentőautó megrakva fegyverekkel és lőszerrel. Nem tudom tisztán kivenni, hogy mi történik, csak állati ordítást hallok. Most valahonnan fényt kap a kocsis eleje és látom, ahogy szinte kitépik helyükről a vezetőt és a társát. Rúgja, tapossa őket a tömeg, puskatusok emelkednek a levegőbe. Két emberroncs, véres massa marad az utca kövezetén. Úgy érzem, hánynom kell, kapaszkodom az előttem lévő fába. A ballonkabátom bal oldala csupa vér, egy pillanatra azt hiszem, hogy én kaptam lövést.

A Múzeum körúton egyre több a teherautó, valaki kiabál, szervusztok, megjöttek az emberek a Lámpagyárból! Az Üllői útnál is hallok lövöldözést, nyilván az ÁVO-sok jönnek, hogy felmentsék a Rádiót.

– Segíts, öcsi, rakd tele a zsebeidet – fogja meg a vállam egy középkorú férfi és egy nyitott lőszerládára mutat. Boldogan belemarkolok, végre aktív szerepet kaptam, és telerakom az összes zsebemet lőszerrel. A Kálvin tér sarkán egy bérház kapualjához futunk, megbújva egy-egy pillanatra a házak szögleteinél, mert valahonnan lövik a teret. Nyolc-tíz szabadságharcos ölel át a kapualjban, meghoztuk a muníciót!

Reggel megyek csak haza, át Budára, a Kosztolányi Dezső térre. Csend van, vihar előtti csend! A hídfőnél civil ruhás ÁVO-sok igazoltatnak mindenkit, aki át akar menni a Duna egyik oldaláról a másikra. Motozás, ki kell forgatni a zsebeket. Valakit előttem visznek el, röpcédulát találtak a szerencsétlen egyik zsebében! Most én vagyok a következő.

– Fordítsa ki a zsebeit! – gyűlölet sugárzik a karvaly orrú szeméből, ahogy észreveszi a vérfoltot a kabátomon. Tudja pontosan, hol lettem véres. – A két farzsebét is, de csinálja ütemesebben!

– Jóska, az őrnagy elvtárs hívát! – szól ide a társa. A karvaly orrú meglök, hogy mehetek. Megyek, hulla sápadtan, jobb kezem még a farzsebben, amit ki kellett volna fordítanom. Már átértem Budára és még mindig markolom a puszkagolyót, ami tegnap estéről véletlenül a zsebemben maradt.

*

Egész éjjel dübörögtek a tankok, az oroszok megszállják a fővárost. Egyre több helyen lángolnak fel a harcok, a forradalom terjed. Az egész város lakossága tünet, mindenkiből elemi erővel tör ki a tíz éve lefojtott gyűlölet a kommunisták és a szovjet csapatok ellen. Tízezres tömegek járnak az utcákat, félig be vagyok már rekedve, ahogy ordítom a többiekkel: – Vesszen az ÁVO, hazudik a rádió!

Valaki mondja, hogy nagy tüntetés van az Országház előtt. – Gyerünk! – mondom magamnak és rohanok végig a Nádor utcán, hogy valamiből ki ne maradjak!

Lövéseket lehet hallani az Országház felől, géppisztoly ropogást, sikoltozás, kiabálás vegyül a fegyverek zajába. Valaki onnan rohan errefelé és megfogja a vállamat. Kabátja félig leszakadva, arca csupa vér.

– Ne menj oda, fiú, az ott egy mézárszék! Az ÁVO-sok géppisztollyal lövik a tömeget.

Mások is rohannak az Országház felől, többen sebesülteket támogatnak. Valóban örültség lenne, ha tovább mennék! Így hát csak állok a fal mellett és kérdezem az embereket, hogy mi történt? Békés tüntetésnek indult. A tömeg csupán azt ordította, hogy vesszen az ÁVO, hazudik a rádió. Éljenezték Nagy Imrét. Váratlanul az egyik épület tetejéről megszólaltak a géppisztolyok. Mindenki rohanni kezdett a tér négy sarka felé. Az ÁVO-sok percekig pásztázták a tömeget, és amikor már csak halottak és jajgató sebesültek maradtak a téren, azokat kezdték szisztematikusan elnémítani. Még a szirénázva érkező mentőautókat is lötték. Ez nem gyilkosság volt, hanem mézárslás! 1956. október 25., a Parlamenti sortűz! Valival, feleséggel, akkor még nem ismertük egymást. Mint kiderült, ő is ott volt, 500 méterre tőlem. Valahogy megmenekült, ma is élő szemtanúja a kommunisták egyik legvéresebb tetteinek!

A forradalom alatt mindig akadt munka olyanoknak, akiknek nem volt fegyveres kiképzésük, hogy az első vonalban tudjanak harcolni. Egyik nap délután én is lelkesen ott ügyeskedtem a Móricz Zsigmond körtéren, ahol az útburkolat bazalt kockáit szedtük fel és barikádokat építettünk. Nem kérdeztem meg senkitől, hogy ezt miért csináljuk. Talán azért, hogy amíg az orosz tank lassan mászik át rajta, addig jobban lehet rá lőni, vagy fel lehet robbantani. Valaki biztosan tudta, hogy miért tesszük, de azt kell mondanom, hogy a forradalom alatt minden spontán történt, nem volt szinte semmi összehangolva. Hiszen a forradalom is egyik pillanatról a másikra robbant ki, nem volt előre megszervezve! Ez mutatja legjobban a magyar nép elkeseredését, be kellett következni a robbanásnak!

Szóval, feszítem fel a bazalt kockákat másik 20–25 fiatalemberrel, és hangyaszorgalommal építjük a barikádokat a tér egyik sarkában, ahol a Verpeléti út kezdődik. Rengetegen vannak mindenütt, csak egy beszédtema van: a forradalom! Nagy fekete autó téved be a térre valami fejessel a hátsó ülésen. Széles karimájú kalap díszel a fején. A sofőr most észreveszi, hogy szabadságharcos területre került és örült gyorsan megpróbál elhajtani. Szerencsétlenségére elüti az egyik fiatalembert a barikád előtt. Erre megvadul a tömeg, már eddig is gyanakodva figyelték az autót. Többen egy pillanat alatt ledöntik a barikád sarkát és elzárják a kocsit az útját a Verpeléti út felé. Repülnek a kövek. Fel akarják tépni az ajtókat! A vezető rükkvercbe kapcsol, félre kell ugrani, mert elseper minket! Hárman lógnak a hűtőn, próbálják betörni az ablakot. A vezető gázt ad, fel a járdára, egy fiatal ordít a fal mellett, és a kocsit valahogy kiér a Verpeléti útra és eltűnik a híd felé.

Sajnos, nem ez a kalapos volt az egyetlen azokban az időkben, aki megmenette a bőrét!

*

És a lehetetlen úgy tűnt, hogy sikerült – győztünk! Október végén a szovjet csapatok elhagyták a fővárost, az ÁVO-t felszámoltuk, megnyíltak a börtönök a politikai foglyok előtt. Megalakult az új kormány, Nagy Imre lett a miniszterelnök. De Budapest romokban hevert. Páncélosok roncsai, szétlőtt házak, törmelék mindennütt. Az Astoria sarkától elvitték a vöröskeresztes ápolónőt, aki ott feküdt holtan két napig. Az egyik összelőtt kirakatban egy nyitott láda állt, amelyben az áldozatok hozzátartozóinak gyűjtöttek. Száz forintossal lett tele a láda és senki nem nyúlt hozzá! Ilyen tiszta forradalma még nem volt a világnak!

De ugyanakkor jelen volt szemmel láthatóan a gyűlölet és a leszámolás. Szétlőtt szovjet tankok mellett az összeégett katonák tetemei. A Köztársaság téren lábánál felakasztva egy fára az ÁVO egyik őrnagya. Amikor én arra jártam az utcákon tétlenül ténfergő sok ezer emberrel együtt, az őrnagy már legalább egy napja halott volt. A szájába bankókat tömtek, nyakából egy tábla lógott: Így járnak azok, akik pénzért ölték a magyart! Mellőlem egy munkásember hirtelen odalép, artikulátlan hangon kiált valamit, majd beleköp a halott arcába. Egy másik, szép nyugodtan, csendben, szó nélkül odasétál, s nem köp, hanem belerúg a halott ÁVO-s őrnagy vállába. Valaki mögöttem tapsol.

Az most teljesen mindegy, hogy én, személy szerint, egyetértettem-e ezzel, amit láttam. A lényeg az, hogy nem találok jobb illusztrációt arra az elkeseredésre, a mélyen égő gyűlöletre, ami átjárta a magyar népet és megteremtette azt a légkört, ami a forradalom kirobbanásához, szabadságharcunkhoz vezetett.

November 1-jén autóstoppal lementem Ceglédre. Egy teherautó vett fel, amelyen öt fiatal géppisztolyos srác ment le a Kecskemét és Cegléd környéki falvakba, hogy kenyeret hozzon a főváros népének. Elképzelhető szüleim öröme, mikor beállítottam hozzájuk! Nagymamám abban az időben agyvérzéssel már állandóan ágyban feküdt, ő csak fogta a kezemet és egyfolytában sírt. Velem nem lehetett bírni! Tele voltam lelkesedéssel.

– Győztünk! Most kezdhethetjük egy szabad, új Magyarország építését.

Apu félbeszakított, mellettem alig tudott szóhoz jutni.

– Drága fiam, ez csak tűzszünet, a szovjet nyilván azt várja, hogy a Nyugat mit fog csinálni. Ivánkám, a két ceglédi orosz laktanya tele van tankokkal, katonákkal, csak a jelre várnak!

És akkor eszembe jutott, amit Budapest szélénél, Vecsésnél láttam ma reggel idejövet. A réteken beásva az orosz tankok százai, gulyáságyúk, sátrak, unatkozó katonák. Nyilván megvan ez a páncélgyűrű az egész főváros körül!

De nem voltam hajlandó a józan észre hallgatni és elfogadni azt a tényt, hogy mi egyedül, magyarok, a szovjet behemót ellen nem nyerhetünk!

Anyu egy gyár irodájában volt gépiró Cegléd határában.

– Vigyél ki holnap a gyárba, Anyu – fordultam hozzá –, beszélni szeretnék az emberekhez! Szüleim csóválták a fejüket, de Anyu megtette, összejött az összes munkás, lehettek vagy százan, hogy meghallgassák a hozzájuk érkezett első budapesti szemtanút.

Mint volt munkaszolgálatos katona, nekem nem volt kiképzésem, hogy fegyverrel tudtam volna harcolni, s így több időm volt, hogy mindent megfigyeljek! – kezdtem beszámolómat. Ez tetszett nekik. Fél órát beszéltem, szívták magukba minden szavam. Gondolom, hogy a többség Apumhoz hasonlóan szintén nem hitte, hogy miénk a végső győzelem, de lelkesedésemet látva arra gondolhattak, hogy talán kialakul majd valami, ami jobb lesz annál, ami eddig volt.

November 3-án délután már visszaérkeztem Pestre, és az első utam a Műegyetemre vezetett, ahol szervezték az önkénteseket. Olyan híreket hallottunk, hogy egy szovjet páncélos hadtest Záhonytól átlépte a határt és közeledik a főváros felé.

Másnap reggel 5-kor örült motorzúgásra ébredek. Rohanok le a bérház elé. A Bocskai úton és a Bartók Béla úton orosz tankok és páncélautók hosszú sora vonul a Belváros felé. Egy ablak nyitva valahol, hallom a rádiót. Nagy Imre szózatot intéz a magyar néphez.

Szóval bekövetkezett, visszajöttek az oroszok. A Nyugat nem mozdította még a kisujját sem!

Három vagy négy napig tartottak még a harcok a főváros különböző pontjain, aztán csend lett, és az ÁVO az orosz fegyverek védelmében megkezdte a megtorlást!

*

A szabadságharcot leverték! Ezrek és ezrek mentek ki Nyugatra, én egész hónapban vártam a csodát. Amerikai ejtőernyősök már nem fognak jönni, de az Egyesült Nemzetek még beküldhetik csapataikat. Semmi nem történt, és lassan ismét kezdtek lehúzni a vasfüggönyt a magyar börtön körül. Nem akartam elindulni Nyugatra, reméltem, hogy a forradalom hozott változást, megváltoznak a dolgok Magyarországon.

Felkerestem édesapám professzor barátját, ő hogy is látja a helyzetet? Van-e remény arra, hogy esetleg felvesznek egyetemre? Szomorúan rám nézett.

– Ivánkám, egyelőre felejtsd el, hogy te egyetemre kerülhetsz. Most a megtorlás következik és majd később, évek múlva, talán enyhül a helyzet.

Hát ez nem volt biztató, de még mindig nem tudtam elhatározni, hogy elinduljak én is át a határon. No, és hát nem utolsósorban itt voltak szüleim és Nani-kám is.

Egyik nap a Gellért-hegy tövében összeszaladtam egy volt muszos bajtársammal.

– Hova mész? – kérdezi tőlem.

– Kenyérért – mondom én. – És te?

– Dél-Afrikába – volt a válasz.

Mint egy járvány, mindenki megy, legalábbis beszél róla. Úgy gondolom, hogy valami jelre vártam, hogy el tudjam határozni, mit tegyek.

*

Kedden történt, december 4-én délelőtt. A Lenin körúton, a Néphadsereg színháza mellett (régi Vígszínház) kis csoportosulásra figyelek fel egy hirdetőoszlop előtt. Odamegyek, belevegylök a tömegbe és felküzdöm magam az első sorig. A hirdetőoszlopra valaki egy kézzel írott nagy plakátot tűzött.

– Szabadságharcunk nem bukott el! Hamarosan újra kezdjük! Tartsunk össze, magyarok! Halál a kommunista bitangokra!

Az emberek olvassák, minden szót magukba szívnak. Igen, talán még van remény! A gyilkosok még nem vették át végleg a hatalmat. De szólni nem mer senki, halálos csendben állunk.

Egy férfi lép ki a tömegből és a hirdetőoszlophoz megy. Bőrkabát, feje fedetlen, kockás sál a nyakában. Megmarkolja a plakát jobb felső sarkát és egy hirtelen mozdulattal letépi az oszlopról. Rátapos, megfordul és ránk néz.

Amíg élek, nem felejttem el a szemeit. Kegyetlenség ül bennük és gúny, kihívás. Tessék, itt van, lépjenek elő! Kinek van valami mondanivalója? Én vagyok a hatalom, nektek kuss! – mintha ezt mondaná.

Senki nem szól egy szót sem, senki nem lép oda, hogy számon kérje, mit csinált azzal a plakáttal, azzal a felhívással, ami nekünk szent! Állunk ott vagy ötvenen, mint egy farkas birka. Beleértve magamat is. Hová lett a forradalmi láng? Mindennek vége, kialudt a mécses.

Többen megfordulnak és lehajtott fejjel elindulnak. Hová? Hazafelé? Ki tudja. Lassan csaknem mindenki elmegy. Én is indulok. És ekkor a bőrkabátos hangosan felnevet. Végigfut a hátamon a hideg. És nem fordulok meg, és senki nem fordul meg, hogy odalépünk hozzá, megfogjuk a torkát, hogy valóban újra kezdjük, ahogy a plakát névtelen írója is mondta.

*

Az i betűre felkerült a pont.

Másnap reggel elindultam Kapuvárra, és december 7-én egy erdő szélénél átléptem az osztrák határt. Ott szemben, az erdő mögött húzódik a határ – mondta a favágók vezetője, és ahogy rápillantottam, mintha könnyet láttam volna a szemében. Akkor még nem értettem, hogy miért.

Tegnap este hozott minket össze a sors, amikor kopogásomra kinyitotta háza ablakát. Gyűrött kis papíron ajánlott hozzá egy budapesti barátom kapuvári ismerőse, hogy mutassa meg az utat az osztrák határhoz. Náluk aludtam, majd aztán kora reggel az egyik favágó átadta helyét és kerékpárját, hogy mint a csoport tagja biztonságosabban tudjak eljutni a határ- menti erdőbe, ahol dolgoztak.

Kanyarodott a dűlőút és én csaknem leszédültem a kerékpárról, amikor egy szovjet tank ágyúcsövével kerültem szembe. Két katona mosdott, egy harmadik revolverét tisztította, míg tisztjük borotválkozott és szappanhabos arcával barátságosan intett kis csoportunknak, mint amikor régi ismerősök találkoznak.

– Visszajöttek a disznók – mormogta valamelyik újdonsült barátom. Én szótlanul tapostam a pedált és lemondtam arról, hogy a megjegyzés kétszeresen találó

voltát megerősítsem. Újra fák között vezetett az ösvény nyílegyenesen, valahol ott messze volt az ígéret földje. Hirtelen, mint a délibáb alakjai, két ember közeledett.

– Józsi, azt hiszem, baj lesz! – szólt hátra az egyik favágó a csoport elején. Józsi, a vezető, elém került kerékpárjával, hogy takarjon, amennyire lehet.

– A párttitkár a faluból, húzódjék csak erősen mögém – suttogetta, bár még vagy száz méterre voltak előttünk. Lehúztam a sapkám és összehúztam magam a kölcsönkapott bekecsben, elbújva a csoport közepén, valami olyan megfontolásból, hogy ha én nem látok, akkor engem sem látnak. Balról haladtak el mellettünk, miközben én jobbról buzgón hajtottam a kerékpárt a csoport szélén.

Balra tisztás, néhány kis épület. Seholy egy lélek. – Ávós laktanya – közlik velem. No hát, nekem is csak ennyi kellett, azt se tudtam, hogyan siessek innen tovább! De nem ment az ilyen könnyen!

– Bemegyünk méretkezni – hallom a javaslatot, és már látom is, hogy az egész kis csoport bekarikázik az udvarra, ahol egy mázsa áll árván az egyik fa tövében. A falhoz támasztják a kerékpárokat és – mint akinek semmi nem sürgős – komótosan mérni kezdik egymást a mázsán. Majd szétmegyek az idegességtől, rohannék akár gyalog, csak már szabad földön lehetnék! Mi lesz, ha az ávósok visszajönnek? És majd ők fogják tovább folytatni a mázsálást, de úgy, hogy velem kezdik? Örültek ezek? De nem szólhatok egy szót sem, jó képet kell vágnom, sőt, az én súlyomra is kíváncsiak!

Végre tovább indultunk! Hamarosan az erdő széléhez értünk, ahol a csoport letelepedett és engem is invitáltak, hogy reggelizzek velük. Megköszöntem szépen, most inkább mennék! Visszaadtam a bekecsbet. Józsi, a vezető, megfogta a vállamat.

– No, jöjjön, megmutatom, hogy merre kell menni.

Elköszöntem a többiektől és kettesben továbbmentünk be az erdőbe. Kis emelkedőről lenézve megcsillant előttünk egy patak.

– Ez a határfolyó – mondta Józsi. – Biztosan talál majd egy rönkfát, hasaljon csak rá és lökje át magát a túlsó oldalra. Az egész patak nem szélesebb két méternél.

Ütött-kopott tárcám egyik rekeszében húzódott meg 200 forint, azt vettem elő és le akartam akasztani nyakamból a kis arany skapuláré érmet.

– Jóska bátyám, nagyon köszönöm, amit értem tett, ennyit tudok adni a segítségéért – hadartam el zavartan, de be se tudtam fejezni.

– Semmit nekem ne adjon, kérem, szívességből tettem – és most már tele lett a szeme könnyel. – De nagyon nehéz a lelkem, mert megint elveszítünk egy magyart!

Kezet fogtunk és elindultunk a fák között különböző irányban.

– A jó Isten legyen magával – hallottam utolsó szavait, és akkor már én is sirtam. De nem sokáig. A patak széléhez közeledve hirtelen megzörrentek a bokrok mellett, és kilépett elém egy farkaskutya. Nagyon szép állat volt, de nem erre gondoltam abban a pillanatban. Megmerevedtem, mint egy szobor, és csak pillantásom ölelte át a környéket a határőr ávósokat keresve, akikhez a kutya tartozott. A következő pillanatban ki is lépett elém az egyik, nevetett és öltözékéről ítélve egyáltalán nem nézett ki határőrnek.

– Ne féljen a kutyámtól – mondta barátságosan. – Csempészek vagyunk, éppen szalonnázunk. Tartson velünk!

– Majd legközelebb – hebegtem, mint egy idióta, mosolyt erőltetve magamra. – Most nagyon sietek. Rejtő Jenő regényeiben mondtak ilyen marhaságokat. Hirtelen belém vágott egy gondolat.

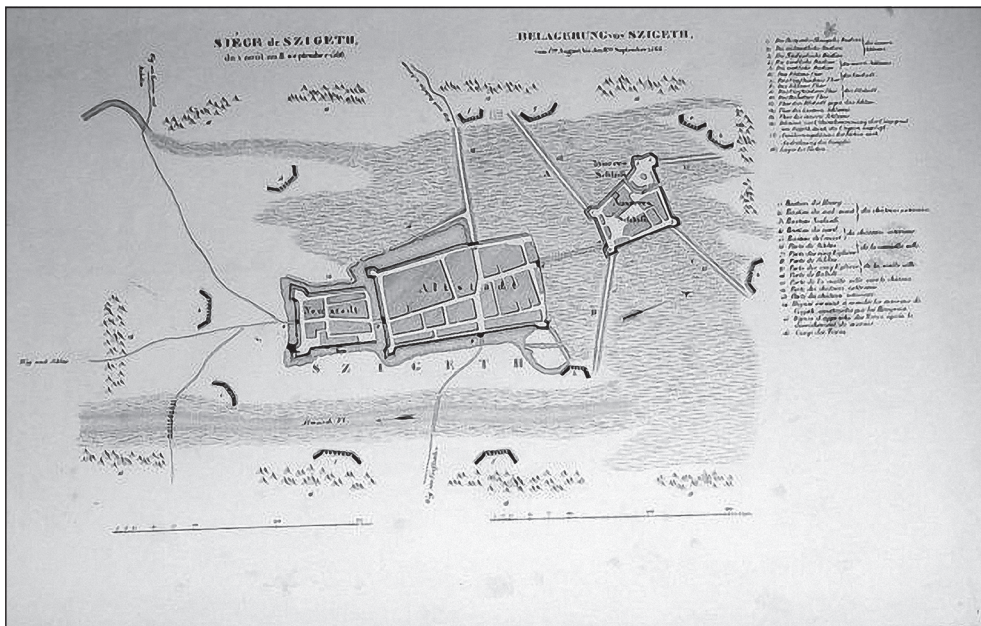
– Feladnának pár sort a szüleimnek, hogy jól vagyok és szerencsésen elértem a határt?

Készségesen bólintott, én két mondatot írtam egy cetlire és kemény kézfogással búcsúztunk. Egy pillanatig sem hittem, hogy szüleim meg fogják kapni üzenetemet.

Két perc múlva lent voltam a pataknál. A szürkés, zavaros víz szélén a parthoz simulva, mintha engem várt volna, egy méter hosszú, kétarasnyi széles rönk húzódott meg. Ráhasaltam, észre sem véve, hogy bakancsom, nadrágom, rövid kabátom ujjja, minden csupa víz lett.

Elrúgtam magam a parttól és a következő pillanatban már a túlsó oldalon találtam magam. Felrohantam a part kis emelkedőjén a szántóföldekig. A dűlőút szélén osztrák zászló volt letűzve. Nem látta senki, mikor megcsókoltam.

Örökre lezártam egy szakaszát életemnek és megnyitottam egy újat, nem tudva, csak remélve, hogy meg fogom találni, amit keresek.

Sziget térképe 1830-ból

Nagyapám sírját meggyalázták. 2006 volt. Négy évvel azelőtt halt meg, 2002-ben, amikor osztani és szorozni még talán nem is tudtam, nem fogtam fel a halálát sem igazán, nyugósen álltam a kiásott sírgödör mellett, tüszögve a fehér liliomokból áradó virággporfelhőtől. Antik zsebórát örököltem tőle, a maminál tartottam a vitrinben, egy ronda, sárgásbarna porcelán cukortartóban. Nem mertem magammal hordani, félttem, hogy elveszítem az egyetlen körvonalazható emlékemet.

2002-től 2006-ig négy halottak napja telt el: évente átlagban 20–25 csokor vágott virág, 8 fedett mécses, 5–6 koszorú kerülhetett a sírra. Ha a távoli rokonok útba ejtették a falut Debrecen felé, letettek a miénk mellé egy dísztelen tobozkoszorút, a legkisebb méretből. Nem szeretnek gyertyát gyújtani. Anyámmal gyújtottunk minden évben. 2006-ban azonban más dolgunk is akadt a sír körül. Le kellett mosni, amit ráfirkáltak. Sosem derült ki, kik tették. Tizenegy éves voltam, és nem sokat értettem az önkényuralmi jelképekből, nem érettem, miért hívja a község közepén álló kocka alakú épületet a mami tanácsházának, és a régi képeken miért van rajta egy vörös csillag. Mélyvörös, nem piros. Miből készíthették, hogy nem kopott róla a festék, nem rozsdásodott, és azóta vajon hová tűnt, kérdeztem magamban.

Hallottam róla, hogy egyszer huliganok átmásztak egy zsidó temető vastag téglafalán, és a héber írásos kőtáblákra fekete horogkereszteket fújtak. Könnyű volt kidönteni a régi sírköveket az ázott, októberi földből. Megrongáltak egy zsidó temetőt, a mellékes hírek között írta a megyei újság, a tettesek ismeretlenek, a sérült sírok száma egészen pontosan tizenegy. Az eset a hajnali órákban történhetett, a közelben lakók akkor ébredtek kutyaugatásra, mintha tompa puffanásokat hallottak volna – mást nem. Sírt rongálni észrevétlenül is lehet.

Nagyapám sírja a 10. parcellában van, oda felekezet nélkülieket temetnek. Első ránézésre alig lehet megkülönböztetni a katolikustól, de egy ilyen apró településen mégis látni, hogy a temető egyik felében imádkozó angyalszobrok vigyáznak a holtakra, a névtáblájuk mellett pedig fészületek emlékeztetnek a szenvedő Krisztusra. És a feltámadásra. Az egyszerű kőtéglalapok viszont csak neveket, évszámokat közölnek.

Nagy kőlap fekszik a test fölött, nem ültettünk oda krizantémot, bársonyvirágot, kis növésű tuját, muskátlit sem. A jobb oldalon van a papa, de a nevét középre írták, alatta nagyobb helyet hagytak az utána következő halott nevének. Dupla gránit sírkő, két vázával, mindkettőt olcsó művirágokkal tömtük meg, a mami pedig eldobta őket, és legalább két-három hetente vitt friss virágot. Az üres sírhely fölötti gránitlapot firkálták össze. 50–50 százalék esélyük volt rá, hogy eltalálják. Egy élénkpiros, szinte narancssárgás színű csillagot festettek a szív helyére, az alá írták: ávós.

Kérdeztem anyámat, mit jelent, hogy ávós, a gyomokat szedte ki épp a murvából, a tarackbúza volt a legmakacsabb. Hidrogénszőke, vállig érő haját szorosan összefogva hordta, de a copf kilazult a munkától, felnézett rám, a földes kezével húzta meg a hajgumit, bizonytalanul mondta, nem tudom. Ha nem jelent semmit, miért

írta ide valaki, kérdeztem. Nem tudom, ismételte anyám, biztos tévedés. Éreztem, hogy hazudik. Mami a poros, sűrű függönyt igazgatta, amikor megkérdeztem. „Ne foglalkozz vele, Gábris - az ő hangja nyugodtan és kimérten csengett, mintha nem hozzám beszélne, hanem egy idegenhez -, rossz emberek voltak, sírt csak rossz ember gyaláz. Nagyapád a kötelességét tette az ellenforradalom után. Nem tudott mást tenni. Nem ölt meg senkit.”

Évekkel később, kamaszként tudtam meg, börtönőr volt a Kisfogdában. Csak a hatvanas évek végén költözött Kisk.-ba, mikor elvette a mamit, kapott hivatalnok munkát a pártnál, épült a kockaház, két utcára néző ablakkal, palatetővel. Már fürdőszobájuk is lehetett. Az emberek mindig összekeverik az ÁVO-t az ÁVH-val, egyébként. Az ÁVO vált szimbólummá, így jár minden ávós, hirdette Budapesten a felakasztott hullákon a kézzel írt tábla.

Azért küldtek Pestre tanulni, hogy legyen belőlem valami. Mindenki csak élni akar, mondogatta anyám, jól élni, megélni. Informatikai szakközépbe küldött, hogy olyan szakmám legyen, ami az egész világon keresett. Jogot vált ki a jóléthez, az igazán jó élethez, útlevel, hogy költözhessek ide-oda, ahol többet és jobbat ajánlanak. Tanulj, és akkor nem kell foglalkoznod a történelemmel, oda mész, ahová akarsz, ezt is mondta anya. „Ne foglalkozz vele”, és akkor nincs. Ennyit tudnak tanítani nekem.

Az osztállyal minden évben a 301-es parcellához mentünk megemlékezni. Vettünk koszorút osztálypénzből, Gerényi tanár úr azt mondta, ez kötelességünk. Általában Tüchtig Andris, a legjobb és legrendesebb tanuló olvassa fel Faludy 1956, te csillag című versét, színésziessé és ripacszkodóan, persze az igazi neve nem Tüchtig volt, de gyakran használta ez a szót, ezért így csúfoltuk. „Ragyogj, ragyogj, ragyogj sírom felett”, a „ragyogj”-ot crescendóban mondta, de fátyolos hangon. Nem értett semmit az egészből, csak középpontban akart lenni, megfelelni a tanároknak, legszívesebben kitéptem volna a kezéből a papírt, hogy megmutassam, jobban is el lehet mondani.

Arra kértem Gerényit, hogy hadd olvassam fel én a verset. Félig papír nélkül, fel-felnézve osztálytársaim szemébe: „ezerkilencszázötvenhat, nem emlék, / nem múlt vagy nékem, nem történelem, / de húsom-vérem, lényem egy darabja, / szívem, gerincem.” Úgy hatottak a szavak, mint egy üstökös becsapódása; az üstökös a jel-telen sírba csapódik, kiobbantja onnan a holtat, átobbantja a Kisfogda földjéből a 301-es parcellába, aztán a felejtésből az emlékezetbe.

Reméltem, hogy egyszer megtudom a teljes igazságot. A Kisfogda már legalább fél igazság volt. Gyűlöljem, ne gyűlöljem a nagyapám, akiről alig van emlékem, az is csak olyan, hogy ágyban fekszik, mert régóta nagybeteg? Úgy döntöttem, inkább ’56-ot fogom szeretni, erő-ellenerő, hatás-ellenhatás. Kamaszos lázadásnak vették anyámék, majd elmúlik, remélték. A mami szűzmáriázott volna - de nem hitt benne, örökölt vallását is elfeledte -, amikor megjelentem az iskolában egy lukas zászlóval. Úgy éreztem, én a felkelők közt lettem volna. És idegesíteni akartam a felmenőimet. Gyűlöltem a hazugságot, a megalkuvást, a félrenézést: ezek a gerinctelen emberek sportjai.

Anyám vette rá a mamit, hogy beszéljen a fejemmel, mert ő már nem bír velem, egyre kevesebbet tanultam, hanyagoltam a számítógépeket, és az az örültség jutott eszembe ebben a pénzügyi helyzetben, hogy történész akarok lenni. Amikor anyám elment egy barátnőjéhez, legalábbis ezt mondta, mami behívott a konyhába. „Hülyeséget tanítanak az iskolában, külföldről pénzelt csócselék voltak. Fosztogattak, raboltak – sziszegte nagyanyám. – Most meg játsszák itt a tévében a megható zenét, szabadság hősei, mi? Csócselék. Majdnem tönkretették az országot, fel akarták borítani a rendet. Külföldről indították az egészet.”

Megszólalni sem tudtam az indulattól. Bevágtam magam mögött a konyhaajtót, nem sok híja volt, hogy ki ne törjön az üveg. Mami sütötte a házi szalonnát, ingerelt az illata, éhes voltam, de összeszorult a gyomrom. Felmásztam a diófára. Nem akartam vitatkozni vele, talán nem bírná a szíve. Tévhitekben él, megvezették. Csak a korabeli felvételeket kell nézni, hát ki lövetett bele a tömegbe? Nem, a papa nem lehetett ott, azokat majdnem mindet felkoncolták. Csak a forradalom után került Pestre, ezt megtudtam, kellett a karhatalomnak az utánpótlás.

Évekig nem hoztam szóba a témát. Néha, amikor Kisk.-ba mentem haza, elővettem az órát. Kiültem a széles ablakpárkányra, néztem az elhanyagolt kertet, a fenyegetően sötét fenyőfa meg-megmozduló ágait. A diófa alatt lehullott termése hevert zöld burookban, a mami nem szedte össze a gyér fűből, már nem tudott lehajolni. A szomszéd baromfiudvarban kapirgáltak a tyúkok, bezárva, de mintha mit sem tudtak volna a bezártságukról. Talán valakitől lopta ezt az órát a nagyapám. Parasztyereknek nem volt ilyen órája. Esetleg vette? Kapta? Visszaadnám annak, akié, pedig már rég halott lehet, elásnám a sírjában, vagy az unokáinak adnám.

Anyámék nem tudták rám erőszakolni az akaratukat, a kamaszos lázadás nem múlt el. Gerényi tanár úr segített felkészülni az emelt szintű érettségire. Sikert, történelmet tanulok, jó egyetemen, próbálom megtudni, mi történt a múltban. Csóró leszel, fenyegettek anyámék, nem költözhetsz el innen, bezáródsz Hungáriába, kinek kellesz majd a magyar történelmeddel, senkit nem érdekel a nagyvilágban Hungária, sem az, hogy te mit gondolsz. „Ne foglalkozz vele”, mi volt a múltban, a jövőbe nézz, így pöröltek velem sokat, lepergett rólam. El tudom dönteni, hogy mit gondoljak.

Mások gondolatai, tettei, bűnei nem az enyéim, ők nem én vagyok. Csak a testem egy része van belőlük, és kaptam tőlük egy történetet. Ettől félték, vallották be egyszer anyámék, hogy lesz egy gyerekük, akit hiába nevelnek jól, a lehető legjobban, mégis rossz útra tér. A Kisk.-i szomszédok nevetve köszönnek vissza, a bolond fiú, a kis forradalmár, máig így hívnak a hátam mögött. Állok a sír felett, mami ott van már a papa mellett. Orromban a szabadság liliomillata.

(A mű a *Mai szívekben 1956 forradalma* című pályázatra érkezett.)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Kollégák!

A Veritas Füzetek 3. köteteként jelent meg Hollósi Gábor *Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos visszaemlékezése az 1944-es mentesítésekre* című kötete.¹ A színvonalas munka hat önálló részből épül fel: bevezető tanulmány, Szilágyi László visszaemlékezése, dokumentumok Szilágyi László 1945 utáni igazolásáról és állásába való visszahelyezéséről, a mentesítési rendeletek közreadása, összeállítás az 1944. évi zsidókat érintő rendeletekről, és névmutató. A munka megjelenésének időszerűségét egyértelműen mutatja, hogy az 1944. évi mentesítések története számos vonatkozásban méltatlanul a feledés homályába merült annak ellenére, hogy 2012-ben Mester Miklós, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egykori államtitkára memoárjában² felidézte annak történéseit.

A kötet bevezető tanulmánya tisztázza a mentés, embermentés és a mentesítés közötti tartalmi és formai különbségeket. 1944-ben az üldözött zsidóság érdekében végzett mentés, embermentés, amely elsősorban a semleges országok és a pápai nunciatura embermentő tevékenységében öltött testet menlevelek (Schutzpass, Schutzbrief), védett házak, a nemzetközi gettó felállítása formájában, nemzetközi és hazai jogi szempontból egyaránt gyenge lábakon állt, és a hivatalos szervek gyakorta nem fogadták el ezen okmányok érvényességét. Ezzel szemben a mentesítés folyamata a harmincas évtized végétől törvényi, rendeleti alapon nyugodott, és az erről szóló hivatalos irat miniszteri aláírással jelent meg, a folyamat ügyintézését a Belügyminisztérium végezte. Ez utóbbi folyamatban játszott 1944-ben meghatározó, gyakorta kezdeményező szerepet Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos, a minisztérium Közjogi Osztálya Közjogi Alosztályának vezetője. Ez irányú tevékenységét hitelesen, részletesen mutatja be, tárja fel a terjedelmes, a második világháborút követően papírra vetett visszaemlékezése. Emellett ez a memoár nemcsak a Belügyminisztérium Közjogi Alosztálya mindennapi ügyintéző tevékenységébe enged bepillantást, hanem felrajzolja a minisztérium Sárvárra költözését követően az ott folyó munkát is.

A Szilágyi László (Nagybecskerek, 1897. június 1.) vezette Közjogi Alosztály az ország német megszállását követően – a nyilasok hatalomra jutásáig – a mentesítési tevékenységét az 1.730. és 3.040. számú miniszterelnöki rendeletek alapján végezte. Az előbbi rendelkezés a második világháborúban hősi halált haltak hozzátartozóit, és az országban tartózkodó külföldi állampolgárnak minősülő személyeket mentesítette a zsidótörvények és rendeletek hatálya alól. Az utóbbi jogszabály, amely kormányzói mentesítés elnevezéssel vált ismertté, a zsidó vallásúak és származásúak közül a tudományban, a művészetekben és a gazdasági élet különböző területein kiemelkedő tevékenységet végzett személyek mentesítését tette lehetővé. A Közjogi Alosztály feladata lett, hogy 1944 áprilisától, majd október második felétől döntésre előkészítse a mentesítések felülvizsgálatát, döntésre felterjessze az újabban

* A Elhangzott a Veritas Történetkutató Intézet 2016. október 20-i könyvbemutatóján.

1 Veritas – Magyar Napló. Budapest, 2016.

2 Mester Miklós: *Arcképek. Két tragikus kor árnyékában*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2012.

BOTOS JÁNOS: ÚJ TUDOMÁNYOS MUNKA AZ 1944. ÉVI MENTESÍTÉSEKRŐL

benyújtott mentesítési aktákat. Szilágyi László tevékenységének köszönhetően Jarross Andor belügyminiszter 580 család – közel 2 300 személy – mentesítését hagyta jóvá. Emellett elősegítette, hogy a pápai nuncius által előterjesztett mentesítési kérvények közül 80 család mentesítéséhez hozzájáruljanak. A miniszteri tanácsos a mentesítésekről soron kívül értesítette az érintett személyeket és hatóságokat, hiszen 1944. április 16-tól már zajlottak a gettósítások, és május derekán megkezdődtek a deportálások is. Több esetben az utolsó pillanatban menekültek meg az üldözöttek az elszállítástól. Emellett alosztályvezetőként kezdeményezője lett újabb mentesítési rendeletek kiadásának, illetve még 1941-ben az erdélyi szombatosoknak és leszármazottaiknak a zsidótörvények és rendeletek hatálya alól való kivonására irányuló jogszabályoknak. Személyesen adott tanácsot a hozzá fordulóknak, hogy milyen módon, hogyan fogalmazzák meg beadványaikat, hogy azok elbírálása eredményes lehessen. Szálasi Ferenc hatalomra jutását követően elérte, hogy jóváhagyják 501 személy mentesítését, és kísérletet tett egy további, 299 nevet tartalmazó lista jóváhagyására is. Szilágyi László 1944. október 15-ét követően maga is többször került olyan helyzetbe, hogy a szélsőjobboldali megtorlás áldozatává váljon. Ezért is kért és kapott Raoul Wallenberg-től menlevelet (Schutzpass), amelynek felhasználásával adott esetben semleges ország területére kívánt menekülni családjával együtt.

Szilágyi László tisztviselői hitvallása napjaink hivatalnokai számára is iránymutatásul szolgálhat. „Semmiféle, sem nyilas, sem fasiszta jellegű pártnak és mozgalomnak a tagja nem voltam, ilyen pártot és mozgalmat nem támogattam, azok célkitűzését és működését nem helyeseltem” – írta visszaemlékezésében. „A háborúba való belépés, a háborúban való további részvétel, vagy a tengelyhatalmak érdekében, avagy pedig a szövetséges hatalmak érdekei ellen propagandát sohasem fejtettem ki. Sem közvetlenül, sem tetteimmel, sem közhangulatot alakító magatartásommal közvetve az ország lakossága egy részének érdekeit sértő, a magyar alkotmány szellemével ellenkező jogszabályok hozatalában nem vettem részt, és azokat nem mozdítottam elő. Ilyen jogszabályok végrehajtása terén az érintett személyek helyzetén könnyítettem. Az ország lakosságának semmiféle része ellen sem izgattam gyűlöltre.”³

A Közjogi Alosztály vezetője és munkatársai nem voltak antiszemiták. Ennek a mentesítési akták elintézésével, felterjesztésével számos alkalommal tanúbizonyságot adták. Szilágyi László és munkatársai tettei is cáfolják azt a sokszor sommásan megfogalmazott vélekedést, történelmi álláspontot, amely szerint a két világháború közötti magyar tisztviselői kar teljes egészében a náci eszmék követője, antiszemita meggyőződésű volt. A valóság azonban ennél sokkalta árnyaltabb. Voltak olyanok, akik híveivé váltak a náciizmusnak, antiszemita nézeteket vallottak, de számosan voltak olyanok is, akik sem a náci eszméknek, sem az antiszemitizmusnak nem voltak hívei, és tetteikben, napi közhivatalnoki munkájukban a pártatlanság, a jogszerűség, és gyakorta az elesettekkel való rokonszenv, azok támogatása alapján jártak el. Ezek sorába tartozott Szilágyi László, és tartoztak az alosztálya munkatársai is.

3 Hollósi Gábor: i. m., 57.

Ez a fajta meggyőződés nem volt idegen egy olyan minisztériumban, amelyet Keresztes-Fischer Ferenc vezetett, aki, amikor kellett, fellépett a szélsőjobboldallal, a nyilasokkal szemben. Az sem véletlen, hogy Keresztes-Fischer Ferencet, mint aktív minisztert hurcolták el a német megszállást követően a náci biztonsági szervek, és útja – számos két világháború közötti politikussal, tisztviselővel együtt – a mautauseni koncentrációs táborba vezetett.

Szilágyi László elkerülte a letartóztatást, a koncentrációs táborba hurcolást, noha a zsidóságról vallott nézetei és a mentesítéssel kapcsolatos tevékenysége miatt akár őt is elérhette volna a megtorlás. „A zsidósággal kapcsolatos magatartásomat megvilágítják és igazolják az általam előadottak, a mentesítésre vonatkozóan kiadott kormányrendelet és maguk a mentesítettek – fogalmazta meg memoárjában. Hivatali hatáskörömet messze túllépve, saját és családom biztonságát és egzisztenciáját teljes mértékben veszélyeztetve segítettem rajtuk abban az időben, amikor hivatali főnökeim – Endre, Baky, Jaross és Vajna – ezért a legsúlyosabban elítéltek volna. Ezt azért tettem, mert fel voltam háborodva a velük szemben tanúsított kegyetlenségeken, mert keresztény vallásom parancsolta a segítséget és mert tudtam azt, hogy a szövetséges és semleges hatalmak jogos felháborodása kíséri ezeket a kegyetlenségeket.”⁴

A második világháborút követően ő sem kerülhette el a B-listázást, hivatali állásából való felfüggesztését. Azok, akik neki köszönhették a zsidóüldözés túlélését, szót emeltek érte, kiálltak mellette, kérve hivatali állásába való visszahelyezését. „Dr. Szilágyi László vezetőállásban kifejtett hivatali működésével az ország demokratikus újjáalakítását tevőlegesen, jelentős eredménnyel, nagy szorgalommal és rátermettséggel szolgálta – írta 40 mentesített. Számítalan mentesítést személyesen soron kívül kieszközölt, a mentesítetteknek a gettóból és a deportáló vonatokról való kiengedése érdekében mindig nyomban intézkedett, Szálasi előtt a belügyminisztériumi mentesítetteknek érdekében a leghatározottabban sikraszállt és őket mind megvédte.

Mindezeket azért állott módjában megtenni, mert osztályvezető volt, s e minőségében szembefordulva a kormányrendeletek és hivatalfőnökei intencióival, már akkor demokratikus és szociális felfogásáról tett tanúságot, amikor ez súlyos kockázattal járt.”⁵ A beadvány elérte célját, mert 1946. július 12-én Rajk László belügyminiszter a hivatali szolgálatba visszahelyezte.

Hollósi Gábor kötete a bevezető tanulmány és Szilágyi László visszaemlékezése, a B-listázással kapcsolatos dokumentumok közzlése mellett közreadta a zsidóság mentesítésével kapcsolatos jogszabályok szövegét, amelyek napjainkban már csak könyvtári kutatómunkával lelhetők fel, továbbá felsorolt az 1944-ben kibocsátott zsidóságot érintő rendeletek közül nyolcvannyolcat. Ez a két összeállítás jelentősen növeli a kötet használhatóságát, a mentesítési folyamat, és az 1944-es esztendő légkörének a megismerését. Külön szükséges szólni arról a 233 jegyzetről, amelynek zöme nem egyszerűen valamely fogalomnak, ténynek, forrásmunkának a rövid le-

4 Hollósi Gábor: i. m., 59.

5 Hollósi Gábor: i. m., 72.

BOTOS JÁNOS: ÚJ TUDOMÁNYOS MUNKA AZ 1944. ÉVI MENTESÍTÉSEKRŐL

írása, megadása, hanem a legtöbb esetben olyan életutak, események ismertetése, bemutatása, amelyek feltárásához nem kevés időt és energiát igénylő levéltári kutatásokra is szükség volt. Ezt a fáradságos, időt és energiát igénylő munkát a szerző nagy gondossággal, pontossággal végezte el, jelentékenyen megkönnyítve ezzel az olvasó tájékozódását. Szintén az olvasó tájékozódását segíti a névmutató, amely sajnos napjainkban gyakorta hiányzik a történeti munkákból.

Hollósi Gábor új kötete a történeti kutatások eddig kevésbé érintett területét, az 1944. évi mentesítéseket tárgyalva hozzájárul ahhoz, hogy erről az eseménysorról pontosabb, hitelesebb képet kapjunk. Munkájával elősegíti a történeti múlt napjainkban gyakorta homályba vesző egyik kérdéskörének a történészeken túlmutató szélesebb olvasóközönség számára történő bemutatását, és ezzel hozzájárul a történeti ismeretek szélesítéséhez. Ezért munkája minden, a múlt iránt érdeklődő szakmabeli és érdeklődő számára egyaránt tanulmányozásra ajánlható.

Az 1953-ban megalakított jeruzsálemi Jad Vashem intézet 1962-től azoknak a keresztényeknek, nem zsidóknak, akik életük kockáztatásával, önzetlen módon a második világháború előtt és alatt zsidókat mentettek meg, a Világ Igaza címet, kitüntetést adományozza. Ezt az elismerést a két világháború közötti tisztviselői kar, a rendvédelmi és katonai szervezetek tagjai közül több személy embermentő tevékenységéért Magyarországon már megkapta. Köztük található például – mások mellett – id. Antall József belügyminiszteri tanácsos, a Belügyminisztérium IX. osztályának vezetője, és Bernhart Sándor, Baja polgármestere is. Szilágyi László az 1944. évi mentesítésekkel kapcsolatosan végzett munkájával, élete kockáztatásával, önzetlen módon segítette számos üldözött zsidó megmenekülését. Ezt nemcsak a Közjogi Alosztály élén végzett munkája bizonyítja, hanem a Belügyminisztérium kivándorlási alapja bérházának gondnokaként végzett tevékenysége is, amelynek révén az épületben több zsidó lakost segített az üldöztetések hónapjaiban. Mindezek alapján azt gondolom, és javaslom, hogy a Veritas Történetkutató Intézet és a Belügyminisztérium legyen kezdeményezője, mentora, hogy dr. Szilágyi László belügyminiszteri tanácsos, alosztályvezető posztumusz a Világ Igaza kitüntetést megkapja.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Veritas Évkönyv 2015

SOROZATSZERKESZTŐ: Szakály Sándor

SZERKESZTETTE: Ujváry Gábor

VERITAS – MAGYAR NAPLÓ, 2016. 356 old.

A Veritas Történetkutató Intézet létrejötte három esztendővel ezelőtt nem kevés vihart kavart a hazai sajtó egy részében és kisebb mértékben a történészvilágban is. Vitatták létjogosultságát és szakmaiságát, megkísérelték beskatulyázni, mint a kormányzat emlékezetpolitikájának kijelölt képviselőjét. Majd minden rossz elhangzott az új intézetről, csak az nem került szóba, hogy a magyar történettudomány egy új kutatóhellyel gazdagodott, amely szigorúan a tudományos diszciplína szabályai szerint látja el a feladatát és vállal fel olyan témákat az elmúlt másfél évszázad történetéből, amelyekre mindeddig kevés figyelem irányult.

A „megelőlegezett” fenntartásokat aligha lehetett más módon cáfolni, mint rendszeres és céltudatos kutatómunkával. Az eredmények hamarosan jelentkeztek is a *Veritas könyvek* sorozat első köteteiben, majd az elmúlt évben első ízben megjelent évkönyvben. És azt aligha lehet vitatni, hogy egy intézet eredményeit a legjobban mi sem mutatja jobban, mint egy évkönyv, amely bepillantást enged valamennyi munkatárs rövid vagy hosszú távú kutatási programjába. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy jól döntött az intézet vezetése, amikor felvállalta ezt a „kitárulkozást”, amit a jelen kötet is megerősít.

Tizenhat tanulmány, melyek szerzői – kettő kivételével – az intézet munkatársai, többségük sok éves tudományos munkássággal, magyar és idegen nyelvű publikációk sorával a háta mögött. A két „külsős” – Somorjai Ádám OSB és Botos János – kutatási területük neves szakértői. Valamennyi munka hosszabb ideje folyó kutatások, sikeresen megvédett doktori disszertációk részeredménye, de a kutatói témamobilitást jól példázva néhány közülük már új hiánypótló témák előzetese. Széles spektrum, amit az Ujváry Gábor által gondosan szerkesztett évkönyv felölel az egyháztörténettől a politikatörténeten, hadtörténeten, társadalomtörténeten át a kormányzati filozófiáig vagy éppen a „zöld gondolatnak” a jogalkotásban történő megjelenéséig. Módszertanilag valamennyi tanulmány gazdag levéltári és könyvészeti forrásanyagra támaszkodik, ám többségük nem azok egyszerű rekapitulálása, hanem a belőlük levonható következtetések sora, annak a szakmai felfogásnak megfelelően, amit Szakály Sándor főigazgató az előszóban rögzített. „A történések legjobb ismeretei és tudása szerint kell bemutatnia az egyes korszakokat, eseményeket, a vizsgált időszak meghatározó szereplőit, a lehetőségeket, az ellentmondásokat, hogy a jelen ismeretei alapján formáljon véleményt a múlt történéseiről. Mindehhez persze kellő forrásismerettel, egyben kellő forráskritikával kell rendelkeznie. Kellő empátiával és elkötelezettséggel. Elkötelezettséggel, de nem a kutatás *tárgya(i)*, hanem a tudomány művelésének alapvető szabályai iránt.”

A kötet tanulmányai három korszakot fognak át: az Osztrák–Magyar Monarchia, azaz a dualizmus évtizedeit; a két világháború közötti negyedszázadot; a pártállami rendszer éveit, különös tekintettel az 1956-os forradalom és szabadságharc napjaira. Részletes ismertetésük messze meghaladja a recenzens rendelkezésére álló lehetőségeket, így csupán a legfontosabb „hívószavak” kiemelésére kerülhet sor.

Kovács Kálmán Árpád a történeti egyházak állami támogatása, az ún. államsegély (kongrua), elfogadásának problematikáját vizsgálta az 1867-es kiegyezést követően a református egyház szemszögéből, az egyházon belül folyó viták tükrében. *Schwarzwölder Ádám* ritka forrást talált a gróf Csáky családnak a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött levéltárában. Ezt aknáztta ki, amikor Csáky Albin gróf – Tisza Kálmán, Szapáry Gyula és Wekerle Sándor kormányainak vallás- és közoktatásügyi minisztere – önmaga számára készített feljegyzéseiből tett közzé 21 gazdagon jegyzetelt dokumentumot, melyek a politikus „szemüvegén” át adnak bepillantást a korszak eseményeibe. Az Országház déli kapuja előtt 110 esztendővel ezelőtt avatta fel Ferenc József császár és király a Monarchia kiemelkedő politikusának, Andrássy Gyula grófnak a lovas szobrát. A második világháborút követően elpusztított emlékmű ma ismét áll, és ez különösen aláhúzza *Ligeti Dávid* tanulmányának időszerűségét a kiváló szobrász, Zala György alkotása keletkezésének, elkészítésének, felavatásának és ledöntésének körülményeiről. Apponyi Albert gróf a trianoni magyar béke delegáció vezetője pályájának fontos részletét elemzi *Anka László*, amikor a mélyen humanista politikusnak a háborúhoz való viszonyáról, Károlyi Mihállyal való kapcsolatáról és a Tanácsköztársaság idején elszenvedett megpróbáltatásairól tette közzé doktori disszertációjának egy részletét.

Egyetemes történeti kitekintés *Révész Tamásnak* az 1918/1919-es karintiai önvédelmi harcok (akár a két évvel későbbi nyugat-magyarországi felkelés előképe) résztvevőinek összetételéről készített társadalomtörténeti elemzése.

Orosz László, Hollósi Gábor, Botos János és Joó András a két világháború közötti évtizedek történetének egy-egy szegmensét vette nagyító alá. *Orosz László* – a hazai németiség 19–20. századi történetének kitűnő ismerője – a magyarországi németiség kimagasló tudós képviselője, de egyben ellentmondásos politikai vezéralakja, Bleyer Jakab hírlapi cikkein keresztül a német kisebbség kettős kötődésének problematikáját, a „hungarus” jellemvonásokat vizsgálja. *Hollósi Gábor* egy „zöld” téma, a burgonyarák és a burgonyabogár elleni küzdelem jogszabályi kereteit (az 1925:XLIV. tc.) és a törvény végrehajtását tekintette át. *Botos János* egy korábbi konferencián elhangzott előadását adta közre, melyben a közigazgatásnak a zsidótörvények és rendeletek végrehajtásában játszott szerepét mutatta be, kiemelve egyes tisztviselőknek az „embermentésben” játszott szerepét. Az Évkönyv talán legizgalmasabb – számos hírszerzés-történeti adattal színesített – írása *Joó András* dolgozata a Kállay-kormány békekötési kísérleteinek eddig alig ismert irányáról, a Szovjetunióval Svájcban és Stockholmban folytatott kapcsolatfelvételi kísérletekről.

Mindszenty József (deizignált) bíboros-érseknek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol tagjával történő kapcsolatfelvételét 1945 őszén és az ennek alkalmával

átadott dokumentumokat (az angol külügyi levéltárból) *Somorjai Ádám* tárja az olvasó elé, bővítve ezzel az érseki kinevezés elfogadásának háttérére vonatkozó ismereteinket.

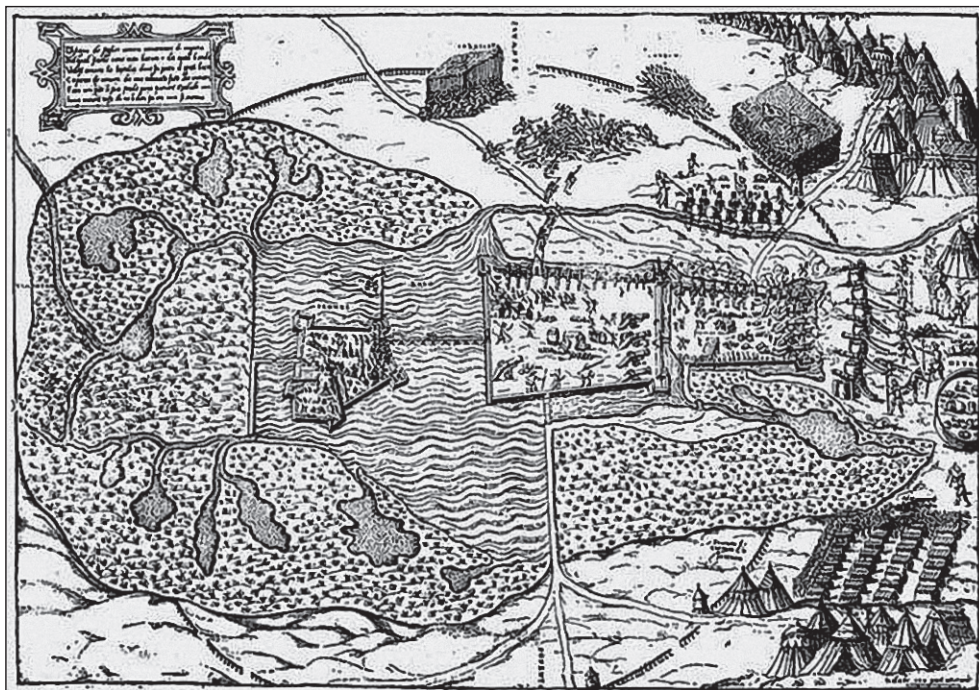
A Kádár János nevével fémjelzett korszak védelemigazgatási (hadügyigazgatási) rendszerét *Kiss Dávid* vizsgálta, ám a felvázolt kép tartalmazza a polgári korra és az 1945–1956 közötti évekre visszatekintő előzményeket is. Írásának nagyon fontos módszertani pozitívuma, hogy a pártállami időszak mechanizmusait a szovjet és a szatellit-állami párhuzamokkal összevetve dolgozta fel.

Farkas Judit Antónia tanulmánya átvezet az 1956-os forradalom és szabadságharc történetéhez, jelentősen gazdagítva B. Farkas Ferencnek, a Petőfi Párt (Nemzeti Parasztpárt) főtitkárának pályaképét és a politikai menedékjog – belga példán alapuló – értelmezéséről ismert felfogásokat. (Farkas és Maléter Pál felesége ugyanis a szovjet támadást követően a budapesti belga követségen találtak átmeneti menedéket.) *Rácz János* több éve folyó kutatásai keretében azt mutatja meg, hogy milyen képet közvetített a nemzetközi közvélemény számára az angol és amerikai sajtó a forradalmat követő időszakban, és miként próbálta ezt a Kádár kormány közvetve vagy éppen közvetlenül befolyásolni. Sorra vette a kormányzati sajtófigyelés szempontjait, a sajtópropaganda alakítását, a külföldi tudósítókkal kialakított kapcsolatokat, a reklámvásárlást mint befolyásolási eszközt és nem utolsósorban az angol és amerikai kommunista pártok lapjainak bevonását a közvélemény alakításába. Miként megállapítja, a több éven át folytatott „apró munka” és az „időtényező” eredményeként az 1960-as évek elejére a magyar helyzetről közvetített vélemény fokozatosan átalakult, kedvezővé vagy legalább is semlegessé vált a kommunista kormányzat számára. A forradalom leverését követő véres megtorlás háttéréről, a bírói és ügyészi kar „szolgálatba állításáról” és mindenekelőtt a Magyar Szocialista Munkáspártnak (meghatározóan Kádár Jánosnak és Biszku Bélának) a folyamatban játszott szerepéről a kérdéskör kitűnő ismerője, *Zinner Tibor* foglalta össze legújabb kutatási eredményeit. Különösen kiemelendő a tanulmányból mindaz, amit a pártvezetésnek a megtorlással kapcsolatos kódolt szövegeiről, az erre használt pártzsargon jellegéről ír.

Végül két olyan tanulmányt kell említenünk, melyek jellegüknél fogva túlmutatnak a történettudomány szokványos keretein. *Tóth Eszter Zsófia* az 1945 után súlyosan a társadalomra nehezedő „tabu és hallgatás” jelenségeit vizsgálta saját családjának a második világháborúval összefüggő, az ún. oral history technikájával feltárt mikro-históriájából vett példákra építve. *Sáringer János* a politikatudomány és az eszmetörténet eszközeivel az Antall József miniszterelnök konzervatív-liberális eszmerendszerét formáló tényezőket, egyebek mellett Korniss Gyula, Teleki Pál, Walter Lippmann írásait, id. Antall József és az 1956-os forradalom hatását elemzi, lényegében átvezetve ezzel az Évkönyv olvasóját a rendszerváltást követő „új világot” alakító eszmék feltérképezéséhez.

A Veritas Intézet évkönyve nem kikapcsolódásként forgatható lektűr, nem propaganda-kiadvány. Hatalmas tényanyaggal alátámasztott szakkönyv, ami első-

sorban a történettudomány hazai (és külföldi) művelőinek szól, ám egy-egy írása hasznos információkkal szolgálhat, tovább gondolásra készíthet minden, a história iránt érdeklődőt. A tájékozódást helynév- és személynév-mutatók segítik, a külföldi olvasót pedig a ma már valóban elengedhetetlen angol és német összefoglalók.

Disegni de Seghet 1567.

Sorok Szigeti Lajos válogatott verseskötetéről

SZIGETI LAJOS: ERŐVONALAK
HUNGAROVOX, 2016

Nyolcadik verseskönyvével jelentkezett a közelmúltban a sokak által ismert és szeretett költő, az egyre megkerülhetlenebb életművet építő Szigeti Lajos. Megkerülhetetlen, mondom, pedig nem birodalomromboló, határokat döntögető poétáról beszélek, hanem egy szelíd, már-már a jámborsáig jóindulatú művésről, akinek alig van fogalma az emberi gonoszságról. Gyűjti és felragyogtatja a világ kincseit, nem sajátítja ki őket, hanem ahogy kell, szétosztja a rászorulóknak. Nekünk.

Az *Erővonalak* válogatott kötet, a korábbi hét könyv anyagának legizgalmasabb verseit gyűjti új csokorba. Nem sorakoztatja föl, rendezi át őket valamiféle lírai naplóvá, dehogyan, a maga által meghatározott, vagy csak meglelt erővonalak mentén időrendtől megszabadított ciklusokba tereli munkáit, és így segít azok gazdag tartalmát friss szemmel megközelíteni.

A kötet akarva-akaratlanul a testvérmúzsák bűvöletében fogant. Nem csak a kitűnő grafikákra célzok (Vén Zoltán és König Róbert munkái), hanem arra a zenei szerkezetre, amely a ciklusok egymásutánját és az egyes ciklusok belső összefüggéseit meghatározza. Felfogható a kötet egy héttételes rapszódiónak, amelynek vezérszólamai mindvégig összefüggésben vannak egymással, és azt a panteista világlátást tükrözik, amely segítségével Szigeti egységbe vonja a tudományos eredményeket a művészi és a szakrális megközelítéssel, s aminek eredményeként másokkal össze nem téveszthető módon egységes világnézetté formálja azokat.

A hét ciklus hét erővonal köré rendeződik. Az első (*Teremtés*) a világ keletkezésének tudományos és vallásos elméleteit emeli be a költészetbe, de a tizenhét vers közül azok ragyognak a legszebben, amelyekben az emberközeli természet képei vetülnek a csillagködök fölé (*Szélhárfa, Gyümölcsös*).

„Sorsunk csillagtársulás,
takaréklángon égve,
kormoz a lélek, csupán
nagy füstje van, pernyéje.”

(*Szökő évek*)

A második erővonal (*Felmenő ág*) a személyessé tett múlt költeményei köré építkezik. Ahogy a ciklus előszavaként is felfogható *Élményeink forrásvidékén* című vers összefoglalja: „tudásunk megszenvedett tapasztalat, / értékét tudjuk, árát még nem”. A szülőföld természeti és emberi környezete, a gyermekkor, az ifjúság örökre szóló élményvilága, az emberekhez (*Fénykép apámról*) és a tárgyakhoz (*A hintaló*) kialakult meghitt viszony, a kapcsolatok szépsége, az elszakadás keserősége (*Megváltatlan sírhely*) együtt formálja megrendítővé a költemények márványkemény egy-

ségét. Porlepte múlt ez, kétségtelen, de nem csak leporolható, hanem újra és újra leporolandó: kialakuló lényegünket őrzi.

A harmadik ciklus (*Tájéolás*) a hétköznapi hazaszeretet erővonalára épít. Szigeti nagyon jól érzi, tudja: a frázisos hazaemlegetés mögött mennyi a hamisság, a giccs, a tudatos önáltatás. Egyik kétsoros remeklése (egy későbbi ciklusban) pontosan mondja ki kiszzenvedett ítéletét:

„Ahol a patrióta ritka,
hangos a nacionalista.”

(Címkézés)

Szigeti hazaszeretete a konkrét világ, a gyermekkorból örökölt, de felnőtt-lé-tünkhöz igazított táj, vidék, a növényi és állati létezés, a családi emlékezet és a kollektív tudat egységéhez igazodik, s ha az nincs meg, megpróbálja megteremteni. Kapcsolatot teremt az élő mítoszokhoz (*Útszéli Krisztus*) és a vitathatatlan értékű elődökhöz, például Vörösmartyhoz (*Látóhatár*). Patriotizmusa nem megalkuvó, nem tagadja a kollektív sérelmeket (*Nagy fa dőlt ki*), de sohasem süllyed le a hétköznapi banalitásokhoz. Az ő hazaszeretetében együtt lüktet az átalakuló, nem mindig a kedve szerint átrendeződő emberi világ a tájjal, a flóra és a fauna által örökösen megújuló földi mindenséggel együtt, így hazaszeretete őszintébbnek tűnik az összes mellédöngető honfiúi líránál.

A negyedik erővonal a szerelem (*Keserédes*), az érett férfikor szelíd, de mégis forró erotikája, a nemek kettőscsillagzatának kiolthatatlan sugara.

„A telihold világa
olthatatlan hangulatlámpa,
udvarában nyílt láng meztelen
kettőscsillag a szerelem.”

(Kettőscsillag)

A tűz nem csak az emlékekben lobog, a futó idő nem hűti le. Csak a szenvedély sorait bepötytyözi a gondolati költészet fegyelmezettebb megközelítése. Amikor a „Véges, de határtalan” létben, egy áldott állapotú nő mosolyában megleli a fix helyet, az arkhimédészi pontot, ahonnan kimozdítható a világ (*Vallomás*).

Az ötödik ciklusban (*Széptan*) a költő esztétikai természetű kötődéseiről ad számot, s ez az erővonal sem kevésbé fontos, mint az eddig érintettek. „Alkoss tiszta harmóniát – mondja mindjárt az első, címadó költeményben –, az Úr hangját szinkronizáld.” Mind a múzsák testvériségére, mind a sajátos panteista szakralitásra, mind a nagy költő-elődök teljesítménye előtti tisztelgésre számos példát találhatunk a tizenhárom ide sorolt versben. Az ő Radnóti szögesdrót-jászolban felsíró ember fia, és József Attilája is a minden elvégeztetett pillanatában megváltóvá emelkedik (*Radnóti; Köztéri szobrok*). Ugyanakkor egy pillanatilag sem tagadja meg az antik har-

mónia-eszményt, a kalokagathiában összefonódó szépség-jóság-igazság szentháromságot (*Hommage á Horatius; Orgonaszó; Szólj, aquincumi orgona*). Ha középis-kolai irodalmi szöveggyűjteményt szerkesztenék, ebből a rövid fejezetből több verset is beválogatnék.

A hatodik ciklus az *A. D. 2000* címet viseli. Az ebben foglalt versek Szigeti történelemszemléletének erővonalából táplálkoznak. Mintegy folytatják, „megszüntette megőrzi” a Tájolás verseinek alapértékeit, a póz nélküli hazaszeretetet, a kollektív vagy egyéni sérelmeket nem kendőző, de azokat mindig meghaladni tudó nemzeti öntudat költészetté emelését.

„Bitorló önkényuralmak
sarkaidból kiforgattak,
ami megmaradt magyarnak,
okkal-joggal forradalmas.”

(*TriaNON*)

A záró ciklus a személyes lét alapkérdéseivel, az étellel és a halállal foglalkozó verseket gyűjti csokorba (*Lélekhalász*), de hogy a befogadó ne vélje depresszióba hajló zárszónak ezt a fejezetet, ide sorolja szatirikus rögtönzéseit, humoros miniatúráit is. Bölcsen teszi, mert az ellenpontok világossá teszik a költői magatartás lényegét, az alkotói öntudat és az emberi szerénység ötvözetét.

„Árny előttem
– fény mögöttem,
rejtőzködöm
sorközökben.”

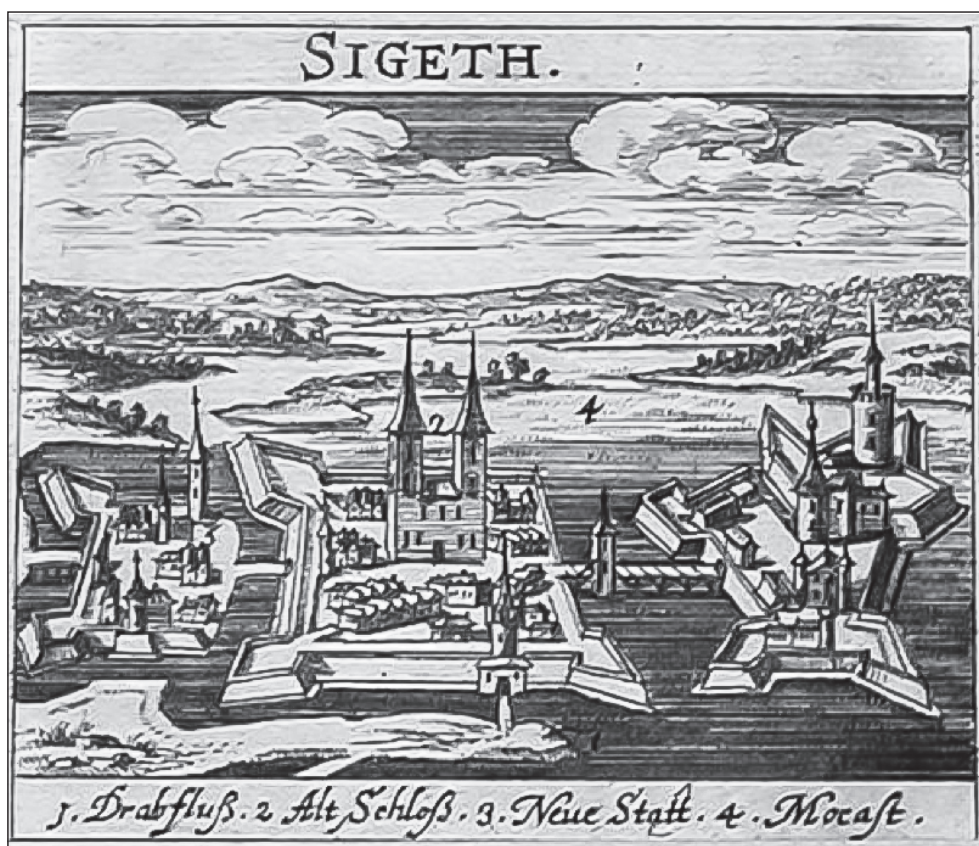
(*Helyzetdal*)

A költő persze nem rejtőzködik sem a sorközökben, se másutt, hanem hangsúlyosan jelen van: nem csupán kiteljesedő versvilágában, hanem a kortárs magyar líra csillagrendszerében is.

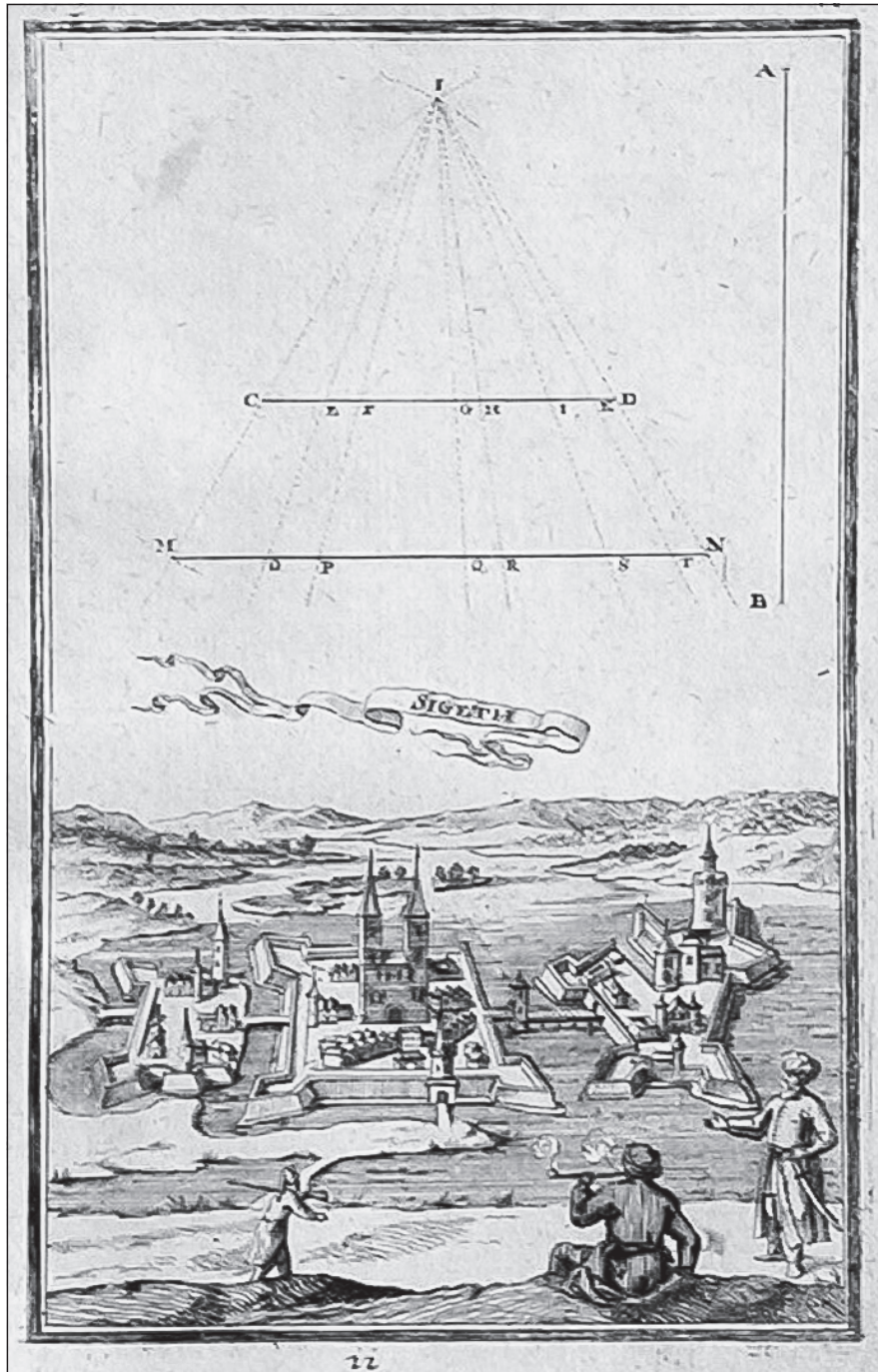
Kéne szólnom Szigeti Lajos formaművészetéről is. Aki megismerkedett korábbi könyveivel, tudja, hogy fölényes biztonsággal mozog mind az ütemhangsúlyos, mind az időmértékes verselés (*Szólj, aquincumi orgona*) világában, s nem idegen tőle a gondolatritmusra építő szabad vers sem. Ravasz a rímelési technikája: annak ellenére, hogy tisztában van minden megtanulhatóval, tudatosan megcsörömpölteti asszonáncait, párosítja a hím- és nőrímekeket, nem hagyja, hogy a szabályos formák andalító hullámai hamis álmokba ringassák a befogadót. Tudja, kellenek a szeplők ahhoz, hogy a valódi szépség kibontakozhasson. De ez már egy másik írás témája lehetne.

Most, itt csak azt kell megállapítanunk, Szigeti Lajos költészete valódi erővonalakat követ, s ezek az erővonalak egy, a hétköznapi léten túli középpont felé sodor-

ják a szerzőt és olvasóit. Együtt zuhanunk, mint a naprendszerek a fekete lyukba, nem tudjuk, mi vár ránk, de azt tudjuk, mit viszünk magunkkal. Azt akarom hinni, hogy ezek az átmentett értékek egy valamikori új teremtés világszülő csillagporává lesznek. Nem a költőn múlik, így lesz-e.

Sigeth (Szigetvár).
Frankfurt, Nürnberg. 1685. rézmetszet

*Burckhard von Birckenstein, Anton Ernst: Sigeth (Szigetvár).
Augsburg. 1689. rézmetszet*